

II. – 1. Širší historický vývoj, širšie vzťahy, hlavné dopravné ťahy

Územie stredného Pohronia má charakter prevažne hornatého a bohato členeného reliefu. Napriek zemepisnej polohe s drsnejším podnebím a menej úrodnou pôdou sú v rámci vymedzeného regiónu evidované archeologické náleziská, potvrdzujúce sporadické osídlenie už v mladom paleolite (súvisiace predovšetkým s lovom) a neolite (spájané tiež s vyhľadávaním vhodného materiálu na výrobu pracovných kamenných nástrojov, resp. zbraní).

Ďalšie prenikanie osídlenia do hornatejších polôh spadá do konca eneolitu a odzrkadľuje rozširovanie pracovných činností (pastierstvo) a začiatky ťažby rúd a ich spracovanie. Prospektorstvo a baníctvo (najskôr povrchové, rozšírené v mladších obdobiach aj o železo), súvisiace s následným dosídľovaním (ako aj odlesňovaním) pokračuje i v ďalších obdobiach praveku (t.j. v dobe bronzovej a halštatskej) i vo včasnej dobe dejinnej (t.j. doba laténska a rímska). Dokladajú to zistené (roztrúsené) sídliská, ktoré tvoria zázemia identifikovaných opevnených hrádok (využívajúcich strategicky situované polohy, budovaných na ochranu vládnucich vrstiev spoločnosti, obchodných ciest a získavaného bohatstva, resp. technológií výroby).

Aj v období včasného stredoveku (od príchodu Slovanov na územie Slovenska) bolo osídlenie regiónu dnešného stredného Pohronia (s výnimkou juhozápadnej časti súčasných hraníc okresu Žarnovica) zamerané viac – menej iba na exploataciu prírodného a nerastného bohatstva. Hospodársky a politický život sa sústreďoval vo Zvolenskej kotline (s hradiskami a sídliskami), ktorá bola dôležitou križovatkou obchodných ciest, spájajúcich husto osídlené Poľie s územím severného Slovenska a Poľska.

V druhej polovici 11. storočia bola táto časť včlenená do včasno-feudálneho Uhorského štátu. Tvoril súčasť rozsiahleho kráľovského majetku, tzv. Zvolenské domínium, ku ktorému patrili Turiec, Liptov, Orava a severná časť Tekova (Okresy Žiar nad Hronom a Žarnovica, a teda i Kremnica, administratívne patrili do Tekovskej župy. Banská Štiavnica tvorila súčasť Hontianskej župy.)

Najviac na formovanie kultúrnych regiónov vplývali prírodné a klimatické podmienky a administratívne členenie krajiny. K nim sa pripájali etnické a konfesijné faktory, migračné prúdy a kolonizácie, historické udalosti a tiež vplyvy miest a lokálnych kultúrnych centier.

Širšie územie regiónu Kremnice a okolia je z hľadiska územného vývoja charakterizované kontinuálnym rozvojom osídlenia písomne doloženého od 12. – 13. storočia, formovaného pozdĺž historických trás sledujúcich údolia riek a smerujúcich od juhu, resp. juhozápadu k horským priechodom na severe.

Druhým rozhodujúcim faktorom urbanizácie ťažiskovej časti územia boli bohaté náleziská rúd v Štiavnických, Kremnických a Starohorských vrchoch, ako aj v okolí Novej Bane. Hornatú oblasť severného Tekova osídľovali od 13. storočia Nemci, ktorých sem prilákala ťažba vzácnych kovov. Kremnica a Nová Baňa boli slobodnými kráľovskými mestami. Postavenie mestečka získali – Hronský Beňadik, Žarnovica, Žiar nad Hronom.

V regióne prevládalo obyvateľstvo rímsko-katolíckeho vierovyznania. Regionálnym centrom katolicizmu bol benediktínsky kláštor v Hronskom Beňadiku (písom. doklady z r. 1075).

V stredoveku boli v Kremnici a Novej Bani významné bane na zlato. V Kremnici sa zlato a striebro nielen ťažilo, ale aj spracúvalo, bola tu najvýznamnejšia uhorská mincovňa, v ktorej sa tlačili uhorské groše, zlaté dukáty, denáre, toliare a od roku 1892 koruny. Bezpečné uloženie drahých kovov a zásob minci si vyžiadalo opevnenie hradu.

Je nesporné, že ťažba v Kremnickom obvode prebiehala už pred udelením privilégia 17. novembra 1328. V prvej polovici 14. storočia sa Kremnica stala sídlom správnej jednotky, Kráľovskej komory s pôsobnosťou od roku 1335 pre viacero stolíc. Najmä ťažba zlata v tomto období podmienila prechod zo striebornej meny na zlatú.

(Celouhorská ročná produkcia zlata bola v rokoch 1325 – 1375 8.000 – 10.000 hrivien / 2.000 – 2.500 kg/, vzhľadom na bohatosť nálezísk predpokladá sa, že väčšina tejto produkcie pochádza zo stredoslovenskej banskej oblasti. A práve v Kremnici produkcia zlata za rok 1331 je pravdepodobne – odhad podľa počtu banských mlynov – 520 hrivien zlata /130 kg/).

KREMNICA pre svoju kvalitu zlata a spôsob jej spracovania bola sídlom **banskej** (stála na čele 7 banských miest - Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Banská Belá, Nová Baňa, Pukanec a Lubietová) a **minciarskej komory** (druhá najväčšia po Viedni), územne pod ňu patrilo dvanásť stolic, zároveň bola významným obchodným a remeselníckym strediskom v Tekove. Po Banskej Bystrici bola najvýznamnejším strediskom remeselnej výroby v stredoslovenskej banskej oblasti. Neskôr sa remeselníckym centrom stala i Nová Baňa. Bola na obchodnej trase z Pohronia do Turca (viď mapy H1 – 3).

Okrem niekoľkých centier mestského typu (Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Nová Baňa) spravidla opevnených, urbanisticky charakterizovaných osobitným typom skladby osídlenia (dominantná poloha opevneného kostola, v neskorom stredoveku s plánovitou zástavbou okolo námestia) sa na pohronskej trase vyskytujú i typy podhradských osád a mestečiek (Žiar nad Hronom), avšak väčšina osídlenia sa vyvíjala v nadväznosti na poľnohospodársko-pastiersky spôsob života.

Banskej Štiavnice a Kremnice je výnimkou tzv. baníckeho osídlenia, ktorého zástavba je r o z p t ý l e n á v súlade s obmedzujúcimi danosťami terénu. Osobitné architektonické prvky mali práve tieto sídla Karpatských Nemcov.

Práve v okolí Kremnice sa stavali zrubové domy zvýšené (tzv. s výškou), s podkrovnými komorami, a poschodové domy, spravidla s pavlačami. V dome (podľa nemeckého vzoru) žili dve alebo viac individuálnych rodín, ktoré mali vyčlenené samostatné priestory. (Dispozícia slovenských a nemeckých domov sa líšia.)

KREMNICA, okres Žiar nad Hronom,

Kraj Banskobystrický

leží v údolí **Kremnických vrchov** na sútoku Kremnického a Zvolenodolinského potoka. Kremnický potok sa pri Žiari nad Hronom vlieva do Hrona.

Železničnou traťou (budovanou koncom 19.storočia) č. 171 je napojená na hlavné trate do Vrútok a Zvolena.

Údolím prechádzala severojužná cesta z Turca (Považia) na Pohronie. Na východ je spojená lesnými cestami cez Skalku s Banskou Bystricou.

V smere S – J je funkčný hlavný dopravný cestný ťah – štátna cesta I/65, cesta smer Martin a napojenie na štátnu cestu – Bratislava – Nitra- Žiar nad Hronom – Zvolen a ďalej do Banskej Bystrice.

II. – 1.1. Krajinné prostredie pamiatkovo chránených území

Chránené územia – Pamiatková rezervácia Kremnica a Pamiatková zóna Územie banských diel v okolí Kremnice sa nachádzajú v hornatom teréne strednej časti Kremnických vrchov, v geomorfologických podcelkoch Kunešovská hornatina a Jastrabská vrchovina. Reliéf terénu je veľmi členitý so strmými svahmi a hlbokými údoliami. V južnej časti, pri šachte č. IV. je dno údolia na úrovni okolo 500 m n. m. Severná hranica je na úrovni 800 – 830 m n. m.

Chránené územie sa tiahne pozdĺž Piargskeho potoka Piargskou dolinou v smere zo severu na juh. Zo severnej strany je územie ohraničené sedlom na hrebeni Kremnických Baní. Mesto Kremnica leží v kotline, ktorú obklopuje niekoľko vrchov.

Na východnej strane sa nachádzajú časti krajiny, ktoré nepatria do pamiatkovo chráneného územia, ale tvoria s ním spoločne jednotný vizuálny celok. Tieto územia sú dôležité z hľadiska zachovania charakteristického obrazu pamiatkovo chráneného územia v jeho diaľkových priehľadoch.

Na S strane je to Trnovník (990 m n. m., Dornstein),

na SV je to Krahulský štít (958 m n. m., nazývaný tiež „Grobňa“ alebo Krahulský štós),

na JV je to Kremnický štít (1 008 m n. m., Štós),

južne je to Brezový vrch (695 m n. m.),

JZ je to Čertov vrch (747 m n. m., Teufelberg).

Zo západnej strany vymedzuje chránené územie Šibeničný vrch (619 m n. m.) a Kalvária (703 m n. m., v súčasnosti zalesnený kopec),

od severu Jarabica (938 m n. m., Volle Henne), prepadlisko Šturec a Revolta (699 a 732 m n. m.).

Kremnický Šturec je v súčasnosti v návrhu zo strany Ochrany prírody. (Do chráneného územia by mali byť zahrnuté i ťažobné rezy štruktúrou Šturca, prípadne iné prírodné danosti).

Šturec a Schultersberg označujú rozsiahle územie od Jarabice po Lúčky, niektoré kóty v okolí, a aj samotné prepadlisko. Tento prírodný fenomén má históriu dlhú niekoľko miliónov rokov. Jeho vznik súvisí s formovaním 1. žilného systému a s pohybom horninových masívov pri tektonických pochodoch.

Existenciu prepadliska dokumentuje listina z roku 1385, ktorou sa dáva znova do užívania štôľňa Mesta – Horná dedičná štôľňa. Tu sa spomínajú bane Lapser, ku ktorým smerovala. Názov baní pochádza z latinského označenia lapsus – prepadnutie, spadnutie, čo zodpovedá nemeckému der Sturz. Na prepadlisko Šturec nadväzuje na juhu horský hrebeň označovaný ako Schultersberg, (dĺžky 400 m). Je odvodený od nemeckého die Schulter, čo je rameno, plece. Tiahly široký hrebeň klesajúci od severu na juh z kóty 802 m n. m. pri pohľade od východu, či západu pripomína rameno, plece, čo je výrazne zobrazené napr. na kresbe J. A. von Zierenfelda z roku 1764 – foto č. 23. (Poznámka : Maďarský historik A. Réthly vo svojej práci sústredil poznatky o zemetraseniach v Karpatoch za roky 445 – 1918, pričom sa snažil uviesť maximum informácií o každej udalosti. O zemetrasení z 5. júna 1443 historik píše veľmi málo. Západná časť Karpát nie je seizmicky exponovaná. Réthly vo svojom diele uviedol množstvo otrasov pôdy, pričom 59 z nich sa dotýka širšieho okolia Kremnice. Teda nesprávne sa traduje, že prepadlisko Šturec je dôsledkom prírodnej katastrofy z roku 1443.)

Šturec predstavuje útvar povrchového východu dvoch hlavných kremnických zlatokremenných žíl (Schrämen a Hlavná), ktoré v dôsledku erózných vplyvov, zemetrasení a v dôsledku ťažobnej činnosti človeka nadobudol dnešnú podobu obrovského prepadliska. Okrem zlato-kremennej žiloviny pozoruhodným zrudnením, bola antimonitová žilná štruktúra. Š t u r e c (Sturz) - prepadlisko na 1. žilnom systéme, je cca 700 m dlhé a 200 m široké. Najväčšia hĺbka – 164 m, kóta 638 m n. m. Vrchol na juhu má kótu 802 m n. m., na západe – kótu 820 m n. m., (obidva vrcholy nemajú pomenovanie, nesprávne označenie vrcholu nosa je Šturec). Nestor slovenských baníkov Ing. Bergfest udáva jeho rozlohu 24 katastrálnych jutár (138 111 m²) a priemerná hĺbka – 100 m.

Katastrálne územie Kremnice a katastrálne územie Kremnických Baní zahŕňa chránené územia.

Chránená krajinná oblasť (CHKO) – Kremnické vrchy sú v súčasnosti v návrhu zo strany Ochrany prírody. CHKO Kremnické vrchy (návrh) sa rozprestiera na území okresov Žiar nad Hronom (k. ú. Hronská Dúbrava, Ihráč, Kľačany pri Trnavej Hore, Krahule, Kremnica, Kremnické Bane, Nevoľné, Trnavá Hora), Martin, Banská Bystrica a Zvolen.

Kremnický Štós – (710 – 950 m) – štátna prírodná rezervácia výmery 19,4 ha, na západnom úbočí andezitového Kremnického štítu, rozpadom čela lávového prúdu pyroxenicko – amfibolického andezitu vznikli rázovité skalné útvary (podoby hradných bášť),

Bujačia lúka – CHN (chránené nálezišisko), (610 – 655 m) – chránené nálezišisko chránenej rastliny – šafranu Heuffelovho.

Vyhlásené plošné chránené územia Ochrany prírody sa neprekrývajú s pamiatkovo chránenými územiami.

Prírodný charakter krajiny bol tvarovaný. S rozvojom baníctva a banskou činnosťou sa postupne menil celkový obraz krajiny - vznikala typická antropogénna montána krajina. Baník svojou činnosťou vytvoril prírodno – technické systémy reprezentované šachtami, štôľňami, pingami, prepadliskami, odvalmi, povrchovými lomami, odkaliskami a terasami po vodných kanáloch.

Banícka činnosť sa v počiatkoch záujmu o zlato pravdepodobne sústreďovala na 1. žilný systém, hlavne do Šturca. Postupne sa presúvala na sever po odkrytých častiach žíl. Tie boli v priestore západne od šachty Mária (žila Schrämen), na východ žily Schindler a Kirchberg. Až na prelome 18. a 19. storočia začal sa otvárať 2. žilný systém.

Pôvodné lesy baníci zdevastovali, po skončení banskej činnosti začalo postupné zalesňovanie území po pôvodných banských dielach, zvyšuje sa podiel lesov na celkovom charaktere prírodnej krajiny, neorganizovaná náletová zeleň zakrýva lúky a pasienky.

V centre mesta Kremnica sa spájajú tri doliny – Zvolenská (Bystrická, Soler), Piargská (Colner, Baba stará) a Nová dolina (Neugrund), ktoré formovali potoky – Zvolenodolinský, Piargský a Kremnický. Tieto boli vyhlbené potokmi na tektonických líniach kremnického grábenú (S – J) a na priečných zlomoch (V – Z). Zberné oblasti, z ktorých potoky odvádzajú vodu sú rozlohou veľmi rozdielne. Ploche zodpovedá aj množstvo vody, ktorá bola pre baníkov k dispozícii na technologické použitie. Najbližšie k žilám exploatovaným na začiatku využívania zásob rudy (1. žilný systém) bola Nová dolina (potok Schwartzbach) so zbernou oblasťou cca 1,2 km². Takmer rovnobežne s ním, ale ďalej od 1. žilného systému tečie Piargský potok so zbernou oblasťou cca 4,5 km². Najvýdatnejším je potok Skalka (Magna aqa). Tečie v smere V – Z a jeho zberná oblasť má plochu cca 15,9 km², čo predstavuje 73,6 % vodného potenciálu v oblasti konvergujúcej k ložisku.

Nedostatok vody v blízkosti miest ťažby, zdroja energie a technologické médium, prinútili baníkov vybudovať rozsiahle vodohospodárske diela (vodné kanále – flúdre), pomocou ktorých dopravovali vodu na miesto využitia. Na prelome 14. a 15. storočia to boli vodné jarky Grobňové (voda z potoka Skalka bola privedená až do Novej doliny). Tie však nepokrývali potrebu v rozsahu celého 1. žilného systému, a preto začiatkom 16. stor. bol vybudovaný Turčekovský vodovod. – „zlodej vody z Turca“.

Význačným, hlboko ležiacim vodonosným horizontom sú mezozoické vápence na rozhraní s neogénnymi vulkanizmami. Z tohto rozhrania vyvierajú vývodné termálne pramene. V roku 1968 bol vrtom KŠ – 1 navŕtaný prameň s výdatnosťou 45 l/sek, teplota 52 stupňov C (teplý – úroveň – 180 m n. m.), v súčasnosti využívaný pre termálne kúpalisko (rekreačné účely).

II. – 1.2. Všeobecná charakteristika oblasti stredoslovenských neovulkanitou s osobitým pohľadom na vývoj ložísk s drahokovným zrudnením

Na južnej strane Slovenských Karpát je vyvinutá geologická jednotka, a to vulkanický veniec mladotretohorných hornín, ktorý buduje Kremnicko-Štiavnické rudohorie. Je súčasťou petrografickej a metalogenetickej provincie, ktorá vznikla na vnútornej strane karpatského oblúku. Magmatické horniny, väčšinou výlevné, tvoria rozsiahly veniec pohorí, ku ktorému patria aj Kremnické a Štiavnické vrchy. Vznik obidvoch metalogenetických oblastí - rudné polia Kremnice a Štiavnice - bol na spoločnej báze, pričom ich genetická závislosť na tretohornom vulkanizme je taká jasná, že už oddávna boli tieto ložiská posudzované ako jednotný celok. Predsa však, vedľa tohto spoločného základného znaku, majú jednotlivé ložiská svoje špeciálne geologické znaky, ktoré sa prejavujú v rozdielnej štruktúre a zložení výplne žíl.

Kremnicko – Štiavnické rudohorie sa delí na dva morfológické celky, ktoré sa vyznačujú odlišnými geologickými a petrografickými pomermi a charakterom ložísk.

Kremnická časť je menšia a vyznačuje sa malou petrografickou pestrosťou hornín aj jednoduchšou paragenézou na rudných žilách (monotónne kremenné žily).

Štiavnicko – Hodrušský rudný rajón je po geologickej stránke veľmi pestrý. Paragenetické pomery na rudných žilách sú zložité (polymetalické žily s menším podielom drahých kovov ako v Kremnici). Prevládajú obecné sŕniky, galenit, sfalerit, chalkopyrit.

Spoločný vývoj žilných štruktúr, ich charakter a hlavne prítomnosť zlata (v Štiavnici hlavne vo vrchných polohách žíl, Kremnica v celom rozsahu) podnietili aj záujem predkov o zlato, ktorý sa v historických dobách prejavil v obidvoch oblastiach. Postupom dobývania do hĺbky sa zábery v produkcii kovov rozchádzali. Kremnické ložisko bolo stále exploátované na zlato (striebro bolo doprovodným kovom), kým Štiavnické na báze polymetalických rúd s prevládajúcim striebrom (striebro, olovo, zinok, meď, zlato ako doprovodný kov). Nemeni to však nič na skutočnosti, že vývoj zrudnenia, paragenéza žíl a ich exploátácia boli si vzájomne blízke.

II. – 1.3. Geológia ložiskového územia a žilné systémy

Vývoj geologickej stavby ložiskového územia a jeho najbližšieho okolia sa v rámci formovania Karpát odohrával v tretohorách. Horotvorné pochody sa tu niekoľkokrát opakovali rovnako aj sopečná činnosť, pričom rozhodujúca fáza sa uskutočnila pred 21 až 11,5 mil. rokov. Tuhnutie sopečnej lávy, tektonické pochody (formovanie kremnického grábenu – priekopová prepadlina a vnútorná hrásť) dali vznik rozsiahlemu systému puklín cez ktoré prúdili horúce roztoky obohatené o rôzne minerály. Úzko to súviselo s fázou ryolitového vulkanizmu (Jastrabská formácia), ktorý formoval oblasť od Lúčanského potoka na juh, avšak v priestoroch andezitového masívu (severná časť) sa prejavil vznikom rudných žíl (kremenné) s obsahom zlata a striebra (-11,5 mil.rokov).

Tretohory - neogénny vulkanizmus v kremnických horách trval približne 9 mil. rokov. Spolu s kolobehom vody a striedajúcou sa klímou modeloval reliéf krajiny. Pôvodný sopečný povrch sa znižoval, horniny zvetrávali a len pevnejšie odolali. Takým materiálom bola kremenná žilovina, ktorá bola obnažená a tým prístupná z povrchu. Niekoľko milión ročné vplyvy klímy spôsobili aj oxidáciu povrchu kremenných žíl (v podstatne menšom rozsahu ako u andezitov), uvoľňovali sa z nich zlatinky, ktoré boli odnášané vodou potokov a následne sedimentované v náplavách. Zlatinky sa tak stali indikátorom primárneho nahromadenia, teda ložiska, tvoreného systémom rudných žíl.

Rudné žily predstavujú výplň dislokácií a puklín v matečnej hornine (andezit), vyhojených produktami hydrotermálnych roztokov, prevažne s obsahom kremeňa (Si). V Kremnickom rudnom rajóne je charakteristické, že tvoria vejárovite sa k povrchu rozvetvujúci systém

s množstvom drobných žiliek, často doprevádzaných jemnou impregnáciou okolo puklín v propylitizovaných andezitoch. Majú charakter monominerálnych žíl s obsahom zlata a striebra (prevažne zastúpené minerálom ELEKTRUM).

Zoskupenie žíl na ploche okolo 25 km² predstavuje Kremnický rudný rajón, v ktorom vyčleňujeme 4 žilné systémy. (Niektorí autori interpretujú len 3 zoskupenia.)

Sú to : **1. žilný systém – Horná Ves až- Kremnické Bane,**

2. žilný systém – pod mestom Kremnica,

3. žilný systém – Lúčanský

a 4. žilný systém – Kunešovský.

Plošne aj smere najrozsiahlejším je 1. žilný systém. Dĺžka okolo 6,5 km, smer sever – juh (prípadne SV – JZ až SZ – JV) s priemerným sklonom žíl okolo 60 stupňov prevažne na východ. Dislokovaný je na západnom okraji chráneného územia – pamiatkovej zóny, a to od obce Horná Ves, hrebeň Schultersbergu, prepadlisko Šturec, Schafferei, Kremnické Bane až po rozvodnicu Pohronia a Považia.

Hlavnými žilami sú:

Schrämen, Hlavná, Schindler, Kirchberg, Spojená Kirchberg – Hlavná.

V podloží hlavného žilného ťahu (na západ) sa nachádzajú lokálne zoskupenia žíl prevažne mladšieho veku s vývojom žíl kremeň – karbonátovým, ojedinele s výraznou antimonitovou mineralizáciou. Na západ od prepadliska Šturec je to systém Katarínskych žíl, na úpätí Volle Henne zoskupenie žíl Volle Henne, na západ od šachty Rudolf žilník Teich a Schindler a na západ od šachty Anna žila Kirchberg s podložnými žilami Križnými.

Šírka mineralizovaného pásma 1. žilného systému dosahuje okolo 500 m, pričom v centrálnej časti v Šturci hrúbka žily Schrämen a Hlavná je 80 – 100 m.

Výplň žíl prevažne rôznofarebný kremeň, sporadicky karbonáty, s rudnými minerálmi zlata a striebra, pyritom, arzenopyritom, markazitom, ojedinele sú prítomné sírniky. Zlato je jemne dispergované v kremeni, viazané na pyrit. Výskyt viditeľného zlata je ojedinelý, skôr výnimočný. Pomer zlata ku striebru 1 : 10, v oblasti šachty Anna 1 : 30 aj viac.

2. žilný systém

Nachádza sa na východ od prvého. Smerná dĺžka okolo 1,5 km, hlavný smer žíl SSV – JJZ s priemerným sklonom okolo 65 stupňov prevažne na východ. Žily sú sústredené pod Pamiatkovou rezerváciou Kremnica, prikrýté sú 5 – 10 m hrubou vrstvou náplav (alúviom) Kremnického potoka.

Základnú stavbu 2. žilného systému vytvárajú žily Žigmund a Juraj hlinastá (protisklonná). V ich vnútornom zovretí sa nachádza niekoľko krátkych žíl, všesmerne orientovaných a sklonených, ktoré vytvárajú pod Štefánikovým námestím „kotel“ s priemerom okolo 250 m.

V podloží žily Juraj hlinastej (na východ) sú vyvinuté žily Zlatá, Helena, Rudná.

Kvalita žilnej výplne v smere aj po úklone je premenlivá. Najväčšie koncentrácie zlata sa našli v miestach zhlukov žíl, na krátkych odžilkoch a v rudných stĺpoch. Viditeľné zlato (elektrum) nebolo zriedkavosťou. Obsahy zlata vo zvlášť vyberanej rude (bohatá ruda) sa vyhodnocovali v percentách.

3. žilný systém

Nachádza sa v oblasti Lúčanského potoka (pod kopcom Homola). V minulosti bol predmetom záujmu ťažiarov. Množstvo štôlní svedčí o intenzívnom hľadaní zrudnenia. Podľa dostupných údajov bez efektu. Pri vyhľadávacom prieskume v 80. rokoch 20.stor. bolo overené zrudnenie v priestore Homole s vyhodnotením malého množstva zásob rudy.

4. žilný systém

Nachádza sa v oblasti Kunešova. Identifikovaný bol na základe výsledkov vyhľadávacieho prieskumu geofyzikánymi a geochemickými metódami, potvrdzuje to aj existencia starých banských diel.

Žily rudného poľa

V archívnych materiáloch písaných aj grafických, sa nachádza uvedených množstvo rozsahom väčších, či menších žíl s príslušným pomenovaním. Podarilo sa ich zaevidovať okolo 350 (súkromný archív), z toho len 40 nie je lokalizovaných. Pre zjednodušenie predstavy; uvádzame ich v súvislosti s úvodnými banskými dielami, ktorými boli poväčšine otvárané a dobývané. V prehľade sa zameriavame len na najdôležitejšie a najznámejšie.

1. žilný systém

Pole šachty Ludovik

Evidovaných cca 48 žíl. Najvýznamnejšie sú : Hlavná, Schrämen, niekoľko žíl Anna, Terézia, Karol a Križna. Intenzívne bola dobývaná najmä žila Schrämen až po 4.obzor šachty Ludovik (439 m n. m.).

Pole štólne Katarína

Má okolo 48 žíl, z ktorých významné boli : Katarína, Anton, Bohatá Anton, Kamil a mineralogicky aj obsahom odlišná žila Antimónová. Vyznačovali sa výskytom viditeľného elektra (minerál zlata), a preto boli ukazované aj pri vzácnych návštevách (cisár František Lotrinský roku 1751 a synovia v roku 1764).

Pole šachty Mária

Evidovaných okolo 40 žíl, vrátane žíl Volle Henne. Významné boli Schrämen, Brand, Podteichové, Segengottes. Dobývanie sa sústreďovalo najmä na žilu Schrämen.

Pole šachty Rudolf

Evidovaných je 21 žíl vrátane v podloží sa nachádzajúcich žíl Schindler a Teich. Významné boli žila Schindler, Teich, Maximilián a Križne. Na povrchu sú viditeľné stopy po mohutných dobývkach – pingy, prepادلiská, ale aj otvorený zvyšok (prepادلisko) dobývky Schindler.

Pole šachty Anna

V evidencii je 42 žíl. Významné boli Predná Anna šachtová nadložná, Ďalšia Anna šachtová nadložná, Východná, Weisgülden, Kirchberg, Kirchber ležiace križne. V poli šachty Anna boli dobývky v hĺbke 10.obzoru (268,3 m n. m.).

Pole šachty Matej

Evidovaných je 19 žíl. Významnými boli : Predná Matej šachtová nadložná, Ďalšia Matejšachtovná, Rothgülden, Východná.

Pole šachty Leopold

Evidovaných je 25 žíl. Významnými boli : Predná a zadná Ignác, Leopold súklonná a protisklonná, Hellinger, Spojená Kirchberg – Hlavná. V poli šachty Leopold sa realizovali práce prieskumného charakteru na overenie severného pokračovania žíl 1.žilného systému. Prieskum nebol pozitívny.

2.žilný systém

Pole šachty Ferdinand, František aj Karol

Evidovaných je 47 žíl, Významnými boli : Zigmund, Zlatá, Helena, Laura, Nepomuk, Rudná. Dobývky siahali 50 m pod úroveň Hlavnej dedičnej štólne (215,5 m n. m.). Dosiahli najnižší horizont v rámci kremníckého rudného rajónu.

Pole šachty Trojkráľová a Michal

Evidovaných je 21 žíl. Významnými boli Juraj hlinastá, Silvester, Križne, Klement, Ignác, Zlatá križna. Vývoj žilných štruktúr neumožnil rozvinúť intenzívnu banskú činnosť.

Hlavné charakteristiky najvýznamnejších žíl

1.žilný systém

Žila Schrämen

Na viacerých miestach je odkrytá. Presledovaná je na dĺžke cca 2,5 km. Smer S-J až SV – JZ. Sklon 65 – 70 stupňov na východ. Hrúbka žily je premenlivá. V centrálnej časti Šturca, spolu s dvomi andezitovými preplástkami, dosahuje hrúbku okolo 80 m. Hĺbkový vývoj bol vrtom KŠ-1 (pri šachte Ludovik) overený na úrovni – 50 m n. m. (od povrchu šachty cca 690

m). Žilnú výplň tvorí zlatonosný kremeň s pyritom. Zlato (presnejšie elektrum) je v kremeni rozptýlené, častice sú mikroskopických rozmerov. Viazané je na pyrit. Výskyt voľne viditeľného zlata je výnimočný.

Žila Hlavná

Mineralogicky je zhodná so žilou Schrämen. Vyvinutá je na smernej dĺžke cca 3 km. Hrúbka žily maximálne 8 m, a to len v mieste priblíženia sa ku žile Schrämen. Do hĺbky vyklíňuje a na tektonických poruchách smeru V – Z prechádza do vedenia, prípadne ďalej nepokračuje. V priestore Šturca sa nachádza v podloží žily Schrämen. Na severnom okraji prepادلiska prechádza do nadložia. Na Kremnických Baniach sa spojí so žilou Kirchberg. Tu je známa pod názvom Spojená Kirchberg – Hlavná.

Žila Katarína

Je vo vývoji kremeň – karbonátovom a nachádza sa v podloží žily Schrämen a Hlavná (v priestore Šturca). Vyvinutá je na smernej dĺžke cca 400 m. Smer SV – JZ, sklon 60 – 70 stupňov na SZ. Priemerná hrúbka žily je približne 0,8 m (maximálne 2 m). Výskyt voľného zlata bol bežný. Vyskytli sa aj pekné drúzy kremeňa s elektrum. Cisár František Lotrinský z tejto žily vysekal železkom a kladivom vzorku (je uložená v Múzeu mincí a medailí v Kremnici).

Žila Schindler

Vyvinutá je na smernej dĺžke okolo 550 m. Smer SV – JZ sa v južnom vývoji mení až takmer na V – Z. Rovnako sklon žily z 55 stupňov na SV až na 35 stupňov na JZ. Sklon je zhodný s hlavnými štruktúrami. Hrúbka žily je premenlivá 2 – 4 m. V miestach kde sa spája so žilami Teich tvorí samostatný žilníkový komplex (takmer 100m široký) a tu boli dobývky veľkých rozmerov, o čom svedčia veľké pingy a prepادلiská.

Žila Kirchberg

V smere aj po úklone má premenlivý priebeh. Smer SV – JZ so sklonom 50 – 90 stupňov na JV. Vyvinutá je na smernej dĺžke okolo 900 m. Charakteristická je tzv. reťazovitou stavbou (náhle zmeny po úklone, tvorba odžilkov odbiehajúcich aj spájajúcich sa so žilou). Hrúbka žily premenlivá, najväčšia bola pri povrchu (30 – 40 m), v miestach rozvetkovania až 60 m (Breiter hof – Široký dvor). Štruktúra žily prevažne masívna (kremeň), často brekciovitá.

2. žilný systém

Žila Zigmund

Vyvinutá na smernej dĺžke cca 900 m. Je jednou z hlavných žíl systému v intraviláne mesta. V minulosti intenzívne dobývaná aj v relatívne malých hĺbkach pod povrchom. Smer S – J, sklon 50 – 55 stupňov na V. Hrúbka 0,5 m – 1,5 m. Žilná výplň kremeň s brekciovitou textúrou.

Žila Juraj – hlinastá

Prívlastok dostala pre hlinitú výplň v žilnej štruktúre. Vyvinutá na smernej dĺžke okolo 800 m. Smer S – J, sklon 70 stupňov na Z. Sledovaná a dobývaná bola zo šachty Ferdinand, Trojkráľová a Michal. Významnejšie dobývky boli len v miestach, kde od žily odbočovali rôzne hrubé odžilky, a to len na malej smernej dĺžke (výskyt tzv. bohatej rudy).

Žila Zlatá

Jedna z najvýznamnejších žíl celého rudného rajónu. Vyvinutá na smernej dĺžke okolo 600 m. Smer SV – JZ, sklon 55 – 60 stupňov na JV. Hrúbka žily maximálne 4 m, priemer 1,3 – 2 m. Vyznačovala sa vysokým obsahom ťžitkovej zložky, aj prítomnosťou viditeľného zlata. Dobývaná bola zo šachty Ferdinand takmer od povrchu až po 6.obzor (215,5 m n. m.). Elektrum sa vyskytovalo ako impregnácia v kremeni, voľné v plieskoch, machové, vetvičkové. Drúzy neboli zriedkavé.

Žila Helena

V minulosti známa vysokým obsahom zlata v žilovine. Smer VVS – ZZJ, sklon 70 – 80 stupňov na S. Vyvinutá na malej smernej dĺžke. Dobývaná po 3.obzor šachty Ferdinand (361 m n. m.).

Žily Rudné

Zložitý súbor žíl smeru SV – JZ, sklon 57 stupňov na V. Tvorí ho niekoľko žíl hrúbky 1 – 2 m. Mineralogicky sú zhodné so Zlatou žilou. Viditeľné zlato bolo však zriedkavejšie.

II. – 2.1. Historický vývoj dobývania

Začiatok záujmu o zlato vychádzal z jeho výskytu vo vodných tokoch. Nahromadenie zlatiniek v náplavových usadeninách rozvrstvené na línii potoka v súlade s gravitačným triedením, malo význam pri objavovaní primárnych ložísk.

Podobná situácia bola aj v prípade samotného kremnického rudného rajónu. Z historického hľadiska ide o dobu, kedy sa tak stalo a skutočnosť odkiaľ zlatinky pochádzali. Záujem o oblasť je určite veľmi vzdialená roku udelenia privilégii mestu. Zdá sa však, že o mieste, kde sa uskutočnila prvá ťažba nemala by byť pochybnosť. Z hľadiska geologického a geomorfologického to mohla byť len obnažená žilná štruktúra s obsahom zlata. Takým bol priestor dnešného Šturca a to v inej podobe, ako to vidíme dnes. Niektorí autori prác o kremnickom baníctve (napr. A. Lehotský a iní) uvádzajú, že prvé dobývanie sa muselo rozvinúť na žilách tzv. 2. žilného systému, teda v priestore terajšej pamiatkovej rezervácie. Ako dôkaz využívajú existenciu „úpravni“ v doline Soler (doložené v roku 1331) a smer Hlbokej dedičnej štôlne (rok 1519). Skutočnosť, že 2. žilný systém je prikrýť vrstvou náplav kremnického potoka hrúbky 5 – 10 m (prospektorovi neviditeľný) a Horná dedičná štôlna (už v roku 1385) smerovala do Šturca jasne dokazujú, že to bolo na 1. žilnom systéme, kde sa začalo exploatovať zlato.

Dobývanie na odkrytých žilných štruktúrach trvalo pravdepodobne niekoľko storočí, a to nielen v Šturci. Podobné geologické podmienky boli aj smerom na sever až po šachtu Anna (žila Schrämen, Schindler, Kirchberg).

V roku 1443 je písomne doložená existencia šachty Leopold mestská, ako jedinej v kremnickom banskom poli (na severnom okraji Šturca). Na prelome 15. a 16. storočia sa úvodné banské diela – šachty – objavujú na rozhraní tzv. Vordere a Hintere Zeche (Predné a zadné banské pole). Boli to šachty Rudolf a Anna a postupne ďalej na sever v období 17. storočia až po šachtu Leopold na Kremnických Baniach.

V súvislosti s razením Hlbokej dedičnej štôlne (roku 1519) bolo vyhlásených niekoľko vetracích komínov a šacht (14) až po otvorenie žily Schrämen (na šachte Mikuláš – Finsterstern v Šturci). Práve touto dedičnou štôľňou boli pravdepodobne zachytené okraje zoskupenia žíl 2. žilného systému. Dobývanie sa tu však začalo realizovať až v 18. storočí na šachte Trojkráľová. V „Zlatej knihe baníctva“, čo je vlastne správa o stave baníctva v Kremnici z roku 1763 sa uvádza, že v Kremnici je len jedna jediná hlavná žila – Kremnická (Schrämen) a existujúca šachta Trojkráľová so svojim žilným systémom bola pričlenená k 1. žilnému systému – Predné banské pole. Dobývanie v priestoroch pod pamiatkovou rezerváciou nemohlo ešte vtedy existovať. Určite by ho v správe nevynechali.

K intenzívnejšiemu záujmu o 2. žilný systém došlo až koncom 18. storočia, keď vznikla ťažiarcka spoločnosť Ignác (1789), postupne vznikali ďalšie a boli hlbené šachty Ferdinand (1809 ?), Michal (1779), Karol (1820) a František (1830).

História hlbinného dobývania zlata v Kremnici sa završila v roku 1970. Povrchová ťažba v lome Šturec sa ešte realizovala v rokoch 1986 – 1992, kedy došlo k úplnému zastaveniu ťažby a spracovaniu Au Ag rúd zo žíl kremnického rudného rajónu.

II. – 2.2. Vývoj ťažiarstva – spoločnosti

Na začiatku exploatácie zlata v Kremnici boli prospektori – respektíve súkromní podnikatelia, ktorí sa až neskôr združovali do ťažiarских spoločností. Pováčšine išlo o dedičné právo vlastníctva banských oprávnení (banské miery) a erárne podnikanie sa začalo rozvíjať až na báze krachovania súkromného podnikania. V roku 1331 sú písomne doložení majitelia mlynov a stúp, ktorí boli pravdepodobne aj ťažiarimi (Osl Jedin, Kadoldi, Judicius z Pukanca, Jeclin z Olfu, či Mikuláš Putner). V roku 1385 sú v súvislosti s obnovením razenia Hornej dedičnej štôlne spomínaní napr. Rezenskovci.

Z prvého popisu všetkých obyvateľov Kremnice (1442 – 43) vyplýva, že v doline Soler (Bystrická) bolo 9 banských mlynov (predpokladáme, že majitelia boli aj ťažiarimi) a v doline Colner – Altgrund – Baba stará bolo 31 banských mlynov – 15 majiteľov. (lit. Matunák str. 100-101).

V roku 1524 vystupuje ako vlastník baní kráľovná Mária, ktorá podporuje podnikanie (napr. preberá razenie Hlbokej dedičnej štôlne) a postupne rozširuje svoje aktivity. V roku 1533 – 35 vzniká erárny podnik Goldkunsthandlung, ktorý pôsobí v Kremnici až do vzniku štátnych baní v roku 1918.

Za celé 16. storočie bolo v banskej knihe „Perckhpuech“zaevidovaných 17 majiteľov stúp v Novej Doline (Predné banské pole), 10 v Zadnom banskom poli a 11 majiteľov mlynov. (údaje – p. Gayer). Čiastočne rozdielne zhodnotenie stavu uvádza J. Kupča na základe súpisu stúp, mlynov, splavov a hút v Kremnici z roku 1578. Podľa toho bolo v Zadnom banskom poli 10 majiteľov stúp (chyba GKH), v Prednom banskom poli 17 a 14 majiteľov mlynov.

Podľa zápisu z pochôdzky súkromných ťažiarских baní z roku 1583 bolo evidovaných 20 banských spoločností (bez GKH). Na inom mieste sa však popisuje len 16 spoločností .

V roku 1593 kupuje erár ťažiarisku spoločnosť Volle Henne. Počet spoločností klesá rovnako ako narastá úpadok baníctva.

V 17.storočí podniká GKH, mesto a 3 súkromní ťažiar (Roth, Schmidegg, Schindler).

V rokoch 1715 – 1720 s ohľadom na mimoriadnu konjuktúru sa zvýšil počet ťažiarских spoločností na 25, k tomu GKH a Mesto.

V roku 1738 bola založená Roth – Raflisch ťažiariska spoločnosť, ktorá až do roku 1810 prosperovala na dobývkach v Šturci.

V roku 1763 bola založená spojená ťažiariska spoločnosť Mesto a Rosa s banskými mierami na žilách Katarínskych a Volle Henne.

V roku 1810 všetky spoločnosti pôsobiace na žilách 1. žilného systému preberá erár (GKH) a stáva sa jediným držiteľom banských mier v tejto oblasti.

Vývoj banského podnikania na žilách 2. žilného systému je evidovaný až od 18.storočia. V rokoch 1700 – 1750 vlastnil erár banské polia, ktoré však neobhospodaroval. (Dobývky na šachte Trojkráľovej boli pričlenené k 1. žilnému systému – Predné banské pole).

Až v roku 1789 vzniká banská spoločnosť Ignác, ktorej činnosť nebola ešte zameraná na centrálnu časť žil 2. žilného systému.

V roku 1795 odstúpením ďalších údelov od eráru vzniká banská spoločnosť Juraj.

V roku 1800 vzniká Zigmund banská spoločnosť, ktorá sa spojila so spoločnosťou Ignác.

V roku 1815 podstatnú časť žil 2. žilného systému exploatuje banská spoločnosť Zigmund – Juraj.

Od roku 1820 na južnom až juhozápadnom okraji žilného systému pracuje Karol šachtová spoločnosť.

Po nešťastných udalostiach s poklesmi pôdy na námestí, preberá v roku 1883 mesto banskú spoločnosť Zigmund – Juraj. V roku 1891 viedenský podnikateľ Dr. Rappaport odkupuje bane – vzniká Spojená Karol a Mestská banská spoločnosť, ktorú v roku 1900 predáva eráru.

Po roku 1918 vznikajú Štátne bane, ktoré v rôznych formách prežívajú do roku 1994. (Privatizácia pre Kremnickú banskú spoločnosť s.r.o.).

Od roku 1997 prenajímateľom dobývacieho priestoru je kanadská fy ARGOSY a. s.

Stručný prehľad vývoja ťažiarskych spoločností

1. žilný systém

- 14.stor. - súkromní podnikatelia a mesto
- 1469 - existuje 29 ťažiarskych spoločností – 26 stúp
- 1499 - úpadok baníctva – pracuje 16 stúp - maximálne 16 spoločností

- 1533 – 35 - vstupuje erár prostredníctvom kráľovnej Márie
- 1578 - existuje 27 súkromných ťažiarskych spoločností a GKH
- 1583 - pochôdzka baní – 20 (resp.16) súkromných banských spoločností a GKH
- 1593 - existuje 14 súkromných banských spoločností, mesto a GKH

- zač.17.stor.- GKH, mesto, 3 ťažiari
- 1715 – 1720 - GKH, mesto, 25 ťažiarskych spoločností
- 1738 - vznik ťažiarskej spoločnosti Roth – Raflisch
- 1763 - spojená ťažiarska spoločnosť Mesto a Rosa

- 1810 - jediná ťažiarska spoločnosť GKH

- 1918 - štátne bane

2. žilný systém

- 1700 – 1750 - banské oprávnenie vlastní erár – nepracuje
- 1789 - vzniká Ignác banská spoločnosť
- 1795 - vzniká Juraj banská spoločnosť

- 1800 - vzniká Zigmund banská spol. spojená s Ignác banskou spoločnosťou
- 1815 - spojená Zigmund Juraj banská spoločnosť
- 1820 - založená Karol šachtová banská spoločnosť
- 1883 - mesto preberá Zigmund – Juraj banskú spoločnosť
- 1891 - Rappaport zakladá Kremnickú spojenú Karol a mestskú banskú spoločnosť

- 1900 - všetky údele preberá mesto
- 1918 - štátne bane

II. – 2.3 Návštevy významných osobností v Kremnici

rok

- 1404 - kráľ Žigmund Luxemburský
- 1419 - kráľ Žigmund Luxemburský
- 1423 - kráľ Žigmund Luxemburský
- 1424 - kráľ Žigmund Luxemburský
- 1478 - Matej Korvin a kráľovná Beatrix
- 1479 - Matej Korvin a kráľovná Beatrix

- 1528 - Ferdinand I. Habsburský a jeho sestra kráľovná Mária

- 1620 - kňažná Zuzana, manželka Gabriela Bethlena
- 1620 - Gabriel Bethlen – vodca protihabsburských stavovských povstanií
- 1621 - Gabriel Bethlen – vodca protihabsburských stavovských povstanií
- 1623 - Gabriel Bethlen – vodca protihabsburských stavovských povstanií
- 1671 - Brown – anglický lekár a učenec
- 1682 - Imrich Tököli
- 1684 - barón Štefan Petröczy a knieža Tököli
- 1687 - Jakub Tollus – holandský lekár + chemik a Ján Gottfried Melmom

- 1751 - panovník navštívil Šturec - cisár František Lotrinský
- 1764 - panovníci v Šturci - rímsko-nemecký kráľ Jozef II.,
arcivojvoda Leopold, saský princ Albert
- 1777 - arciknieža Maximilián – rakúska arcivojvoda
- 1798 - Šturec navštívil panovník - arciknieža Jozef palatín Uhorska

- 1802 - arciknieža Ján a arciknieža Rainer
- 1847 - arciknieža Štefan
- 1852 - rakúsky cisár František Jozef I.

- 1909 - bulharský cár Ferdinand I.
- 1923 - prezident ČSR – Tomáš G. Masaryk
- 1930 - prezident ČSR – Tomáš G. Masaryk
- 1941 - Dr. Jozef Tiso – prezident Slovenského štátu
- 1943 - Dr. Jozef Tiso – prezident Slovenského štátu

II. – 2.4. Stručný historický vývoj banského práva

V privilegálnej listine Karola Róberta (z roku 1328) je napísané, že výsady banského podnikania budú podliehať právu, ktoré mali „hostia z Kutnej hory“. Karol Róbert v roku 1327 vyhlásil banskú slobodu, podľa ktorej držiteľ pozemkov, na ktorých sa nachádzali ložiská rúd, hlavne drahých kovov, mohol tieto naďalej vlastníť, ťažbu prenechať iným a poberať podiel z produkcie. Bolo to významné rozhodnutie kráľa, ktoré podporilo záujem o ťažbu zlata a striebra.

Prudký rozvoj ťažby Au Ag rúd, najmä v 14. a 15. storočí vynútil nové legislatívne úpravy. Kremnica používala banský poriadok z roku 1492 – kodifikované kremnické banské právo sformulované a zapísané do mestskej knihy, vychádzajúci z pôvodného banského poriadku založeného na kutnohorskom banskom práve. (Kutnohorské banské právo sa v písomnej podobe nezachovalo.) V roku 1492 Peter Scheider (komorský gróf) a Mikuláš Czán (kráľovský banský majster) zostavili súbor zvykov a práva v 23 článkoch. V nich boli upravené podmienky vyhľadávania a prevádzkovania banských závodov, ako aj vymedzenie priestorov pre dobývanie (banské miery – dnešné prieskumy územia, či dobývací priestor). Kremnický banský poriadok bol až do roku 1537 doplňovaný o ďalšie ustanovenia, vrátane povinností (inštrukcie) banského majstra.

V roku 1571 vydal Maximilián nový – všeobecný banský poriadok, nahrádzajúci dovtedajšie špeciálne banské práva banských miest. Banské mestá sa ťažko vzdávali svojich špecifických banských zákonov a zdráhali sa prijať Maximiliánov banský poriadok, preto písali listy panovníkovi. Takmer päť rokov po vydaní Maximiliánovho banského poriadku platného pre celú krajinu sa konali rokovania so zástupcom dolnorakúskej komory. Skončili sa kompromisom a vlastne pre Kremnicu a ostatné stredoslovenské banské mestá úspešne. K banskému poriadku pribudol doplnok pod názvom „Kremnické a banskoštiavnické vysvetlivky“. Kompletné doplnené vydanie z roku 1573 platilo potom takmer tristo rokov. (V banskoštiavnickom banskom archíve je uložený Maximiliánov banský poriadok z roku 1703 v slovenskom znení.)

V roku 1861 bol na uhorské pomery prispôsobený jednotný rakúsky banský zákon vydaný rakúskou absolutistickou vládou v roku 1854. Tento s rôznymi novelizáciami platil až do roku 1957 (zákon posilňoval vplyv štátu na banské podnikanie).

V roku 1957 (Zákon č. 47/57 NR ČSR) nadobudol platnosť nový, so zameraním na racionálne využitie nerastného bohatstva. V zákone sa v plnej miere odzrkadlili socialistické výrobné vzťahy – nerastné bohatstvo patrilo výlučne štátu. Vyriešil podmienky ochrany ložísk vyhradených nerastov, podmienky dobývania, bezpečnosť práce, ale aj strety záujmov.

V poslednej úprave z roku 1988 (Zákon č. 44/88 Zb. z 19. apríla 1988) sú na prvom mieste ustanovené zásady ochrany a racionálneho využívania nerastného bohatstva (toto je vlastníctvom Slovenskej republiky).

Upravuje podmienky vyhľadávania a prieskumu, otvárky, prípravy a dobývania ložísk nerastov. Zároveň aj ich úpravu, zušľachtovanie, bezpečnosť prevádzky a ochranu životného prostredia. Zabezpečenie ochrany nerastného bohatstva je podľa zákona v gestorstve Slovenského geologického úradu a Banského úradu Banská Štiavnica. Rozsah chráneného územia je určený tzv. Chráneným ložiskovým územím, resp. Dobývacím priestorom. Znemožnenie alebo sťaženie dobývania vyhradených ložísk nerastov je možné len v osobitne odôvodnených prípadoch, ak ide o mimoriadne dôležité stavby alebo zariadenia.

Podľa novely zákona (Zákon 558/2001 Zb. z 29.11.2001) správou vyhradených ložísk bolo poverené Ministerstvo životného prostredia SR. Tým sa ochrana ložísk dostala na vyššiu úroveň, s prioritou štátu v rozhodovaní o racionálnom využití nerastného bohatstva.

II. – 3. – Stručný historický vývoj KREMNICE:

- A. Vývoj dobývania – baníctva (spracovanie rudy)
- B. Historický a stavebný vývoj mesta

A/ - vývoj dobývania – baníctva (spracovania) – pred a v 14.storočí

Počiatky baníctva na území Slovenska siahajú do predhistorických dôb, ale najväčší rozkvet zaznamenalo baníctvo stredoveku. Najvýznamnejšou baníckou oblasťou na území stredovekého Uhorska bola oblasť 7-mich stredoslovenských banských miest, medzi ktorými mala Kremnica cca 200 rokov vedúce postavenie

- do roku 800 – ryžovanie v Rudnici a objavenie výchozu Au Ag žíl – Šturec,
- rok 800 – 1000 – povrchové dobývanie a prechod do hĺbky – Šturec,
- cca 1000 – datované drevo z vydobytej žily Hlavná v Šturci (v hĺbke cca 75 m)
- už v roku 1331 sa tu spomína 6 mlynov a stupy na rudu vo východnej doline – Soler.
- Karol Róbert udelil osade Cremnychbana *privilegiá slobodného kráľovského banského a minciarskeho mesta* a zároveň tu dal zriadiť **prvotný komorský dvor s mincovňou**.
- **Stará mincovňa** povodne stála na mieste nazývanom „Stará štreka“ (tzv. Horná štreka) v doline pod vrchom Revolta – severne od historického jadra. Nevieme kedy presne vznikla, avšak vieme, že v roku 1329 sa v meste /nie na terajšom mieste/ začali raziť **uhorské groše** a roku 1335 aj **zlaté florény**, známe ako kremnické **dukáty**, tiež **strieborné groše a malé denáre**. Dukáty patrili k najhodnotnejším a k najvyhľadávanejším minciam v Európe. Na čele mincovne stál mincmajster, ktorý priamo podliehal komorskému grófovi. Za kvalitu kremnických mincí ručil kráľovi komorský gróf (Comes), arcibiskup a kráľovský taverník. Určitý podiel z razby mincí (pizet) išiel ostrihomskému arcibiskupovi, za čo zodpovedal pizetár. Mincovňa bola súčasťou Banskej a mincovnej komory. Kremnická razba mala mincovnú značku K alebo C, neskôr iniciálami KB, od nariadenia Márie Terézie z roku 1767 – kremnická mincovňa dostala značku B.
(- Comes Kremnice mal 4 významné funkcie. 1. a 4. sa týkali funkcie vedúceho podnikov uhorského kráľa a comesa Oravy, 2 sa dotýkajú priamo Kremnice - comes komôr a comes Kremnice, ktorý bol na čele mestskej správy /všetko sa viaže k osobe comesa magistra Leopolda, ktorý sa spomína posledný krát v r. 1348/.)
- v prenájomnej zmluve comesa Leopolda sa prikazuje zriadiť v banských strediskách 1 kráľovský dom /domus regalem/, špeciálne v Kremnici, do ktorého sa má prinášať všetku tu nájdené zlato a striebro a odtiaľto sa má odvážať do komory na spracovanie mincí. Výmena a kúpa striebra a zlata sa v tejto dobe uskutočňovala len v Kremnici.
- 1331 - 1. známa, *mestská listina aj s mestskou pečaťou* - sa v listinách spomína hojný počet banských mlynov a zariadení na spracovávanie rudy, taviarne.
Medzi sútokom potokov – Kremnický, Piarsky a Zvolenodolinský, vznikali *usadlosti na ťažbu a spracovanie rudy*, pri potokoch vznikali banské mlyny na mletie zlatej a striebornej rudy. Išlo o dve sídelné jednotky – vallis **Colner** (Uhliarska - z roku 1331, na severe) a vallis **Soller** (Zvolenská - z roku 1393, na východe), alebo Platea longa (z roku 1391). Tu postupne vyrástla v 14. – 16. storočí stredoveká Kremnica.
- Prvé písomné datovanie banského diela je z nájomnej listiny, kde sa -v roku 1385 spomína *právom dedičným* – nazývaná **HORNÁ DEDIČNÁ ŠTOLŇA**. (Ústie je v hornej časti Horváthovej ulice.)
 - táto 1.dedičná štôľňa, štôľňa mesta je spomínaná už ako dávno opustená a dáva sa znovu do prevádzky 2 mešťanom s dedičným právom,
 - podľa správy o dedičnej štôľni sa tu muselo dolovať už celé 3 storočia. Existencia staršieho osídlenia sa predpokladá v doline pod vrchom Revolta - dnešná Banská a Nová Dolina, neskôršie aj smerom do Bystrickej doliny, ktorá bola zdrojom vody a energie. Tak vznikli 2 staršie sídelné oblasti - vallis Colner (na severe – dnešná Banská a Nová Dolina) a vallis Solner alebo platea longa (na východe, dnes údolie Zvolenodolinského potoka)
- 1393 - spomína sa 7 banských mlynov 14. storočia
- 1394 – spomínaná „zlatovozná cesta“

B/ - historický a stavebný vývoj - 14.storočie

- rok 1250 – existencia osady baníkov – Cremnychbana pod Revoltou
- 13.2.1327 – prvá písomná správa o Kremnici - dohoda, v ktorej český kráľ Ján Luxemburský dal razičov peňazi z Kutnej Hory Karolovi Róbertovi z Anjou a usadil ich v Kremnici,
- **Výsadnú listinu** mesta Kremnica vydal Uhorský kráľ Karol Róbert z Anjou **dňa 17.novembra 1328**, ktorou osada C R E M N Y C H B A N A dostala *kutnohorské banské a mincovné právo*. Listina ako doklad zabezpečoval ochranu hostom, ktorí sa zaoberali ťažbou a spracovaním kovov na mieste ich náleziska, zároveň ako doklad určoval pre mesto rozsah pôsobnosti a vymedzenia územia (lesov) do okruhu dvoch míľ. Preto deň vydania listiny (17.11.1328) sa považuje za dátum **administratívneho utvorenia mesta Kremnica** (so samosprávou – s richtárom, s prísaznými a s vlastným súdom) spojením menších banských osád zoskupených okolo rotundy sv. Michala (teraz kamer sv. Ondreja). Privilégium nadväzovalo už na vyšší stupeň hospodársko-spoločenského vývoja v meste. V Kremnici sa usadili aj nemeckí kolonisti.
- 1332 - v pápežských desiatkach sa spomína kremnický farár,
- V 14.storočí mala Kremnica najväčšiu produkciu zlata v Uhorsku, a preto si vyslúžila prívlastok „**zlatá**“ **Kremnica**. Preto mala i vedúce postavenie vo Zväze siedmich stredoslovenských banských miest, preto nad osadou – na najvyššom mieste terénnej vlny – na kamennom výbežku – na mieste neskororománskeho kamera a pôvodného kostola s cintorínom - vyrástol **Mestský hrad**, s ranogotickým opevnením a 1. vstupnou – severnou bránou s padacím mostom, neskôr s vonkajším opevnením. Tu sídlil najvyšší úradník kráľovskej komory - *komorský gróf*, ktorý stál na čele komory, Kremnica a hrad sa stali sídlom Hornouhorskej banskej a mincovnej komory, spravujúcej 12 stolíc. Vedúce postavenie si udržala Kremnica do 16.storočia, kedy štafetu prevzala Banská Štiavnica. Potom sídlil v Kremnici *podkomorský gróf*. Dominantou mesta sa stal Mestský hrad s dvojloďovým kostolom sv. Kataríny;
- 1342 - porady, na ktorých zasadali komorský gróf, richtár a prísazní, sa konali na zámku, kde býval pôvodne komorský gróf, a kde si mešťania vybudovali svoju radnicu spolu s mestskou väznicou,
- 1358 - Kremničania sú nazývaní banski mešťania / *civis montanus*/,
- 1361 - do tohto roku zastával funkciu 1. richtára od založenia mesta Ján,
- v roku 1366 je datované **vytvorenie výsadnej štvrte s námestím**. Z listiny z roku 1379 vieme, že mestské jadro malo 31 gotických patricijských domov, základom boli dvojtraktové (ale i jedno-traktové) gotické domy, samostatne stojace, parcelačne siahajúc neskôr až k hradbám, v neskorších obdobiach boli združované; avšak preluky sa zachovali;
- 1372 - 1. samostatné označenie mešťanov - *civis*, r.1385 - v kráľovských listinách je Kremnica titulovaná ako "*civitatis*"
- 1379 - v listinách sa už **námestie** označuje ako "médiu" mesta *v dnešnej polohe a rozsahu*,
- Chotár **Lyget (Veterník)** kráľ Ľudovít Veľký daroval v roku 1382 mestu a kremnickému špitálu, založenému Jánom Cratzerom,
- V chudobnej – južnej časti mesta (viď Dolná ulica) v roku 1382 – 1393 bol postavený **špitál** a následne **špitálsky kostol** / *ecclesia predicti hospitalis*/, vedľa ktorého stúpa cesta smerom k farskému kostolu B. Panny Márie/
- 1390 - v účtovnej knihe Banskej Bystrice je zmienka o kremnickom opevnení, ale nie je jasné, či sa jedná o opevnenie hradu alebo mesta,
- 1391 - spomína sa oltár sv. Žigmunda vo farskom kostole, s väčšou pravdepodobnosťou sa ako 1. farský kostol v Kremnici udáva na hrade;
- 1393 - v meste existuje už latinská škola.

A/ - vývoj dobývania – baníctva (spracovania) -15.storočí

- majetok mesta (dve míle zeme porastené lesom) - darovaný kráľom bol vymeraný až roku 1405 za palatína Mikuláša Garu
- v roku 1425 vydal kráľ Žigmund mandát, čím zakázal **skupovať a vyvážať zlato a striebro cudzincom**
- do pol. 16.storočia malo mesto Kremnica rozsiahnu samosprávu, jeho súčasťou boli osady (celkove 13);
(od r.1331 Krahule, od r. 1382 Veterník, r. 1405 Sklené, r. 1407 Horná Štubňa;
r. 1429 mesto kúpilo 5 dedín – Kunešov, Lúčky, Hornú Ves, Dolnú Ves (Šváb) a Kremnické Bane, r. 1502 – Horný a Dolný Turček; r. 1532 – Dolnú Štubňu a Turčianske Teplice – kúpele); (r. 1720 – ku Kremnici patrilo už len 7 osád);
- V roku 1434 **starú mincovňu**, z bezpečnostných dôvodov, **premiestnili** do severnej časti opevneného mesta.(viď Štefánikovo nám.)
- Roku 1442 sa spomína 40 banských mlynov a 12 hút (1200 pracovníkov, 800 baníkov) vo vlastníctve 7 veľkých a 24 malých banských podnikateľov, výroba zlata sa v tomto čase odhaduje na 165 kg 12 karátového zlata a mincovňa produkovala cca 24000 zlatých dukátov ročne,
- 5. júna 1443 – nešťastie v baniach
- r. 1443 - písomne doložená existencia šachty Leopold mestská – jediná v banskom poli
- V Uhorsku v roku 1466 všeobecne **klesala výmenná hodnota zlata**, čo sa odrazilo i na **poklese mlynov na rudu z 40 na 26.**
- V roku 1469 potvrdená existencia 29 ťažiarских spoločností, ktoré sa realizovali pravdepodobne v priestore od šachty Kingsbittner, cez Šturec, žilu Schindler až Kribanus,
- R. 1469 – úpravárenské zariadenie v doline Soler, prevažne Colner a pod (na juh) od šachty Rudolf (I. grobňový vodovod)
- V roku 1475 utvorilo 7 stredoslovenských banských miest a krakovská podnikateľská spoločnosť zmluvu o **stavbe výkonnejších banských čerpacích strojov**. Prítomný bol i Ján Thurzo.
- r. 1492 - kodifikácia kremnického banského práva (zapísané do mestskej knihy), bolo v 16.storočí dopĺňované ďalšími ustanoveniami;
- V roku 1496 sa kremnická komora dostala do prenájmu Jánovi Thurzovi.
- Už v roku 1498 sa používal v bani **vodozdvížné zariadenie – „Wasserkunst“**

B/ – historický a stavebný vývoj - 15.storočie

Mestské opevnenie vzniklo v prvej tretine 15.storočia na základe nariadenia kráľa Žigmunda z roku 1405, aby sa dôležité kráľovské mestá opevnili. Predpokladá sa, že mestské hradby boli ukončené pred rokom 1426, iné pramene udávajú rok 1441 ako rok opravy. Súčasne s hradbami vznikli bašty a tri mestské brány – na juhu **Dolná brána**, na severe **Horná brána** a na východe – **Malá** (nazývaná tiež Bystrická brána); Dolná a tiež Horná brána boli spevnené barbakánmi (roky cca 1529 - 1539). Horná a Dolná brána boli na trase cesty z Pohronia na Turiec, tretia – východná brána mala menší význam a spájala dolinu Solner s opevneným mestom. Hradby z dvoch strán chránili potoky, druhé dve strany

mali priekopy, 8 až 10 m hlboké, v súčasnosti už zasypané. Úsek hradieb okolo mincovne i s Hornou bránou bol v roku 1872 zbúraný, detto tiež Bystrická brána v roku 1880. Zachované zostali – na severnej strane veža polkruhového pôdorysu, na západnej strane hranolová františkánska bašta, na juhovýchode Čierna veža kruhového pôdorysu; ďalej južná vstupná veža – Dolná brána s predstavaným a o 45 stupňov od pôdorysnej osi vytočeným Barbakánom Dolnej brány, na južnej strane opevnenia povodne v pôdoryse polkruhová Biela veža bola v baroku prestavaná na dom st. č. 602 (viď Štefánikovo nám.), juhovýchodné nárožie tvorí v pôdoryse kruhová Červená veža. Medzi d.č.602 a Červenou vežou je na hradbách dvojpodlažný obytný dom, tento však nie je pôvodnou stavbou mestských hradieb, bol pristavaný neskôr, v 19.storočí používaný ako väznica). Na východnej strane hradieb je to kamenný obytný dom a úseky múrov so strielňovými otvormi – štrbinové alebo kľúčové.

- Kráľ Žigmund :
 - 1405 - vydal *nariadenie o opevnení* kráľovských miest,
 - v roku 1405 **udelil slobodu dolovania** 6-tim stredoslovenským banským mestám (Kremnici, Banskej Štiavnici, Novej Bani, Pukancu, Banskej Bystrici a Lubietovej).
 - 5.marca 1425 dal *privilegium* a tak oslobodil banské mestá od platenia mýtnych poplatkov;
 - v roku 1425 vydal mandát, čím *zakázal skupovať a vyvážať zlato a striebro* cudzincami.
- R. 1425 - dostáva Kremnica tržné právo na 2 dni týždenne,
- V roku 1429 *kúpilo mesto* od kráľa Žigmunda 4 dediny – Kunešov, Lúčky, Hornú Ves a Šváb (Dolnú Ves).
 - panovník predal komorné panstvo mestu a zriadil novú mincovú komoru v Bratislave.
- 23.2.1431 bol znovu konsekrovaný a premenovaný *kostolík (rotunda) sv. Ondreja* na hrade - v zámočkom areáli na základe žiadosti o konsekrovanie po tom, ako v nej zavraždili mešťana Fridolina,
- 1441 - prvýkrát je uvedené meno učiteľa latinskej školy,
- V roku 1442 bola nasledovná *štruktúra mesta*, (každá časť má uvedený počet domov) :
In der Stadt - 31, Solergassen- 20, Solergrund- 45, Plessmarkch- 13, Spitalsgassen- 18, Longgasse - 11, Huntsmarkch - 33, Perkassen - 6, Im aldem Kammerhoff - 57, Neustift – 16 domov, s celkovým počtom domov – 250.
- V roku 1441 boli zaznamenané otrasy zeme, ale najmä **zemetrasenie** 5.júna 1443 zanechalo 90 ľudských obetí, 450 baníkov, zavalilo niekoľko dobývok. Zemetrasenie sa opakovalo ešte 23.4.1445 a 6.1.1453.
- 1.pol.15. storočia - slovenskému obchodníkovi Stanislavovi Vilhelmovičovi odopieral nemecký mestský patriarchát uznať jeho plné meštianske práva,
- 1456 - získava mesto právo pečatiť červeným voskom,
- V účtovných knihách sa spomína *oprava hradieb* v roku 1464.
- R. 1466 - existujú už gotické stĺpy: Wetterkreutz a Fernkreutz na prístupových cestách pred zástavbou (tretí – barokový, starší sa nespomína);
- Kráľ Matej povolil roku 1474 stavbu veľkého **dreveného skladu** na námestí, ktoré sa stáva obchodným a trhovým skladiskom. Na jeho mieste roku 1536 postavili *krámiky*, ktoré zlikvidovali až koncom 19.storočia.
- R. 1485 - 88 - datovanie na svorníku v kostole sv. Kataríny určuje prestavbu svätyne

A/ - vývoj dobývania – baníctva (spracovania) - 16.storočie

- počiatkom 16.stor nastalo obdobie postupného úpadku baníctva. Hlavnou hybnou silou hospodárskeho života sa stalo drevo.
- hĺbenie šachty Anna (na Kremnických Baniach), **dobývky** na žile Kirchberg **už v hĺbke**
- Do roku 1512 sa ruda drvila v stupách na sucho, potom sa začal proces s použitím vody.
- V r.1537 je zvýraznená povinnosť banského majstra strážiť dva klenoty – **vodovody**, (pravdepodobne Grobňový a Turčekovský)
- v roku 1520 podľa výpovede A. Thurzu, bola Kremnica v biednom položení v dôsledku upadania baníctva; banské diela boli zaliate, výstavba dedičnej štôľne sa neuskutočnila podľa plánov a požiar zachvátil hornú časť baní a zničil viacero jám a štôľní.
- **2.10.1519** sa začalo s razením **2.dedičnej štôľne – HLBOKEJ DEDIČNEJ ŠTOLNE** (ústie je pri Hornej Vsi) . Roku 1613 dosiahla Hlboká dedičná štôľňa šachtu Leopold na Kremnických baniach. Tým bola 2.dedičná štôľňa ukončená.
- 1524 – existencia erárnych baní – kráľovná Mária
- V rovnakom roku hĺbenie šachty Panny Márie – pomocnice (r. 1524)
- 1524 – 1537 - vznik **Turčekovského vodovodu**
- V rokoch 1525 – 26 mesto začalo skupovať okolité lesy.
- V dôsledku úpadku súkromných baní, časť baní prevzala banská komora do vlastnej správy, spojila ich do jedného závodu a vytvorila v roku 1533 tzv. **GOLDKUNSTHANDLUNG (GKH)** – ako **zastúpenie eráru**. O dva roky neskôr (1535) je prvýkrát stav baní popísaný na GKH zápisnične.
- V roku 1535 – **Horná dedičná štôľňa** – čelba 750 m na sever od šachty Anna
- Roku 1535 – **Hlboká dedičná štôľňa** – čelba 740 m na juh od šachty Spitaler
- 1535 existujú **čerpádlá na vodu** – kunsty, veľké náklady na údržbu vodných jarkov, tiež sa otvárajú bane v Nassfelde (Kremnické Bane), v tomto roku je šachta Anna prehĺbená po Hornú dedičnú štôľňu (56 siah), čelba tejto je 373 siah na sever od šachty
- v roku 1535 existuje **šachta Mikuláš** (Finsterstern),
- roku 1535 bolo 7 erárnych mlynov so 65 kameňmi (17 nepracuje),
- r.1535 (pravdepodobne na žile Schrämen) v Šturci **sa začalo dobývanie ohňom**
- V roku 1548 **preberá všetky bane** od kráľovnej Márie **kráľ Ferdinand**.
- Do baní sa roku 1564 **zaviedla doprava systému „riesen“** – predchodca koľajovej dopravy.
- R. 1556 - I. literárne údaje o kremnickom baníctve – v diele G. Agricola – De re metallica libri XII (Basileae 1556)
- V roku 1565 boli **presunuté úpravnicke zariadenia** z doliny Colner do Novej
- do doliny boli prevedené vody zo Starej doliny cez novú vodovodnú štôľňu Sauberg
- z roku 1578 je zachovaný jeden z najúplnejších známych súpisov úpravnických a hutníckych stavieb v Kremnici, spolu 37 stúp s 136 vodnými kolesami, 6 hút so 14 pecami, 15 rudných mlynov poháňaných 75 vodnými kolesami a 13 splavovní s 88 kalovými splavmi; súpis dokumentuje novú etapu vo vývoji kremnického úpravníctva, v 15.stor – tu bola prevaha rudných mlynov /40/, v 16.stor. je už 37 stúp a len 15 rudných mlynov; je to obdobie prechodu od mletia v rudných mlynoch na drvenie a mletie v stupách prelom storočia ; pravdepodobne používali stupy na mokré drvenie / vynájdené v roku 1512 v Altenbergu/;
- v roku 1582 – **hĺbenie šachty Grund**
- V roku 1583 sa prvýkrát spomína **banský merač**; tiež sa spomína Anna šachta ako mestská baňa, ktorú prevzal panovník.
- **prvá banská mapa** (má datovanie rok 1607)
(Od 14. stor. sa na meranie v bani používal kompas, ktorý bol r. 1633 doplnený závesným zariadením.)
- Maximilián sa od r. 1573 snažil obmedziť kremnické banské právo z roku 1492, Maximiliánov banský poriadok bol doplnený až v roku 1703; (po r. 1854 platil v Uhorsku len jediný – rakúsky banský zákon);
- V roku 1547 **prestala byť Kremnica sídlom banskej komory**, stala sa ňou Banská Štiavnica.
- Od roku 1591 súkromníci bane znova predávali, a erár ich odkupoval. **Výroba zlata stále klesala**, a tak roky 1625 – 26 sú najkritickejšie.
- V roku 1592 – **hĺbená šachta Matej** (na Kremnických Baniach)

- GKH v roku 1593 prebrali mestské bane, Volle Henne a 14 súkromných ťažiarov
 - novou hospodárskou základňou sa stáva ťažba dreva
 - v roku 1596 bol v Kremnici posledný komorský gróf – Juraj Egger
 - v roku 1600 – hĺbenie šachty Leopold (na Kremnických Baniach
 - v rokoch 1596 – 1699 – najväčší úpadok baníctva v Kremnici
- B/ – historický a stavebný vývoj - 16.storočie**
- Význam a prosperitu vtedajšieho kráľovského mesta vyvrcholila v 15. a 16.storočí.
 - zač. 16.storočia - veľké rozpory medzi komorským grófom a mestským patriciátom sa skončili víťazstvom patriciátu, na ktorého strane stál kráľ,
 - sociálna diferenciacia bola dôvodom rozporov medzi 13 bohatými mestskými rodinami a cca 300 rodinami robotníkov v baniach a hutách
 - V rokoch 1512 a 1519 vrcholili **banské povstania** v celej stredoslovenskej oblasti.
 - 25.11.1525 - mestská rada informuje radu v B. Bystrici, že delegácia, ktorú banské mestá vyslali ku kráľovi Ferdinandovi I. vo veci obranných opatrení a na vyriešenie iných otázok z podnetu komorského grófa Behema odišla do Belehradu, ďalej Kremničania oznamujú, že banská prevádzka ich mesta stagnuje
 - V roku 1529 sa **zosilnili múry mestských hradieb**; od roku 1534 mestská rada zakázala stavať vyššie budovy pri hradbách.
 - 2.1.1530 - Ferdinand I. povolil mestu vystavať mlyn na obilie,
 - Mesto ďalej skupuje lesný majetok, roku 1533 kupuje i kúpele Štubnianske (Turčianske Teplice)
 - Dolná a Horná brána boli spevnené barbakánmi (roky cca 1529 - 1539).
 - 14. 2. 1531 berie kráľovná Mária na vedomie sťažnosti 7-mich banských miest o ich situácii, Ferdinand I. organizuje **výpravu proti Turkom**, ale nezabúda na **obranu** banských miest; ustanovuje komisárov banských miest, títo môžu na kráľovnine náklady vydržiavať vojenskú posádku na Kremnickom hrade.
 - kráľovná Mária píše banským mestám, že prijíma ich vysvetlenie k vyslaniu delegácie J. Zápoľskému a Thurnovi prikazuje nahradiť škody vzniklé vpádom do Kremnice a obsadením tamojšej komory,
 - Ferdinand I. radám 7. banských miest píše, že k prepadnutiu mesta neprišlo na jeho alebo príkaz kráľovnej Márie, že Thurn postupoval na vlastnú päsť, lebo si myslel, že banské mestá sa pridali k J. Zápoľskému
 - 1533 - **Kremnica odkúpila** od J. Thurzu Dolný a Horný Turček a Hornú Štubňu,
 - Na mieste dreveného skladu na námestí postavili roku 1536 **krámičky**, ktoré zlikvidovali až koncom 19.storočia.
 - Podľa zápisu o vybraných daniach má mesto v roku 1542 malo spolu 295 domov, nasledovnú štruktúru (počet domov): **Stadt (mesto)- 29 a Vorstadt (predmestie)**, ktoré tvorili nasledovné časti – **Spitalgasse - 36, Plessmarkch - 25, Perggasse - 33, Langgasse - 14, Hundsmarkt - 32, Neustift - 47, Sollergasse - 44, Sohlergrund - 35.** V tomto roku bol i minimálny počet obyvateľov – len 1850.
(Kremnica sa územne nerozširovala, urbanisticko-architektonická štruktúra zostala nezmenená.)
 - Po **požiarí na hrade** v roku 1560 sa radnica presťahovala do mesta, objekty na hrade sa opravovali, pričom bola nadstavená severná veža, Banická bašta a zaklenutá radnica.
 - roku 1569 siahali mestské lesy od planiny Kremnického Štôsu až po lesy zvolenského kráľovského hradu, ktoré boli majetkom kremnického mešťana Rolla
 - V 16.storočí vznikli **nové štvrte** : pod Kalváriou a Renbiesom.

A/ - vývoj dobývania – baníctva (spracovania) - 17.storočie

- v roku 1613 boli *ukončené práce na obidvoch dedičných štôľňach*
- v roku 1617 pokus zastaviť banskú prevádzku a odsunúť baníkov do Banskej Štiavnice
- ***pokles banskej ťažby*** - prechodný pokles v 16.stor., dlhodobý v 17.stor. a pretrvávajúci ešte i v 18.stor. - bane v hlboknej finančnej kríze preberá štát, mestu poskytlo pôžičku, ktorú toto splácalo dávkami dreva z mestských lesov
- do roku 1627 spôsob razenia železkom a kladivkom v úzkych štôľňach – tzv. KRESANICIACH
- v roku 1627 sa 1.-krát v Banskej Štiavnici používal v baniach čierny pušný prach, potom sa používal i v Kremnici; (až r. 1870 sa v kremnickej rudnej oblasti vykonali porovnávacie pokusy s dynamitom)
- Pri *požiarí na Anna šachte* v roku 1642 z dôvodu zlého postupu záchranných prác sa v bani udusilo 54 baníkov. Opäť bola vznesená *požiadavka na úplné zastavenie ťažby* v erámych baniach.
- V roku 1647 bane na Zadnom banskom poli boli opustené.
- V roku 1671 –72 anglický lekár ***Eduard Brown*** navštívil kremnické bane a zaznamenal niektoré postupy. R.1686 vyšlo v Norimbergu dielo Browna Eduarda, kde opisuje bane a baníctvo, niektoré úpravnicke metódy používané v Kremnici
- Od roku 1676 do konca 17. storočia dochádzalo k striedaniu úspešných a neúspešných rokov. Pre problémy s dopravou, vetraním a zaplavovaním – *Viedenská komora nariadila roku 1700 opustiť hĺbky*. Rok 1700 ukončuje prvú periódu dobývania v hĺbke, Došlo k demontáži čerpadiel a opusteniu pracovísk pod Hlbokou dedičnou štôľňou.

Prízemie a 1. poschodie bolo vymurované z kameňa, ďalšie z drevenej konštrukcie. Budova bola pokrytá plechom a drevená konštrukcia natretá olejovou farbou.

Ďalšia modernizácia úpravne sa uskutočnila v roku 1889 (Rappaortom). Namiesto stúp bol zabudovaný drvič a mlyn typu Huntington. Úpravňa pri šachte existovala až do postavenia novej pri šachte Ludovik (1933-9135). Využívala elektrickú energiu z Homej Vsi.

Strojovňa šachty Ferdinand je ako samostatný murovaný objekt zakrytý plechom, vzdialený od šachtovej budovy 9 m na juh (pôdorys 8 x 10 m). V strojovni je umiestnený ťažný stroj (dvojbubnový).

Historickou raritou je, že spoločnosť už v roku 1845 navrhuje zaviesť v bani koľajovú dopravu. Či sa to vtedy uskutočnilo, nie je doložené. V roku 1875 však existovala 400 m dlhá koľajová dráha (železná) na Železničnom obzore (34 m pod Hlbokou dedičnou štôľňou – 116 m od povrchu). Na ostatných obzoroch bola doprava v huntíkoch na doskovej dráhe. (Lehotský v správe r. 1922 uvádza 80 rokov staré Kalifonské stupy.)

7 ŠACHTA TROJKRÁĽOVÁ

Č. 16, (König, Heilig Drei König, Kráľová, Troch kráľov, Drei König)

Nachádza sa na severozápadnom okraji 2. žilného systému (110 m na SV od šachty Ferdinand – Hviezdoslavovo námestie). Banské pole šachty pričleňované k Prednému banskému cechu.

Hĺbenie šachty a jej obloženie (okolo r. 1555) malo súvislosť s razením Hlbokej dedičnej štôľne. Bola šachtou vetracou a dopravnou. Otvárka žil sa realizovala minimálne v roku 1739. Dopravné ťažné zariadenie bolo zabudované v roku 1749 (gápel s koňmi), čomu zodpovedala aj budova (kuželová drevená stavba).

V Zlatej knihe baníctva (1764) sú uvádzané 4 obzory. Pracuje 20 baníkov na dobývkach.

V roku 1763 je už zabudované vodné koleso ako na ťažbu Bremskunst), tak aj na čerpanie vody (tyčový Kunst). S tým súvisela aj zmena výzoru prevádzkového objektu (drevená stavba hranatého vzhľadu). Voda na pohon kolies z vodného jarku od „Štreky.

	m n. m.	vzdialenosť /m/ od ohľbne
veniec	566	0
obzor: Horný	523	43
Absaz	507	59
Hlboká ded. štôľňa	483	83
(Hlboký) Stredný	463	103
(Najhlbší) Žumpový	440	126
Žumpa	433	133

Na mape z roku 1900 je nakreslený pôdorys budovy z dreva rozmerov cca 20 x 10 m, pričom vodný jark ku nej nie je. Na základe toho predpokladáme, že šachta už nebola v prevádzke. V roku 1902 bola šachta zavalená a opustená.

8 ŠACHTA FRANTIŠEK č. 18

Nachádza sa na juhovýchodnom okraji 2. žilného systému (pred poštou). Šachtu v roku 1930 začala hĺbiť Karolšachtová ťažiarska spoločnosť ako vetracie dielo v mieste pôvodne realizovaného vrtu (vetracieho). Po vyhlbení sa stala hlavnou ťažnou šachtou tohoto banského poľa, neskôr spojenou viacerými obzormi so šachtou Ferdinand (aj na úrovni Hlavnej dedičnej štôľne). Spojenie s Hlbokou dedičnou štôľňou bolo v podmienkach kremnického rudného rajónu unikátne – oproti dnu šachty bol vyrazený zvislý komín (76 m vysoký) z úrovne dedičnej štôľne (20 rokov 20. storočia).

Doprava sa až do roku 1891 uskutočňovala gáplom s koňmi a v tomto roku bol zabudovaný parný ťažný stroj funkčný až do roku 1922.

Prízemná šachtová budova pozostávala z drevenej kostry, vyplnenej tehlovým murivom. Bola v nej strojovňa, šachtová miestnosť a byt strojníka. Ťažná veža bola drevená a mala

A/ - vývoj dobývania – baníctva (spracovania) - 20.storočie a súčasnosť

- R. 1905 – boli banskému závodu na šachte Ľudovik povolené postaviť stupy Ladislav úpravne
 - 1912 – 1913 – budovanie nádrží pre hydroelektrárňu pri šachte č. IV:
 - 1913 – postavená elektrárňu pre šachtu Ferdinand – na mieste terajšej č. II
 - Koncom 19.storočia sa začala nová etapa využitia vody z Turca na *výrobu elektrickej energie*. V roku 1894 v Novej Doline postavili 1.vodnú elektrárňu, o rok neskôr 2.vodnú elektrárňu v Homej Vsi. V roku 1913 bola existujúca elektrárňu pre šachtu Ferdinand nahradená elektrárnou 2.stupňa. V roku 1918 (vznik Štátneho banského riaditeľstva)sa pripravil nový projekt, a v roku 1921 dala do prevádzky 1. **PODZEMNÁ HYDROELEKTRÁRŇ** v strednej Európe – na šachte č. IV., úplne dokončená r. 1937, 1922 - vznikla elektrárňenskú sústava s využitím Turčekovského vodovou a úpravou banských diel, pričom bolo mesto elektrifikované,
 - 1931 – bola vyrazená po šachte Anna Hlavná dedičná štôľňa (15 481 m)
 - 1933 – 1935 – vybudovaná nová flotačná úpravňa, úprava zlatých rúd amalgamáciou spojenou s flotáciou;
 - 1937 – uvedený do prevádzky 2.stupeň hydroelektrárne
 - 1941 – uvedená do prevádzky 1.stupeň hydroelektrárne
 - Po II. sv. vojne boli poškodené prevádzky baní opäť spustené. Ešte v roku 1956 bol na Anna šachte zabudovaný nový ťažný stroj, avšak o tri roky boli dobývacie práce zastavené a od roku 1964 začala likvidácia úseku Anna šachta. Následne vláda svojim uznesením *zastavila ťažbu* a spracovanie zlato – strieborných rúd v Kremnici
 - 1951 – 1954 – rýchloražba prekopy na šachtu Wolf zo šachty Anna – 800 m(6.obzor)
 - 1959 – dokončenie dobývania na šachte Anna, 1964 – 65 likvidácia šachty Anna
 - 1965 – koniec dobývania v poli šachty Ľudovik
 - 1970 – koniec ťažby Au - Ag rúd a dobývanie na šachte Ferdinand
 - 1970 - v kremnických baniach zastavili hlbinnú ťažbu zlata
 - 1970 -1972 – ťažba antimonitovej rudy v Šturci – štôľne Václav
 - r. 1972 – bola ťažba a úpravnícka výroba systému kyanizácie opäť obnovená;
 - 1982 – obnovenie geologického prieskumu
 - 1986 – pokus spracovania chudobnej rudy zo Šturca priamym lúhovaním
 - 1992 – koniec pokusu a zač. spracovania koncentráta z Banskej Hodruše (ukon.2001)
 - 1996 –97 – geologický prieskum fy Argossy z Kanady + preberá dobývací priestor a areál šachty Ľudovik
 - 2001 - likvidácia prevádzky priameho lúhovania
 - 2003 – areál a dobývací priestor odkúpila nová fy z Kanady - Tournigan
-

- 1715 mala Kremnica mala 474 zdanených mešťanov a 193 želiarov, z toho bolo 320 baníkov a iných remeselníkov, 18 minciarov.
- 1716 - pri požiarí zhorelo 34 domov,
- 1720 - mesto (spolu 354 domov) sa skladá z dvoch hlavných častí: vnútro vlastného mesta / *circulus intra moenia civitatis*/ z 28 domami a predmestie z 326 domami, ktoré sa skladá z týchto častí - Obergassen /Alter Grunt, Neuer Grunt, Hundsmarkt/, Unergassen, Zoller Grunt, Gulden Span, Neustift, Plates sub Rennvicz. Okolo predmestí ležalo 7 osád - Piargy, Horná Ves, Kunešov, Lúčky, Plofusz, Šváb, Veterník,
- Po roku 1733 sa *prestavoval farský kostol P. Márie na námestí*. Stavebnými úpravami prešiel roku 1757, 1760. a stal sa dominantou;
- 1738 - mesto odkúpilo od vdovy Gašpara Melichara Baltazára Magyara (katolíckeho richtára) dom na námestí a zriadilo v ňom radnicu - dnešné č. I/I
- na správe lesov sa čoraz viac podieľa štát, v roku 1747 má 50% účasť
- v roku 1750 bol utvorený lesný úrad, tzv. „Kremitzer königlich Städtisches unirtes Waldamt“, trval až do roku 1848
- *Požiar* bol v meste roku 1599, po *požiarí* v roku 1716 zhorelo 34 domov; v roku 1770 - 114 obytných domov, *najväčší požiar bol 15.4.1777*, ktorý zničil 114 domov, archív mincovne a časť hradného areálu. Musíme podotknúť, že okrem vyšších vrstiev, ktorý si stavali kamenné domy ale s drevenými krytinami, boli ostatné domy (do 18.storočia) drevené. Po požiarí v roku 1787, keď požiar poškodil 509 domov, počet obyvateľov poklesol na 2000 .
- Západne od historického jadra – na úpätí vrchu Šturec, bola vystavaná *Krížová cesta* ukončená kostolíkom *sv. Kríža na Kalvárii*. Výstavba kostola bola v rokoch 1729-1734, ako šiesteho kostola v meste Kremnica. V roku 1741 sa v podkladoch udáva len sedem kaplniek, ďalších päť dostavali neskôr. Pôvodne boli v kaplnkách umiestnené sochy, neskôr boli nahradené obrazmi. Pri poslednej obnove Krížovej cesty v roku 1935 boli v zlom stave, preto obrazy uložili v múzeu – NBS MMM v Kremnici ako majetok mesta Kremnica. Požiar dňa 26.03.1977 kostol na Kalvárii zničil.
- Mimo opevnenie bola *zástavba mesta* voľná.
- R. 1759 z estetických dôvodov bol pred návštevou cisára Františka Lotrinského na Dolnej ulici bol odrazený a čiastočne zakrytý vodný tok, pri špitálskom kostolíku položená kamenná dlažba a kvôli výhľadu *zbúrané 2 domy*. Od 2.polovice 18.storočia bol zastavovací plán - uličná čiara Dolnej ulice - v tvare mierneho „S“ vývojovo (nie stavebne) ukončená.
- Ostatná rozvolnená zástavba bola väčšinou zastavaná baníckymi domami (viď Angyalova ulica), len výnimočne meštianskymi domami (viď Križkova, Angyaova a Kollárova ulica).
- V rokoch 1765 – 1772 sa postavilo na námestí súsošie sv. Trojice (viď Štefánikovo nám.) od D. Stanettiho a E. Vogerleho,
- 1770 - pri požiarí sa zničilo 114 obytných domov a klesal počet obyvateľstva,
- 1773 - ďalšou barokovou stavbou bola kaplnka sv. Anny v doline Soler.
- V priebehu 15. – až 19.storočia sa okrem baníctva a mincovníctva remeselníci združovali do cechov, v nich bolo zlúčených 42 remesiel.
- 1787 - ďalší požiar poškodil asi 509 domov a mesto má len okolo 2000 obyvateľov,

A/ - vývoj dobývania – baníctva (spracovania) -19.storočie

- pôvodné uhorské splavy z 18.stor. boli v roku 1805 zdokonalené, v Kremnici sa zaviedli zmetacie (metlové) splavy (spracúval sa na nich odpad z bežných splavov)
- Po roku 1800 zase nastúpila inflácia, **bane boli opäť zatopené**. Od roku 1813 bola zatopená Anna šachta, náklady na čerpanie boli veľmi vysoké, preto už v tomto roku sa uvažovalo o novej odvodňovacej štolni. Prípravné práce na **3.dedičnej štolni** začali roku 1839.
- V 2.pol.19.storočia kremnické bane skupovali podnikatelia, vznikali nové spoločnosti, do baní sa zavádzala **najmodernejšia banská technika**.
- hĺbenie šachty Ferdinand v roku 1809
- 1810 – Roth – Raflisch ťažiarstvu spoločnosť odkupuje erár – začiatok úpadku kremnického baníctva
- 1813 - zastavenie dobývania pod Hlbokou dedičnou štolňou – GKH prepustil 262 baníkov
- 1815 – vznik spoločnosti Zigmund – Juraj
- 1816 - hĺbenie šachty Ludovik
- 1819 - hĺbenie šachty Michal
- 1820 – vznik spoločnosti Karol a hĺbenie šachty Karol
- Koncom 19.storočia ťažiarске spoločnosti dobývali žili pod mestom. Miesto pri novej pošte ešte v roku 1921 (1830 – hĺbenie šachty František) zaberala **šachta František**, ktorá bola najďalej od banského poľa vložená do obytnej štruktúry mesta a zriadená v rámci 2.žilného systému v 19.storočí. Šachta bola podzemnou dopravnou chodbou prepojená s hlavným dobývacím priestorom pod Šturcom.
- 1831 – vznik Mestskej banskej spoločnosti, Neskôr jediným majiteľom baní sa stal erár – GKH, po roku 1918 prevzal bane štát.
- Dňa **8.9.1841** sa začala raziť **HLAVNÁ DEDIČNÁ ŠTOLŇA** – cisára Ferdinanda, ktorej ústie je pri Žiari nad Hronom – pri Hrone.V rokoch 1841 – 1859 - hĺbenie vetracích šacht I. – IV. Pochybnosti o rentabilite dedičnej štolne v roku 1859 načas zastavili práce, od roku 1879 sa zase práce obnovili a trvali až do roku 1931, kedy Hlavná dedičná štolňa dosiahla Anna šachtu (15 481 m)
- r. 1870 sa v kremnickej rudnej oblasti vykonali porovnávacie pokusy s dynamitom (od r. 1627 sa používal v baniach čierny pušný prach, v 18.stor. bola na uskladnenie trhacieho prachu postavená pracháreň, zbúraná a vypísaná z ÚZPF v roku
- 2.pol.19.storočia - kremnické bane kúpil viedenský podnikateľ **dr. Rappaport**, ktorý sa snažil v baniach zaviesť najmodernejšiu banskú techniku,
- 1883 – **erár odkupuje** Zigmund – Juraj banskú spoločnosť
- r. 1889 boli postavené pokusné stupy s 36 železami, boli vybavené l.mlynom systému Huntington a l.strojným splavom Freue – Vanner; 19.stor – v kremnickom úpravníctve storočím zavádzania novej mechanizácie a úpravníckych zariadení; l.mechanizáciu predstavovali Huntingtonove mlyny, splavy s otrasným pohybom, Rittingerove triediace ihlany, stupy so železnými tlkami, tzv. kalifornské;
- 1889 uskutočnila sa prerážka medzi šachtou č. I a II,
- 1890 – Rappaport kupuje zostávajúce ťažiarstva - vznik **spojenej Karol a Mestskej ťažiarstva spoločnosti**
- 1894 – postavená **prvá vodná elektrárňa** v Novej Doline – pre bane
- 1895 – postavená **druhá vodná elektrárňa** – pre šachtu č. IV. – v Hornej Vsi
- 1898 – chodba dedičnej štolne spojila šachty č. III a IV,
- 1899 – chodba dedičnej štolne spojila šachty č. II a III,
- 1899 – **Hlavná dedičná štolňa odvádza vody do Hrona** – dĺžka 12 376 m
- 1900 – jediným vlastníkom baní je erár, dr. Rappaport predal bane štátu

B/ – historický a stavebný vývoj - 19.storočie

- V 1.pol.19.storočia – opätovne nastalo *zhoršenie hospodárskych pomerov*, vzrástlo *vystaňovalectvo* obyvateľstva do Dolnej zeme,
- Od roku 1815 sú doklady o kameninovej továrni v Kremnici (na Továrenskej ulici); r.1818 bola postavená len z polovice, r.1825 – 1838 boli obdobím úpadku, r.1838 továreň kúpil Trángous J., výrobky označoval písmenami K R a polmesiacom, neskôr značkou Kremnitz; na I. priemyselnej výstave v Pešti v roku 1842 bola kremnická kamenina označená ako najlepšia v Uhorsku; r. 1868 továreň kúpila K.Kossuchová, v ½ 20.stor. zmenila výrobu;
- roku 1825 na mieste staršej stavby postavili klasicistickú - **evanjelický kostol** (viď Križkova ulica).
- Z roku 1834 je prvá písomná správa o trojramennom kríži v sedle Tri križe
- 1844 - kremnickí mešťania otvorili **kasíno** v dome č. 16
- v pol 19.stor. boli v Kremnici 3 fajkové fabriky (na Dolnej ulici z roku 1850 a Bystrickej ulici – skoro zanikli); zachovala sa fajková fabrika Eliáša Štiásneho z roku 1849 až do znárodnenia;
- 1856 - slávnostne otvorili c. k. nižšiu reálku, pričom sa učilo v budove pri Bystrickej bráne - pôv. gymnázium, do ktorého chodil J. Kollár - dnes dom č. 37 na Kollárovej ulici,
- roku 1851 nariadilo cisársko-kráľovské ministerstvo baníctva, priemyslu a obchodu, aby boli mestské lesy premenované na „C.K.rezervné štátne lesy“ a spravované štátom
- roku 1858 pri založení pozemkových kníh, štát dal všetky lesy zaknihovať ako štátny majetok. Mesto podalo žalobu na erár a pred súdom preukázalo svoje vlastnícke práva k lesnému majetku kúpnyimi listinami, roku 1871 boli lesy prisúdené mestu, avšak ekonomická prosperita bola záporná, preto mesto v roku 1880 uzavrelo so štátom novú dohodu, boli vyznačené v roku 1882 nové hranice, mesto sa stalo vlastníkom 10 273,9ha lesa
- **Železničná trať :**
Návrh Kráľovskej uhorskej kancelárie z roku 1864, aby železnica z Pešti do Banskej Bystrice bola predĺžená z Banskej Bystrice cez Turiec do Žiliny – bol zo strany magistrátu Banskej Bystrice r. 1870 zamietnutý. Avšak na projektových prácach len úseku **Šalgotárján Zvolen – Jalná – Kremnica – Štubňa – Vrútky** (dlhý 188,5 km) a výkupe pozemkov sa začalo v roku 1869. Roku 1870 sa začali práce.
Prvý vlak so stavebným materiálom prechádzal cez železničnú stanicu v Kremnici **6.júna 1872**. Železničná trať bola daná do verejnej prevádzky 12. augusta 1872 a následne bol vypravený prvý osobný vlak z Vrútok (1.18 hod.) cez Kremnicu (3.47 hod) do Budapešti (prišiel 12.51 hod).
Železničná trať bola projektovaná ako jednokofajná, s korunnou šírkou násypu 4 m, minimálny polomer oblúkov – 275 m, s maximálnym stúpaním 16 promile. Úsek z Hronskej Dúbravy na Kremnické Bane (nadmorská výška 773 m n. m.) je dlhý 35 km a neustále stúpa. Kremnicu železnica obieha polkruhovite na východnej strane.
Na úseku trati od Tmavej Hory po stanicu na Turčeku bolo vybudovaných 12 tunelov, z Kremnice priečne údolím ide po vysokom násype v dĺžke 2 km, následne trať prechádza cez najdlhší tunel trate - 659 m dlhý Sohler.
V súčasnosti výlet železnicou ponúka neobyčajné pohľady na prírodu, i montánnu vplyvom banskej činnosti a najmä na sídla Kremnica a Kremnické Bane.
- 1876 - Kremnica sa stala **sídlom župy** súčasťou Tekovskej stolice;
- v rokoch 1848 – 1922 reprezentoval mesto a jeho mnohotvárnú sústavu úradov – mešťanosta (Kremnici patrili kúpele Turčianske Teplice, 7 okolitých a 9 turčianskych obcí, spolu 15 000 ha pozemkov;
- roku 1872 systém živností nahradil konzervatívnu cechovú sústavu (platiaceho od r. 1425, kedy Kremnica získala trhové právo);

- **Priemyselné podniky (manifaktúry):**

Postupné upadanie baníckeho podnikania a stagnácia cechovej výroby dali koncom 18.storočia možnosť vzniku priemyselných podnikov, ktoré využívali zdroje miestnych surovín. V priebehu 19.storočia vznikli podniky : (papiereň skôr 1652), **fajková továreň** v roku 1849, **škatulkáreň** v roku 1879. Ďalej to bol **mestský pivovar**, **garbiareň** potom **továreň na výrobu porcelánu** – tá sa v priebehu 19.storočia preorientovala na **keramiku** (v roku 1893), na šamotové kachle a **továreň na remene – remenárka** (v roku 1895). Ďalej mestská tehelňa na Dolnej Vsi, továreň na výrobu farby na Hornej Vsi, čipkárská škola s dielňami, kníhtlačiareň a dielne na výrobu litografií. V roku 1909 vznikla **gombičkáreň**. V súčasnosti tieto prevádzky nie sú, i keď niektoré objekty ešte dnes stoja.

- V 2.pol.19.storočia bolo zaznamenaných niekoľko **zemetrasení** (v roku 1858, 1861, 1862), avšak najhoršie bolo v noci z 29. na 30 decembra 1879. Práce na 2.žilnom systéme – pod mesto a narušenie geologických vrstiev boli dôvodom statického narušenia objektov na námestí i hrade:
 - V máji 1880 začali opravy kostola sv. Kataríny,
 - 1881 - vznikli plány na obnovu zámockého kostola od prof. Steindla
 - na jar 1884 oprava hradieb, roku 1888 **zbúrali dve horné podlažia radnice**.
 - Hradný kostol neogoticky obnovili pod vedením Františka Stomu v rokoch 1884 – 1886
 - pri rozsiahlej prestavbe mincovne v rokoch 1878 – 1889 bola vybudovaná raziareň;
- Z najväčšou pravdepodobnosťou sa v roku 1393 spomína farský kostol (na hrade); v roku 1457 je farský kostol už situovaný na námestie. Veduta z roku 1742 zobrazuje už barokový kostol s dvomi vežami. Kostol prešiel dvomi barokovými prestavbami v roku 1733 a 1757 - 1760. **Bývalý barokový kostol Panny Márie** - farský kostol (stál na námestí nad morovým stĺpom) bol pre statické narušenie v roku 1882 rozobratý.
- Úsek hradieb okolo mincovne bol i s Hornou bránou v roku 1872 zbúraný, detto tiež Bystrická brána v roku 1880, a areál mincovne sa rozšíril.
- Oltár kostola zdobili zlátené drevené plastiky svätých v nadživotnej veľkosti. Autorom sôch je Dionýz Stanetti. Dnes sú sochy umiestnené v kremnickom múzeu.
- kon. 19.stor Mesto zriadilo vodovod, vybavilo svoje kúpele Štubnianske Teplice.
- Firma I. Ph. Glesinger z Českého Těšína postavila v roku 1882 v Hornom Turčeku na pozemku mesta Kremnica veľkú pamú pílu – tzv. Jozefova píla.
- 1885 - mesto postavilo ľudovú a meštiansku školu,
- rok 1890 sa považuje za začiatok organizovanej práce múzea
- koniec 19. storočia - zbúrali prízemné obchodné priestory - krámičky na severovýchodnej strane námestia.
- R. 1888 – 1889 boli v Kremnici umiestnené krajčírskedielne, ktoré boli základom ústavu – kremnickej čipkárskej školy (neskôr pobočky – dielne v okolitých obciach – v Lúčkach, Krahuliach, Kunešove a v Turčeku);
- Kon. 19. stor - postavené budovy reálneho gymnázia, meštianskej a ľudovej školy.
- 1897 – I. tenisové ihrisko, v zime využívané ako klzisko, organizovaný korčuľarsky spolok – od r. 1876
- R.1898 – 1899 – prvé základy lyžovania v Kremnici (žiaci reálky)

A/ - vývoj dobývania – baníctva (spracovania) - 20.storočie a súčasnosť

- R. 1905 – boli banskému závodu na šachte Ľudovik povolené postaviť stupy Ladislav úpravne
- 1912 – 1913 – budovanie nádrží pre hydroelektrárňu pri šachte č. IV:
- 1913 – postavená elektrárňu pre šachtu Ferdinand – na mieste terajšej č. II
- Koncom 19.storočia sa začala nová etapa využitia vody z Turca na **výrobu elektrickej energie**. V roku 1894 v Novej Doline postavili 1.vodnú elektrárňu, o rok neskôr 2.vodnú elektrárňu v Hornej Vsi. V roku 1913 bola existujúca elektrárňu pre šachtu Ferdinand nahradená elektrárnou 2.stupňa. V roku 1918 (vznik Štátneho banského riaditeľstva)sa pripravil nový projekt, a v roku 1921 dala do prevádzky **1. PODZEMNÁ HYDROELEKTRÁRŇ** v strednej Európe – na šachte č. IV., úplne dokončená r. 1937, 1922 - vznikla elektrárňenskú sústava s využitím Turčekovského vodovodu a úpravou banských diel, pričom bolo mesto elektrifikované,
- 1931 – bola vyrazená po šachte Anna Hlavná dedičná štôľňa (15 481 m)
- 1933 – 1935 – vybudovaná nová flotačná úpravňa, úprava zlatých rúd amalgamáciou spojenou s flotáciou;
- 1937 – uvedený do prevádzky 2.stupeň hydroelektrárne
- 1941 – uvedená do prevádzky 1.stupeň hydroelektrárne
- Po II. sv. vojne boli poškodené prevádzky baní opäť spustené. Ešte v roku 1956 bol na Anna šachte zabudovaný nový ťažný stroj, avšak o tri roky boli dobývacie práce zastavené a **od roku 1964 začala likvidácia úseku Anna šachta**. Následne vláda svojim uznesením **zastavila ťažbu** a spracovanie zlato – strieborných rúd v Kremnici
- 1951 – 1954 – rýchloražba prekopu na šachtu Wolf zo šachty Anna – 800 m(6.obzor)
- 1959 – dokončenie dobývania na šachte Anna, 1964 – 65 likvidácia šachty Anna
- 1965 – koniec dobývania v poli šachty Ľudovik
- 1970 – koniec ťažby Au - Ag rúd a dobývanie na šachte Ferdinand
- 1970 - v **kremnických baniach zastavili hlbinnú ťažbu zlata**
- 1970 -1972 – ťažba antimonitovej rudy v Šturci – štôľne Václav
- r. 1972 – bola ťažba a úpravnícka výroba systému kyanizácie opäť obnovená;
- 1982 – obnovenie geologického prieskumu
- 1986 – pokus spracovania chudobnej rudy zo Šturca priamym lúhovaním
- 1992 – koniec pokusu a zač. spracovania koncentrátu z Banskej Hodruše (ukon.2001)
- 1996 –97 – geologický prieskum fy Argossy z Kanady + preberá dobývací priestor a areál šachty Ľudovik
- 2001 - likvidácia prevádzky priameho lúhovania
- 2003 – areál a dobývací priestor odkúpila nová fy z Kanady - Tournigan

B/ – historický a stavebný vývoj - 20.storočie

- zač. 20. storočia – Letohrádky v Partizánskej doline
- 1903 - vybudovali **ústav pre hluchonemých, neskôr internát**;
- 1905 - ukončila sa **prestavba hradného areálu**,
- 1909 - vznikla **výrobňa gombíkov** - gombikáreň,
- 18.01.1914 – I. majstrovstvá Uhorska v behu a skoku na lyžiach boli v Kremnici
- v roku 1916 firma Glesinger vybudovala úzkokofajnú lesnú železnicu dlhú 6,4 km (viedla od Jozefovej pily údolím riečky Turiec do lesného komplexu)
- r. 1919 vznikla telocvičná jednota Sokol v Kremnici
- roku 1922 mesto postavilo vo Zvolenskej doline parnú pilu tzv. Štefanova pila
- 1924 - osada **Veterník** sa stala súčasťou mesta,
- r.1924 firma Ján Kossuch mala továreň na majolikové a fajansové výrobky v Kremnici,
- r.1935 zhorela paliareň, II. sv. vojnou bola továreň veľmi zničená, r. 1945 prešla do majetkovej podstaty Slovenských tehelní n.p. Pezinok; Od r. 1956 výrobu nahradila zlievareň kremnickej mincovne;
- 1926 - 1927 - **renovovali kostol sv. Kataríny** na hrade a **súsošie sv. Trojice** na námestí,
- 1928 – regulácia koryta Kremnického potoka
- r. 1931 – 1934 bol celý mestský pozemkový majetok zameraný a ohraničený
- 30-te roky 20.storočia – výstavba hradskej – smer Lúčky - Kopernica
- 30-te roky 20.storočia – výstavba domov a vil Masarykovej štvrti
- 29.06.1937 – otvorená plaváreň so 100m bazénom
- 2. 4.1945 - **pri vypaľovaní (poliatym fosforom)** a následnom požiari sa zničilo 109 domov, najmä domy na námestí a za hradbami tzv. Neustift,
- r. 1946 v lokalite „Renwiese“ postavili drevený lyžiarsky mostík P-42 (r. 1966 ho strhla víchrica)
- 1947 -začína sa s postupnou výstavbou zničených domov na námestí a s výstavbou malo-podlažných domov tzv. Neustiftu, po r. 1960 - sa dokončila.
- Mesto Kremnica malo svoju lesnú správu až do r. 1948, potom prevzal všetky lesy štát
- do r. 1960 - bola Kremnica okresným mestom,
- kon.60. r. 20.stor. – výstavba bytových domov pod stanicou
- zač. 70.rokov 20.storočia – výstavba výškových domov v južnej časti (na mieste st. cintorína)
- zač. 80. rokov 20.storočia - smerom juhozápadným od hlavného námestia sa buduje obytný súbor KBV
- nové závody – nová mincovňa za stanicou a Elba – nad Veterníkom
- výstavba dočasnej autobusovej stanice (1986) pri hradbách, prekrytie úseku potoka,
- kon. 80. rokov 20.storočia - na južnej strane mesta pod pôv. špitálskym kostolom sa začína s prípravou výstavby polikliniky,
- 1985 - výstavba novej štátnej cesty I/65 z Pohronia do Turca je ukončená, pričom cesta čiastočne prekrýva Kremnický potok, zástavba v tejto trase bola asanovaná;
- obnova hradného areálu, osadený nový organ
- r. 1992 boli zriadené Mestské lesy Kremnica, s. r. o., boli vrátené lesné pozemky o výmere 9 617,56 ha
- v nov. 1994 bola ukončená I. etapa pešej zóny na Dolnej ulici v Kremnici
- r. 1994 – zriadenie Informačného centra Kremnice v barbakáne
- 90-te roky 20.stor. – pozdĺžne bytové panelové domy (severne od mladšieho cintorína)
- kon. 90.rokov 20.storočia – rodinné domy v Novej Doline a Banskej ceste (pri prachárni)
- od 90.rokov 20.storočia – postupne – plynofikácia mesta

II. – 3. VÝVOJ KREMNIC

II. – 3.1. Historické názvy mesta, symboly mesta, okolité názvy

1328 Cremnych bana, 1331 Kremnicia, Cremnicia, 1332 Cremnic,
1335 Cremnech, Cremnecz, 1338 Cremnuch, 1343 Crempnuch,
1389 Chrempnichya, 1394 Kremnicia, 1476 Krembnicia, 1526 Kremnica

- lat.: Cremnicium, nem.: Kremnitz, maď.: Körmöcbánya

historické časti mesta: VETERNÍK

- VETERNÍK (obec) rok 1365 Liget, 1442 Lygentil, 1920 Veterník

ERB mesta Kremnica - vývoj :

Kremnický erb svojim obsahom predstavuje príklad spojenia mestskej a štátnej symboliky v mestskom erbe.

- Najstarším pečaťným symbolom Kremnice bola pred ozubeným kolesom kľáčiaca sv. Katarína, patrónka baníkov a mesta, za jej chrbtom bol malý anjouovský uhorský štátny znak. Odtlačok tohto pečatidla sa zachoval na listine z roku 1331 a podobný obsah má aj pečatidlo z roku 1425. Išlo tak o predheraldický hagiografický pečaťný symbol Kremnice.
- Prvý skutočný erb Kremnice vznikol roku 1452 a pozostával zo štítu s polámaným kolesom (martyrkin atribút), nad štítom bolo malé písmeno C (skratka názvu mesta – Cremnicia, ale aj patrónky mesta – Catharina).
- V roku 1567 Kremnica našla ideálne spojenie mestského a štátneho znaku v delenom štíte, v hornej polovici ktorého je mestský symbol a v dolnej symbol štátny, ktorý pozostáva z pravej, sedem ráz červeno-strieborne delenej polovice, a z ľavej modrej polovice, posiatej zlatými laliami. Takýto obsah erbu si mesto zachovalo aj v nasledujúcich storočiach a používa ho aj dnes (pozri lit. – Novák J. – Slovenské mestské a obecné erby, Bratislava 1967 str. 126 – 128, tiež Erby a vlajky miest v Slovenskej republike, Bratislava 1991 str. 112 – 113).
- V poslednom období sa s erbom mesta Kremnice zaoberal Ladislav Vrteľ vo svojom diele Osem storočí slovenskej heraldiky, Martin 1999, str. 137 – 138.

Erb mesta Kremnica

Heraldický register Slovenskej republiky, vedený pri Ministerstve vnútra SR – Odbore archívnictva a spisovej služby na základe štatútu Heraldickej komisie MV SR vystavil dňa 20. marca 2000 erbovú listinu pre mesto Kremnica.

Mesto Kremnica používa od pätnásteho storočia erb s kolesom svätej Kataríny, v šestnástom storočí doplnený o štátnu symboliku štrnásteho storočia, z ktorého pochádza najstaršia mestská pečať.

Citácia podoby erbu mesta Kremnica na erbovej listine znie: „Delený štít so štiepenou dolnou polovicou, v prvom modrom poli položená polovica kolesa svätej Kataríny, prevýšené malým písmenom C, všetko zlaté, druhé pole sedemkrát červeno – strieborno delené, tretie pole modré posiate zlatými laliami.“

Vlajka mesta Kremnica pozostáva zo siedmich pozdĺžnych (vodorovných) pruhov rovnakej šírky vo farbách modrej, žltej, červenej, bielej, modrej, žltej a červenej a ukončená je lastovičím chvostom.

Symboly mesta Kremnica sú zapísané v Heraldickom registri Slovenskej republiky pod signatúrou K-6/1991. Zverejnené sú aj v knižnom vydaní Heraldického registra SR (Bratislava – Martin, 2001, II.diel, str. 120-121).

(Výpis – Ver. správa 11/2002 a listina)

II. – 3.2.1. Historické názvy častí mesta a jeho okolia používané v archíváliách:

Názvy okolitých obcí a miest:

Banská Bystrica – Neuschl
Banská Štiavnica – Schemnitz
Bratislava - Prossburg
Dolná Ves – Šváb, Schwabendorf
Dolný Turček – Unterturz
Handlová – Krickerhau
Horná Štubňa – Oberstuben
Horná Ves - Windischdorf

Horný Turček - Oberturz
Kopernica - Deutschlitta
Krahule – Blaufus, Blaufuss
Kremnica – Kremnitz
Kremnické Bane –Piargy, Johannesberg
Kunešov – Kunešovo, Kuneschhau
Lúčky – Honneshau
Sklené – Glaserhau

Vodné toky , jazerá :

Čierny potok – Schwarzbach
Hron – Gran
Krahulský potok – Blaufusser Bach
Kremnický potok, Rudnica
Mútny potok (Kremnický potok)
Piargy potok
Povodie - Hauptwasserscheide

Stadelbusch (do Dlhej doliny k D.Turček)
Švábsky potok – Schwaben Bach
Turiec – Turzbach
Váh – Waag
Veternícka vodná nádrž
Vodná nádrž Tajch - Maierhofteich
Zvolenodolinský potok – Sohlergrund

pramene : Markušová, Tri studne – Drei Brunnen, Kelerveg

Turčekovský vodovod: – Turzer Wassergraben, Wasserleitung
vodovod - vizvezeték, Trubenwasser

Príroda – vrchy, doliny, lesy.. :

- Altgrund (Langsfeldova ulica)
- Trentrichhübl 941 m n. m.
Čertov vrch – Teufelberg , 747 m n. m.
Hladká – 1053 m n. m.
Jarabica – Volle Henne, 938 m n. m.
Javorník - Ahornberg (1085 m n. m.
Kalvária – Kalvarienberg, 721 m n. m.
-zručaniny kostola sv. Križa kóte 713 mn.m.
Kesel..... - Kesselwald
Krahulský vrch – Blaufusses Stoss,
- 958 m n. m.
Kremnický štít – Kremnický štós,
- Kremnitzer Stoss, 1008 m
Mesiačikový vrch – Mondscheinhügel,
976 m n. m.

Mýtny vrch – 1221 m n. m.
Nová Dolina – Neugrund
Peklo – Schuttselgrund
Pieskovec – Hetlermannshän (Sandhübl),
- 908 m. n. m.
Revolta – Rewolta
Schultersber – hrebeň od kóty 802 m n. m.
Skalka – 1232 m n. m.
Srnia lúka -
Šturec – Sturz, (prepadlisko)
Trnovník – Dornstein , Dorn Stein,
- 990 m n. m.
Zlatá studňa – Goldbrunn , 1265 m n. m.

iné názvy uvádzané mapách a dokumentoch:

Bystrickodolinské letohrádky, Elektráreň a Jama, Galandovský dvor - Lindenbusch, Jazerný majer - dvor, Kasárne, K hájnikovi, Na chotári, Skalka, Šachta Ludovika, Štefanova pila - Partizánska dolina, Včelín.

II. – 3.2.2. Súpis pôvodných názvov námestí a ulíc KREMNICE

Angyalova – Malinovského, Zvolenodolinská ulica, Holubyho sad, Bystrická dolina (Sládkovičova ulica), Zólyomvölgy utcza (Zvolenská ulica)

- Zólyomvölgy – köz (d.č. 277 – 328) (Zvolenská medzi ulica)
- Rét köz (Pasiénková),
- , Kert köz (Záhradná medza),

Banská cesta – Császár út (Cisárska ..)

- , Majer –köz (pod prachárňou)

Bystrická – Malinovského, Zólyomvölgy utcza (Zvolenská ulica),
SOLERGASSEN, SOLERGRUND

Československej armády (časť Jazemá) – Cesta na stanicu, Masarykova štvrť,
Allsomáshoz vezető szekér – út (Staničná prepravná cesta)

- staničný chodník , Állomáshoz vezető gyalog – út (Staničný chodník)

Dolná – Ulica SNP, Ul. Národného povstania, Alsó utcza (Dolná ul.), SPITALGASSEN

- Partizánska ul., Alej Jána Petera (býv. autobus. stanica), Fásor (Stromoradie),
- , Iskola köz (Školská ul.)
- Ulica Jána Gontku (medzi č. 66 a 56)

Galandov majer

J. Horvátha – Horváthova, Krajinská hradská Sv. Kríž – Piargy, Alsó utcza (Dolná ul.)

- 29. augusta – Kláštorská ul., Patak utcza (Potočná ul.)
- Jiráskova ul. – Kid utcza (machova ?)
- Lúčanský prechod - časť – Mostová ul., Jánosrét köz (Jánova ul.)
- Mlynská ulica, Malom utcza (Mlynská ulica) (až k d.č. 293), HUNTSMARKCH
- Ulica Ľudovíta Štúra (starý cintorín)
- , Játék – tér,
- , Vicianálna hradská Kremnica – Lúčky, Cesta na Lúčky a Kopernicu,

(Hutnícke námestie) – Kohó – tér,

S. Chalúpku – ulica Sama Chalupku (Masarykova štvrť)

Kalvária – Kalvária hegy , Kalvárska ulica

Kollárova – ul. Jána Kollára, Városház utcza (Mestodomská ul.)

- F. Kráľ, Bastya köz (viď Baštová ul.)
- Lépcső utcza (Schodisková ul.),

P. Križku – Križkova, ul. P. Križku, Iskola utcza, (V časť – SOLERGASSEN)

- Bastya köz (Baštová ul.),

Kutnohorská – Benešova ul., Mincovná ul., Felső utcza (Horná ul.),

Ď. Langsfelda - Langsfeldova – ul. J. Langsfelda, časť- Mincovná ul., Felső utcza (Horná ul.)

- , Hámor – ték (Hámor nám.), PERKGASSEN (Im alden Kammerhoff),
- Hviezdoslavovo nám. , - ,

Matunákova – ulica Michala Matunáka, Iskola utcza (Školská ul.),

Námestie SNP – Tyršovo nám., Városkaputér (Námestie pod mestskou bránou),

PLESSMARKCH

Nová dolina – Uj völgy utcza (Nová ulica)

Partizánska dolina – Zvolenodolinská, Bystrická, Zólyomvölgyi út (Zvolenská cesta),

- Viciálna cesta Kremnica – Skalka – Tajov,

Revolta - , Revolta köz (Revolta medziulica),

Rumunskej armády – Kalvárska ul., Kalvária utcza (Kalvárska ul.)

Štefánikovo námestie – nám. 1. mája, Štefánikovo nám., Fő tér (Hlavné nám.),

RING (Stadtumfang)

- Sad Levoslava Bellu, Régiiskola utcza (Staroškolská),

Ľ. Štúra – Štúrova, ul. Dr. Zechentera, Próna utcza (Právniarska ul.),

Továrenská – Továrňová, Gyár utcza (Továrenská ul.)

Veternícka – Ligét utcza (Veternícka),

Zámocké námestie – Nám. slobody, Zámocké nám., Ujlak – ték (Novozámocké nám.),

- , Vártemplom utcza (Zámocká ulica)
- Podzámok, Also varköz (Spodná medzi ulica), (hradný areál) – Burganlage
- Jarková ulica (smer Krahule), Arok utcza (Jarková ul.) NEUSTIFF

Zechenterova – Červenej armády, Akna utcza, Rét utcza (Pasiénková),

Zlatá – Arany forgács utcza,

II. – 3.3. Zaniknuté objekty (prestavby)- K R E M N I C A

(uvádzame staré čísla domov)

Poznámka : súpis budov v Kremnici v roku 1874 zapísal 503 budov, výpis zachytáva stav od tohto roku; - viď mapa HA/5

- hradný areál
 - cintorín v areáli
 - zníženie múrov, vnútorný hradobný múr čiastočne chýba
 - radnica – Foto HA/1, 2
 - na got.základe, neogoticky prestavaná baroková veža kostola sv. Kataríny – Foto HA/1
- mestské hradby
 - Horná brána s barbakánom
 - Malá (Bystrická) brána
 - severozápadná časť mestských múrov s baštami
 - zníženie mestských múrov
 - Biela veža (teraz d. č. 602 – Hellensteinov dom)
- Štefánikovo nám.
 - farský kostol Panny Márie - Foto HA/3
 - pôvodne drevený sklad, potom krámičky - Foto HA/1, 2, 3
 - d.č. 4 – Pizethaus - Foto HA/3, 4
 - objekt väznice – d. č. 5
 - d.č. 9, 10, 11 - Foto HA/3, 5
 - križ pred Františkánskym kostolom – premiestnený na fasádu
 - ulička pri františkánskej kaplnke - Foto HA/20, 21
 - d.č. 16 – čiastočne, d. č.17,18,19,20 - Foto HA/1
 - komín a časť kotolne v mincovni
 - d.č. 26, 27 - Foto HA/1, 2
 - d.č.30
 - d.č. 31, 32, 33 - Foto HA/2
- Námestie SNP
 - d.č. 79, 80 - krámičky vedľa Barbakánu - Foto HA/6, 7
 - d.č. 134 – obytný s predajňou dom.potreby (medzi Dolnou bránou a Čiernou vežou - Foto HA/6
 - dom č. 135 - s podlúbím (Ronaiovský dom) – F HA/6, 22
- Dolná ulica
 - d.č. 50 - Foto HA/8
 - križ pred kostolom – premiestnený, mladší križ – teraz vedľa kostola
 - 59 – 65 - Foto HA/5 , pred poliklinikou - Foto HA/9
 - d.č. 75
 - bitúnok (i námestie) - Foto HA/10
 - cintorín (starý r.-kat. patrila ku kostolu sv. Alžbety)
 - židovský cintorín (staré miesto – teraz dom smútku)
 - strelnica
 - cesta od Fernkreuzu na Veterník (nepoužívaná, zarastená)
 - vetracie šachty (Hlbokej dedičnej štôlne) : Daniel, Legentel, Spital,
 - šachta Karol (otvárková)
- Hutnicke nám.
 - huty – 17 objektov - Foto HA/5, 11
 - štôlne – Ján, Anton, Zuzana
- Cesta na Lúčky
 - kaplnka (pod Šibeničným vrchom) - Foto HA/12
 - lom - nepoužívaný
- Horváthova ulica
 - stupy - bývalá Mlynská ul. - Foto HA/24
 - d. č. 143, 145, 149, 151 – 160, 162,
 - elektráreň st. č. III (na mieste dnešnej č. II), d. č. 163, 221 – 225,
 - d.č. 610 - Pauchliovský mlyn (zmenená funkcia – pekáreň)
 - areál šach.Zigmund (teraz šach.Ferdinad), stupy, gápel-F HAS/24,30
 - d.č. 259 – býv.riaditeľstvo baní - Foto HA/30
 - d.č. 797 – pri býv. riaditeľstve
 - vetracia šachta na Hlbokú dedičnú štôľnu : Mühl, Roth, Sonnabend,
 - štôlne – Weiner. Daniel, Michal, Ignác,

- (časť Včelín a št. cesta I/65) – vetracie komíny a šachty Hlbokej dedičnej štôlne :
Munloch, Einfahrt, Forderniss, Stein, Trocken, Gericht
- bývalá šachta č. IV - Foto HA/31
- Ul. Rumunskej armády – pomenovanie ulice Kalvárska ulica,
- niektoré domy prestavané,
- kostol sv. Kríža, 3 križe a kaplnky – križová cesta - Mapa HA/1, 2
- Ul. Zechenterova - šachta František - Foto HA/14
- d. č. 94, 103, 113 – 121, 123 – 126,
- Veternická ulica - d.č. 130 – 132
- Matunáková ul. - d. č. 90, 91
- Križkova ulica - židovská modlitebňa – st. č 74 (zmenená funkcia - sála hotela)
- 89, tlačiareň, d.č. 87 - 83
- pri d.č. 82 – Synagoga - Foto HA/16
- d.č. 82 - Židovská škola (zmenená funkcia – obytný dom)
- d.č. 93 – hotel Jeleň - Foto HA/15
- sodovkáreň (plnenie)
- d.č. 96 a 97 – teraz II. ZŠ
- evanjelický cintorín
- Angyalova ulica - Holubyho sad (pomenovanie námestia)
- obytný dom č. 332 s manzardovou strechou (dnes nový obytný dom)
- d.č. 416 - pivovar (prestavaný na Okr. súd, teraz obytný dom)
- križ
- banické domy, 327 – 330, 336, 337,...
- d.č. 400 – 402, 404 – 406,
- Bystrická ulica - banické domy , 350 – 353, 355, 356, 367, 359 – 360,... Foto HA/13
- Partizánska dolina- objekty pily - stavbou železnice – pri tuneli čiastočne zrušené
- Kollárova ulica - d.č. 410, 411, 413 – 416, 418, 423 (nárožný)
- Zlatá ulica - banické domy
- Zámocké nám. - socha sv. Immaculaty (pôv.na mieste byt. domu, teraz hr. areál)
- d.č. 424 – 432, 434 – 439, 448 – 453, 454 – 457, 459, 461 – 467, 476
- 482, 484 (teraz byt. dom), 486 – 487 - Foto HA/17, 18, 19
- Kutnohorská ul. - d.č. 22 (- potom hasičiareň), 168 - 174, kožiareň a komin – F HA/23
- d.č. 205 (prestavaný, penzion a reštaurácia) - Foto HA/23
- d.č. 204 (prizemný, teraz bytový dom) - Foto HA/23
- socha sv. Floriána – premiestnená do areálu múzea - Foto HA/23
- pri Homej bráne – asanovaná rada domov
- Štúrova ulica - d. č. 174 – 176,
- Továrenská ulica - d.č. 180 - ... 191
- Langsfeldova ul. - pomenovanie časti Mincovná ulica,
- d. č. 296 – 300, 303 - 314,
- šachta Trojkráľová - Foto HA/33
- areál šachty Michal
- úpravňa
- stupa č. I
- Nová Dolina - elektráreň
- d.č., 295 - 299
- stupy č. II až VIII
- šlamovne
- systém technologickej vody (flúdre)
- Banská cesta - d.č. 291 – 293 (Rosa banský dom) - Foto HA/25
- d.č. 294, 259, 260, 287, 288, 246 – 249
- úpravňa Ladislav, pracháreň - Foto HA/26
- drviče na ružu (JV pri ústí Václav sever)
- malá drevená klopačka (na sever od Rosa bane) - Foto HA/28
- stupy pri klopačke - Foto HA/29
- Šturec - gáple (na šachte Leopold – mestská, Mikuláš) - Foto HA/30
- šachty – vid' výpis
- štôlne – vid' výpis

- banské polia - šachty - **KREMNICA**

- Alter (Milan)
- Alter (pri klopačke)
- Alter I (Šturec)
- Alter II (Regi – Šturec)
- Alter III (Regi – Šturec)
- Alter IV (Št)
- Alter Dreifaltigkeit
- Alter Mansfarth
- Alter Rotisch
- Alter Kunst (Altschächtz)
- Alter Roth
- Alter Volle Henne
- Brandt (Prandt)
- Brum Schacht
- Daniel (návrh)
- Eidecken
- Einfarth Schacht (dopravná
-návrh - na Hl.d.š.)
- Einfahrt (Mansfahrt)
- Eingedraht prvá
- Eingedraht druhá
- Ernest
- Fáracia – Stadt Mansfarht
- Ferdinand (na 2.ž.s- NKP)
- Ferdinand Alter
- Fördernis
- František (v meste návrh)
-Foto HA/14
- Gericht Schacht (návrh)
- Graupen
- Christopher (Krištof návrh)
- Jozef
- Karoli
- Kamienná – Steiner, Stein
- Karnmüz
- Katarina
- Klein - Peters
- Klinger - Klingbittner (NKP)
- Kommüller
- Konská (Ross, Röss)
- Kunst Schacht - stará
- Kunst Schacht
- Legentl (Liegentler,
Veternicka - návrh)
- Leopold mestská – Leopold
stadt, Lipót
- Lichners Schacht
- Ludovik (Nová Roth) - NKP
- Mária – Máriahilfschacht,
Máriahülff,Mária segély -NKP
Foto HA/27
- Mária Himmelfahrt
- Maximilián
- Michal (na Schultersbergu)
- Michal (návrh)
- Mundloch (návrh)
- Mikuláš – Finstersternschacht,
Niclas, Nicolaus, Miklós – NKP
- Mlynská
- nová dopravná šachta
–Neu Förderniss Schacht
- Nová prieskumná kostolná
- Nová šachta (Neuer)
- Pingen
- Povrchová – Tagschacht,
Kül akna
- Prieskumná – Such, Schurf
- Rothisch Schacht - Roth
- Roth stará (na Schultersbergu)
- Roth (na Hl.d.š.)
- Rozsaisch Schacht
- Rudolf
- Segengottes
- Schmund
- Slepá
- Sonnabendt
- Stadt oder Brum Schacht
- Stará šachta II.
- Súdna
- Svätotrojičná - Dreyfaltigkeit
– Sz. Háromság - Foto HA/32
- Spitaler, Spital (návrh)
- Stein
- Steinerhe (na Volle Henne)
- Steinerher (na Šturci)
- Štvrťá (IV.) - NKP
- Tag
- Tmavá hviezda
- Treigschacht
- Trocken (návrh)
- Trojičná
- Trojkráľová - Drey König
Schacht – Három Király
- návrh Foto HA/33
- Václav (slepá)
- Vetracia I.– Wetter, Szél Lég akna;
(šachta č. I – Stará Kremnička)
- Vetracia č.II – Bartošova Lehotka)
- Vetracia č.III – Dolná Ves)
- vodná – Wasseschacht, Víz akna
- Wabgeteitste
- Wasser
- Wetter

- banské polia – štôlne: KREMNICA

- Horná dedičná – nepoužívaná
- Hlboká dedičná – nepoužívaná
- Abrahám (návrh)
- Alter
- Alter Mária Himmelfahrt
- Andrej (návrh)
- Anno 1599
- Anton (návrh)
- Aurel
- Barbara
- Beta
- Bonifác
- Butelfasl
- Daniel (návrh)
- Dawit
- Dolná Müntzer
- Dorota (návrh)
- Einfarth
- Ferdinand
- Fleischer
- Georg
- Horná Müntzer
- Ignác
- Jacobi (Jakub)
- Ján (Johan)
- Juraj
- Kamil
- Katarína
- Kies I.
- Kies II.
- Lucia
- Ludovik
- Mária
- Mária Geburt
- Mária Himmelfahrt
- Michal
- Michal šachtová
- Mikuláš
- Milan
- Mitterer Tags
- Mostová
- Neu Segengottes
- Neznáma (pri býv. ONV)
- Neznáma (Murgaš juh)
- Neznáma (šachta Trojkráľová)
- Nová
- Nová južná
- Nová stredná
- Nová severná
- Nová Müntzer
- Obergresser
- Obemsuch
- Pavol
- Petra
- Plautzer
- Pochverk 2.
- Revolta JZ
- Revolta SV
- Rudolf
- Segen Gottes
- Schneiderische
- Schulersberg I
- Schulersberg II
- Steiner
- Stela
- Šturec
- Tag
- Tagschurf
- Teich
- Terézia
- Untersuch
- Václav - juh
- Václav sever
- Václav – stred (Ludmila)
- Vitner
- Vladimír
- Vodná (Sauerberg)
- Volle Henne - juh
- Volle Henne - sever
- Vratislav
- Wasser Rosch
- Wiener
- Zuzana (Suzan)

Zaniknuté továrne:

- Makovického – továreň na šamotové kachle
- Garbiareň
- Továreň na kameninový riad
- Mlyn a továreň na výrobu papiera
- Fajkáreň
- Škatulkáreň
- Továreň na výrobu farby

Zaniknuté školy:

- Obecná občianska škola
- Nemecká ľudová škola
- Meštianska škola dievčenská
- Jednoročná škola rodinná
- Vyššia reálna škola
- Nem. hluch. ústav (zmena funkcie)
- Čipkárska škola s dielňou

Iné zaniknuté objekty:

- Kasárne (areál, zmenená funkcia – psychiatrická liečebňa)
- Stará strelnica pod Kalváriou, strelnica v Bystrickej doline, strelnica pri býv. židovskom cintoríne
- Sodovkáreň,
- Mestský pivovar (areál) – zmenená funkcia, prestavba,
- Mestská tehelná (mimo k. ú. Kremnica)
- Knihtlačiareň dielne na výrobu litografií
- Kúpele
- Kováč
- Koniareň
- Drôtovňa
- Útulovňa sv. Josefa (zmena funkcie, teraz Osveta)
- Mestská píla
- Mestská zotavovňa (letohrádky) – prestavby a prístavby

Poznámka:

Domy – pomenovania podľa vlastníkov (posledných majiteľov):

- Lehotského (st. č. 3),	- Zechenterov (99),
- Schwarzov, tiež Pizetársky (4),	- Križkov (101),
- Janovského (6), Opitzov (10),	- Ronaiovský (135),
- Bosmanov (12),	- Grolmussovský (165),
- Telekiovský (18),	- Andorovský (207),
- Sivošovský (29),	- Országovský (218),
- Bieglerovský (24),	- Amonovský (220),
- Ferstekov (31),	- Kleinovský (240),
- Bellov (35),	- Angyalovský (338),
- Michalicov (36),	- Magovský (354),
- Böhmovský (42),	- Janoškovský (403),
- Zandovský (49),	- Grossmanov (413),
- Štanclovský (68),	- Fröhlichovský (417),
- Frankovský (73),	- Lamošský (449?)
- Zalayovský (74),	

(štôlne – kat. územia Kunešov, Krahule, Kopernica, Lúčky, Kremnické Bane, Horná Ves)

- banské polia – šachty:

ďalšie názvy používané v mapách a archíváliach – situovanie neznáme

- Drescher	- Neufangschau
- Druhá (na Hl.d.š.) Bart.Lehôtka	- Neu Richt
- Druhá (na Kunešove)	- Neu Stollen
- Erbstollner	- Neu Stollner (?)
- Flach	- Neu Wetter
- Fleischer	- Pfeffersack
- Fleschko	- Pomahajboh
- Füessel	- Praskova
- Garay	- Prvá (na Hl.d.š., Potôčik)
- Gebürg	- Prvá (Erste) - Kunešov
- Glocken	- Richt
- Göppel	- Rosz
- Greissen	- Schurf
- Grosskühr	- Sirel
- Habel	- Sramko
- Hangend	- Strašidlo
- Juden	- Svojvoli
- Káčer	- Šikmá
- Kandler	- Tag
- Kehler	- Treib
- Kompas	- Tretia (na Hl.d.š., Dolná Ves)
- Kreuz	- Tretia - Kunešov
- Kudla	- Turčan
- Kuchel	- Vetr.kominHl.d.š., St.Kremnička
- Kunig	- Vollhenner (?)
- Langering	- Vrátková
- Maslo	- Wasser
- Mathesi	- Weizer
- Menzler	- Wenglerova
- Mitesser	- Wetter
- Mühl	- Zaunack

- banské polia – štôlne:

ďalšie názvy používané v mapách a archíváliach – situovanie neznáme

- Alsó Hávorsag (Turček)	- Johan Nepomuk
- Alter	- Jozef
- Alter	- Kopernická prieskumná
- Alter	- Közep - Turček
- Anton	- Marton - Turček
- Anton (Antal, Lúčky)	- Michal - Krahule
- Bartolomej - Kunešov	- Michal
- Bertalan - Kopernica	- Miksa - Turček
- Dávid	- Nová Nádej - Lúčky
- Dreifaltigkeit	- Nová Nádej sever Lúčky
- Erzsebet - Turček	- Pavol - Lúčky
- Felső Hávorsag (Turček)	- Rudolf
- Hausser - Kunešov	- Schuster – Lúčky
- Hausser západná - Kunešov	- Svätého Egida - Kopernica
- Hlavná dedičná	- Tadeáš - Lúčky
- Hornoveská prieskumná	- Terézia
- Iphigenia - Lúčky	- Turcer – Lúčky (vid X)
- Ján Baptista	- Vetracia
- Januáriuš – Lúčky (vid X)	- Vodná

pozn. X – uvedené v zozname v rámci 2.a 1.žiného systému Kremnice

II. – 3.4. DEMOGRAFIA, - obyvateľstvo (a domy) KREMNICE, vzťah k okolitým osadám

rok (podklad)	počet domov	počet obyvateľov podľa :			
		Lamoša, Gayera(Demograf.vývoj)	Bornemiczu (Matunáka)	Vlastiv.slovníka	maď.a.Acsádyi ,Janšák
1442 – 1443	250	cca 3 450	cca 3 000-3 500		
		(Lamoš - 690 obyv.platilo dane, cca 4 až 5 členov rodiny, Matunák 644 daňovníkov, približný výpočet obyvateľov 3 až 3.5 tis.)			
1542	295	pokles cca na 1855			
1720 *	354	cca 3 350			* 5 244
1731					5 185
1764	pozn.: osadenstvo Cisársko-kráľovského závodu na ťažbu zlata v Kremnici tvorilo 592 pracovníkov rôznych profesií (33 profesií) (lit. Zlatá kniha baníctva Kremnica)				
1777			5 067		
1787	požiar zničil 509	5 269	(sčítanie za Jozefa II.)		
1804 (1805)			4 391	4 591	(9 580)
1830		4 565			
1850				4 565	
1847 -					5 052-
1857		4 104			* s obcami 8 603 8 603
1869		3.895		4 523	
1870	sčítania v Uhorskom kráľovstve – mesto + 8poddaných obcí				8 442
1874	503 zapísaných budov – súpis budov – čísl o v a n i e - vid' mapa				
(z toho 19 budov demolovaných, mesto vlastnilo - 16, kráľovský erár – 12, cirkev – 7, súkr.podnikatelia 7, verej. Inštit. – 51 budov)					
1880		3 963	3 093	4 978	
1890 -(1891)		4 222		5 344	5 544 (9 179) 4 239

1900	517	4 306	4 796	5 386	
1910 -	511	4 515	4 855	4 505	5 642
1919 (kronika)		(4 553)			4 515
1920	528	4 805	5 128		
1921 sčítanie ľudu v Kremnici			4 556 (4805)	5 866	
1924 pričlenený Veterník *			4 801		
1926 – 1927			4 958		
1928			4 805		
1930	647	5 389	5 500	6 571	
1940 sčítanie	746 domov	6 109	7 388	najväčší počet v 20. stor.	6 486 i Horná Ves
1945		4 979			
1948		5 646		5 646	
1950 obyv. - Horná Ves a Veterník *				6 694	
1960 ščítanie(1961)	718 domov, 1 483 bytov,	6 131 obyv.		(5 328)	(5 719)
1970				6 121	
1971					6 462
1980					6 376
1991 *	852 domov, 2 225 bytov	6 552 obyv. (6 562)			6 299
2001	mesto, časť Veterník, bez obcí	5 697 obyv			
2003		5 822 obyv			

Poznámka: * (počty obyv. i s osadami ?)

R. 1331 Krahule sú majetkom mesta Kremnica

od r. 1382 Veterník patrí mestu;

r. 1405 je Sklené poddanskou obcou Kremnice; r. 1407 Horná Štubňa;

r. 1429 mesto kúpilo 4 dediny – Kunešov, Lúčky, Hornú Ves a Dolnú Ves (Šváb);

r. 1429 mesto kúpilo obec Kremnické Bane, od roku 1582 opäť obec samostatná ?

r. 1502 – Horný a Dolná Turček patria Kremnici;

r. 1532 – je to Dolná Štubňa a Turčianske Teplice – kúpele

r. 1720 – 7 osád okolo Kremnice – Kremnické Bane (Piargy), Horná Ves, Kunešov, Lúčky, Krahule (Blaufuss), Dolná Ves, Veterník;

od r. 1773 má obec Kremnické Bane svoju pečať,

r. 1924 Veterník úradne pričlenený k mestu

od r. 1949 – Kremnické Bane pričlenené ku Kremnici, r. 1954 – odčlenené, r. 1960 – pričlenená i iné obce,

od r. 1992 – už okolité obce (Kremnické Bane, Krahule, Lúčky a Horná Ves) - samostatné;

II. – 4. Historický vývoj obce - KREMICKÉ BANE

KREMICKÉ BANE - Villa Johannis (1361), Perchk (1582), Perk (1808),
Piarg (po I. sv. vojne, od r. 1920), Piargy (1927),
od r. 1948 (1949) Kremnické Bane, časť Staré Piargy
maďarsky Jánoshegy
nemecky Johannesberg, Berg

Erb obce Kremnické Bane: v zelenom štíte nad položenou polovicou zlatého kola so striebornými zubami, skrížené zlaté rukoväte strieborných banických kladív

Kremnické Bane ležia v severozápadnej časti Kremnického pohoria, na priesmyku medzi Pohroním a Turcom, 4 km severne od Kremnice, väčšinou na pravej strane Mútneho potoka (Rudnica, Piargský potok) a väčšinou západne od štátnej cesty I/65 (Žiar nad Hronom – Martin); západne od Skaly mieru (Tmovník 990 m n. m.), severovýchodne pod vrchom Jarabica (937,9 m n. m.) a východne pod vrchom Mazúchov vrch (875,9 m n. m.). Stred obce je v nadmorskej výške 765 m n. m., katastrálne územie (chotár) 700 až 989 m n. m. Obec susedí s obcami Turček, Krahule, Mesto Kremnica a Kunešov.

- zač. 13. storočia – za obcou na návrší **postavený kostol sv. Jána Krstiteľa** (na rozhraní troch katastrálnych území – Kremnické Bane, Krahule a Horný Turček), kostol prešiel viacerými stavebnými úpravami (podľa sondážneho umelecko – historického a architektonického výskumu /z roku 1992/ - rozdelil slohový vývoj objektu kostola na 14 stavebných etáp /od románskej 1/2 13. stor., 3 – gotické /zaklenutá rebrovou hviezdicovou klenbou/, 1 – goticko – renesančná /dvere a sedlový portál do sakristie, gotické lomené portále/, 4 – renesančné /červená monochromia, krížové klenby s hrebienkami, štukové svorníky, výmalba na pätkách pilierov, lineárna výmalba/, 2 – barokové, 1 – v 2. pol. 19. storočia /nadstavba koruny muriva, vybudovaný nový krov Ondrejove križe, historizujúca výmalba interiéru/ a 2 stavebné úpravy v 20. storočí /najrozsiahlejšia prestavba v roku 1910 – nové betónové stĺpy, prestavba chóru; po požiari r. 1964 – zhorela veža – nová cibula veže; pôvodné zvony z roku 1614 boli v roku 1783 preliate)
- **roku 1361 – prvá písomná správa**, povodne nemeckú banícku osadu nazývajú **Johannis villa** (Jánova Ves), osídlili ju Kremničania, prvým richtárom sa stal Ján, kolonizácia bola z dôvodu banskej činnosti, odkrývaní zlato-strieborných rúd najprv povrchovou ťažbou (zachované pingové polia), neskôr prechádzajú do podzemia šachtami a štôľami;
- **1385 – obnovenie razenia Hornej dedičnej štôľne** – existencia baní v Šturci pravdepodobne až po jeho severný okraj – cesta na Kunešov
- **okolo roku 1400 bola už v prevádzke šachta Anna, šachta Leopold, šachta Mathias a šachta Rudolf.**
- **r. 1429 obec odkúpilo od komory mesto Kremnica**, stala sa jej osadou
- **v roku 1450 mala podľa odhadu 125 obyvateľov**
- **v 2. pol 15. storočia kostol rozšírili o loď a vežu**
- **1469 – potvrdená existencia 29 ťažiarских spoločností**, ktoré sa pravdepodobne realizovali v priestore os ťachty Kingsbittner, cez Šturec, žilu Schindler až Kribanus (na Kremnických Baniach)
- **1500 – hĺbenie šachty Anna**, dobývky na žile Kirchberg už v hĺbke
- **1524 – 1537 – vznik Turčekovského vodovodu**, dlhý cca, ktorý prenáša vody z povodia Váhu z Turčeka do povodia Hrona v Žiari nad Hronom
- **1535 – Horná dedičná štôľňa** – 750 m na sever od šachty Anna (v obci majú čelo všetky tri dedičné štôľne Hlavná, Hlboká a Horná)
- **1535 – existujú čerpadlá na vodu** – kunsty, veľké náklady na údržbu vodných jarkov
- **1535 – otvárajú bane v Nassfelde** – Kremnické Bane

- 1535 – **Anna šachta je prehíbená** po Hornú dedičnú štôľňu (56 siah) a čelbou tejto je 373 siah na sever
- 1582 – pod menom **Perchk** vystupuje opäť ako **samostatná osada**
- 1583 –Goldkunsthandlung **vymieňa šachtu Anna** (patriaca ťažiarstvu Mesta Kremnica) za šachtu a štôľňu Michal na Schultersberg
- 1592 – opravili kostol
- 1614 – podľa písomností – v kostole boli osadené 3 zvony (preliate r. 1783)
- 1642 – **požiar na šachte Anna** – 54 mŕtvych
- z roku 1726 je **kaplnka Panny Márie** (baroková), neogoticky bola prestavaná v roku 1910
- **obecná pečať** obce je z roku 1773, bola podkladom pre **erb obce**
- 1828 mala obec 80 domov a 769 obyvateľov
- 1849 tu došlo ku krvavej bitke medzi maďarským povstaleckým vojskom a cisárskymi
- 1869 - 72 - stavba železničnej trate (Hronská Dúbrava – Vrútky, popis viď vývoj Kremnice)
- existujú poschodové zrubové banícke domy s pavlačou (d .č. 27, 40, 48,
- postavený poschodový **dom z drevenou pavlačou č. 100**, (datovanie na tráme „J.Z.ANNO 1886“)
- postavený prízemný **banícky dom č. 49** (datovanie na tráme rok 1887)
-
- 1893 – tu bola **založená Štátna čipkárska dielňa**, ktorá bola po I. svetovej vojne pod správou štátneho školského ústavu a od r. 1939 patrila Spolku pre zveľadenie domácej výroby na Slovensku; paličkovanie na zárobok zaniklo po II. svetovej vojne,
- v 2. pol. 19. storočia – obnovili kostol
- 1910 – prestavali kaplnku, tiež obnovili a **rozšírili kostol**
- 1928 – postavená **obecná škola** (slovenská, dovtedy bola v obci len nemecká škola)
- 1929 – bol v obci **zavedený elektrický prúd**
- 1933 – 34 bola postavená **vodná nádrž**, je súčasťou energetický systém
- 1939 – bola zrušená slovenská škola
- 1945 – po oslobodení časť obyvateľstva nemeckej národnosti vysídlili
- 1949 - založili Jednotné roľnícke družstvo, potom prešli do Štátneho majetku, od roku 1949 má obec dnešný názov KREMNNICKÉ BANE, bola opäť pričlenená k mestu Kremnica
- 1951 – bola zriadená **prvá autobusová linka** z Kremnice
- 1953 – založili v obci osvetovú besedu,
- 1953 - zriadená materská škôlka (zrušená v roku 1960)
- r. 1954 **sa osada odčlenila od Kremnice**
- 1956 – postavili **detskú ozdravovňu Slniečko** (na Starých Piargoch)
- 1957 – začalo sa s asfaltovou úpravou cesty
- 60-te roky – budovanie verejného vodovodu, osvetlenie, miestneho rozhlasu
- 1963 – postavili pri kostole Panny Márie faru
- 1964 – od blesku **vyhorela veža kostola, obnovená v roku 1969**
- 1964 – 65 – likvidácia šachty Anna
- 70-te roky – k obecnému úradu – prístavba WC, elektrické vykurovanie, výmena krytiny
- 1973 – začiatok výstavby športového areálu, otvorený r. 1979
- 1992 – obec sa osamostatnila, opravila sa fasáda budovy obecného úradu
- 1993 – začala sa výstavba domu smútku, stavba dokončená v roku 1995
- 1995 – vybudovaný tenisový areál
- 1996 – začal sa budovať areál – geografický stred (pri Jánskom kostole)
- 1998 – plynofikácia obce a oprava miestnych komunikácií

Demografia a počet domov:

rok	Počet :	domov	obyvateľov
1450			podľa odhadu 125
1828		80	769
po I. sv. vojne		1000	
1930			851
1939			najviac obyv. 980
1946			238
1961			424
1970			(336) 366
1980		101	326
1988	74 trvale obývaných, 2 neobývané,	13 – na rekreáciu	
1989		74	258
2001	obec má asi 80 domov a 40 chalúp pre rekreačné účely.		

Názvy:

Obec KREMNICKE BANE má len číslovanie domov, ulice nemajú pomenovanie, obec sa však delí na horný a dolný koniec a na časť zvanú Staré Piargy

Zaniknuté objekty:

- časť opevnenia kostola, márnica a vstupná brána, cintorín v areáli kostola sv. Jána Krstiteľa
- škola (a dom) pri Jánskom kostole (spoločná pre 3 obce)
- baroková kaplnka Panny Márie (r. 1910 podstatná neogotická úprava, nová veža)
- kríž na križovatke Jánsky kostol a stará cesta na Kunešov (stavbou železnice pravdepodobne premiestnený, na cintoríne – nový kríž)
- stará cesta na Kunešov (išla od kríža – križovatky k Jánskemu kostolu)
- „Obrovská ulička“
- Zeche ulička (dobývacie Zadné pole)
- banícke domy - prízemný murovaný d. č. 19
 - prízemný zrubový s podkrovnou komorou č. 102
 - poschodový zrubový d. č. 21
 - poschodový s pavlačou so slamenou strechou
- hospodárska stavba prízemná – zrubová pri d. č. 43
- paličková škola, dielňa
- ľudová škola (objekt stojacej školy)
- konzum (starý) s kolkárskou dráhou
- konzum (nový) , teraz pohostinstvo. Obecný úrad
- mlyn,
- kameňolom (zarastený)
- stupy č. X, XI, XII, XIII, XV, XVI,
- šlamovňa
- aqvadukt
- varňa vitriolu
- pracháreň
-

- **banské polia – šachty - Kremnické Bane:**

- Alter
- Alter Hellinger
- Alter Segengottes
 - Isten áldás akna
- Alte Winkl Schacht
- Anna – Anna Schacht, Anna akna (návrh)
- Berg
- Božie požehnanie
 - (Segengottes, Isten áldás)
- Denná (Tag)
- Dopravná (Spillern)
- Ferdinand
- Ferenc
- Fördernis
- František
- Grosser Wolf
- Grund Schacht (návrh)
- Hellinger (návrh)
- Ignác (návrh)
- Jozef
- Juraj (Georg)
- Karol (Alter Karol)
- Katarína
- Kellner
- Klein Peter
- Kolben
- Kolner 1
- Kolner 2
- Kolner 3
- Kolner 4
- Kolner 5
- Kolner 6
- Kolner 7
- Kolner 8
- Kolner 9
- Kribanus – Kribani

- Kriwani–Krivono (návrh)

- Kunst
- Leger (Alt Leger)
- Leopold (návrh)
- Mansfarth Alte
- Matej (návrh)
- Mathes
- Mestské (počet ?)
- Mitesser
- Nunthaller
- otvorená – Wetter Schacht offen
- Packhlisch
- Raspler
- Rauchschtl
- Regi 1
- Regi 2
- Rechenggott
- Rosenkrantz
- Rudolf (návrh)
- Sankt Georgen
- Segengottes (Stadt) (návrh)
- Segengottes
- Schindler
- Spiller
- Strasse (počet ?)
- Tag (návrh)
- Václav (nová)
- Vetracia
- Vrátková
- Weiten
- Wind
- Winkler
- Wolf (návrh)
- zalomená – Wetter Schacht verbrochen

- **banské polia – štôlna - Kremnické Bane**

- Anna
- Anna
- Božie požehnanie
- Daniel
- Karoli
- Karoli Schurf
- Kirchberg I
- Kirchberg II
- Kirchberg III
- Kirchen
- Kribanus
- Kutacia V., VI.
- Martin (Marton)
- Mária

- Nassfeld - Beide
- Nassfeld
- Nassfeld východ
- Nassfeld západ
- Neznáma (nádrž I)
- Sauberg – JZ (návrh)
- Sauberg – SV (návrh)
- Schindler
- Vodná
- Nová vodná - JZ
- Nová vodná - SV
- 2. Revolta vodná

II. - A Analýza vývoja a súčasného stavu technických pamiatok

II. – 5.1. Zhodnotenie objektov rudného poľa – vývoj a súčasný stav

Kremnica, Kremnické Bane

- 1 – 3 – dedičné štôlne
- 4 – 24 – šachty
- 25 – 40 – štôlne
- 41 - hutnícke spracovanie koncentrátov
- 42 – energetický systém
- 43 – areál úpravne Au – Ag rúd
- 44 – Grobňové vodovody
- 45 – prejavy banskej činnosti na povrchu
- 46 – 49 – žily
- 50 - pingy
- 51 – 52 vodné hospodárstvo – Turčekovský vodovod, vodný systém

II – 5.2. Prehľadný výpis šácht – súčasný stav

II – 5.3. Prehľadný výpis štôlní – súčasný stav

II. – 5.1. KREMNICA, KREMnickÉ BANE

Zhodnotenie objektov rudného poľa - vývoj a súčasný stav

1 Hlavná dedičná štôľňa

(Ferdinandova, Svätokrižska, König-Ferdinand Stolln, Kaiser Ferdinand Erbstolln, Nándor Császár Altárna, štôľňa cisára Ferdinanda, Erbsollen Nándor Altárna, Ferdinand Erbstollen)

Koncom 18. storočia boli dobývky v rozsahu celého rudného poľa v hĺbke pod Hlbokou dedičnou štôľňou. Vysoké náklady na čerpanie vody, nedostatočné a málo výkonné čerpadlá a veľmi agresívna banská voda nastolili problém racionálnejšieho odvodňovania pracovišť. Náklady na čerpanie vody boli vysoké. V roku 1813 dosiahli okolo 26 tis. Zl, ale v roku 1863 čerpanie vody len na samotnej šachte Anna 32 tis. Zl. Prvé úvahy vyriešiť nepriaznivé ekonomické dopady sa objavili už koncom 18. stor. Do úvahy prišli dve možnosti riešenia pomocou odvodňovacej štôľne, a to z doliny pri Ráztočnom (pri Handlovej), alebo od Hrona (pri Sv. Križi).

Z Ráztočná mala byť štôľňa dlhá 5 km. Bola to veľká výhoda rýchlo realizovať odvodnenie. Veľkým nedostatkom bola potreba dlhých vetracích komínov (šachiet) a malé podfáranie existujúcich dobývok. Rozhodnutie pre druhú alternatívu (Sv. Križ) ovplyvnili skutočnosti, že sa dosiahne väčšie podfáranie dobývok, kratšie vetracie a dopravné banské diela a dostupnosť technologickej vody z blízkeho potoka (Rudnica).

8. septembra 1841 vydal hlavný komorný gróf Gabriel Mikuláš Svaiczer údelnú listinu: „Udeľujem týmto, na základe III. článku 1. § Maximiliánovho banského poriadku Cisársko-kráľovského GKH v Kremnici právo vyraziť jednu dedičnú štôľňu v Tekovskej župe na brehu rieky Hrona nad biskupským mestom menom Cisár a kráľ Ferdinand na odvodnenie ich šacht a banských polí...“

Zarážka štôľne a jej smer bol zvolený tak, aby v čo najväčšej možnej miere išla pod údolím potoka a priamo na šachtu Michal v Kremnici. V prvej fáze prác (1841 – 1859) boli vyhlíbené vetracie šachty č. I až IV. a vyrazená štôľňa na 5 čelbách v celkovej dĺžke 3 234 m (od ústia a zo šachiet č. I. a III.). Pre nedostatok finančných prostriedkov boli práce (1859) až do doby ukončenia Voznickej dedičnej štôľne (Jozefa II) na bansko-hodrušskom revíre prerušené. Prestávka v prácach sa mala využiť na skúmanie, či je opodstatnené takéto dielo. Realizoval sa prieskum na šachte Michal tak, že sa na úrovni dedičnej štôľne razili chodby smerom na šachtu č. IV a Anna, a prekop na žilu Schrämen. Veľké prítoky vôd (bolo potrebné čerpať 10 tis. vedier vody za 24 hodín, perspektívne až 60 tis. vedier) a nedokonalá čerpacia technika boli dôvodom na to, aby sa od navrhovaného riešenia odstúpilo. Prišlo na projekt preskúmania žily Schrämen priamo od šachty č. IV. V roku 1879 sa práce obnovili. Bolo však potrebné skôr vyrazené diela vyzmáhať, aby sa mohlo v razení pokračovať. V roku 1889 uskutočnila sa prerážka medzi šachtou č. I a II. V roku 1898 chodba spojila šachty č. III a IV. a o rok neskôr aj šachty č. II a III. Tým bola otvorená celá štôľňa od ústia až za šachtu č. IV. (prekop na žilu Schrämen – dĺžka celej chodby 12 375,7 m). Po formálnej stránke bola dedičná štôľňa ukončená (spôsob financovania). Ďalšie razenie bolo realizované z prostriedkov na sledné práce. Pod šachtu Anna bola vyrazená v roku 1931 (15 481 m). Prehlbenie šachty a spojenie s dedičnou štôľňou v roku 1933. Spojovacia chodba medzi šachtou č. IV a Ferdinand (východná vetva) ako aj Katarínsky prekop a spojenie šachty Ludovik a Ferdinand, či ku šachte Michal sa realizovali postupne. (Katarínsky prekop r. 1909, šachta č. IV. až Ferdinand r. 1913, šachta Ferdinand a Ludovik r. 1917.)

Vetracia šachta č. I.

Vyhlíbená bola vo vzdialenosti 3 526 m od ústia dedičnej štôľne (na Potôčiku). Celá hĺbka (104,6 m) bola vyhlíbená v roku 1841 – 1858. Po prerušení prác (1859) bola zatopená a v roku 1879; keď sa práce obnovili, bolo potrebné vodu vyčerpať a celú šachtu vyzmáhať. Rovnako aj chodbu oproti ústiu (807 m) a ku šachte č. II (44 m).

Vybavenie šachty, a ani jej význam nebol veľký. Principiálne bola vetracím dielom a po roku 1884, kedy sa uskutočnila prerážka chodieb medzi ústím a šachtou č. I stratila význam, okrem vetrania. Doprava sa potom zabezpečovala koňom k ústiu štôľne.

Ku šachte bol vybudovaný vodný kanál (1 250 m). Voda z Rudnice poháňala koleso a vetracie zariadenie. Snáď aj ťažný stroj? Trasa kanála je viditeľná.

Ohlbeň šachty (veniec) bola na úrovni 358 m n. m., vetracia chodba 330 m n. m., úroveň dedičnej štólne 257 m n. m. a žumpa 253 m n. m. Nárazisko na úrovni štólne malo dĺžku 7,5 m.

Vetracia šachta č. II.

Nachádzala sa v katastri obce Bartošova Lehôtka (miestny názov Lancková). Vyhĺbená bola v roku 1846 – 1859 a od ústia štólne vo vzdialenosti 5 568,2 m. Hĺbku šachty udáva Gayer 132 m, kým Kladivík 129,949 m. Po zastavení prác v roku 1859 bola šachta zatopená. V roku 1881 boli postavené prevádzkové budovy a začalo sa so zmáhaním (1882 – 1884). V roku 1883 (Bergfest uvádza r. 1882) bol postavený ťažný stroj na dopravu (ťažné klieťky). Dodala ho firma Kachelmann z Vyhíeň (parný), čerpacie zariadenie a ventilátor. Vodný jarok dlhý 1 100 m privádzal vodu z Rudnice. V roku 1889 sa uskutočnila prerážka medzi šachtou č. II a I. V roku 1890 bol parný ťažný stroj demontovaný a v roku 1894 postavená nová ťažná veža so strojom s vodnou turbínou a ventilátor. Prerážka medzi šachtou č. II. a III. sa uskutočnila v roku 1899.

Veniec (ohlbeň) 388 m n. m., vetracia štôlna 366 m n. m., dopravná štôlna 358 m n. m., úroveň dedičnej štólne 258 m n. m. a žumpa 256 m n. m.

Ohlbeň šachty je cca 100 m na západ od štátnej cesty I/65. Na úrovni dna údolia je dopravná chodba (ústie zamurované). Nad dopravnou je ústie vetracej štólne. Pravdepodobne bolo vo vnútri objektu (vodná turbína s ventilátorom). Na ohlbni je v súčasnej dobe veľká pinga. Okolo rozsiahla plošina, pravdepodobne zo sypanej jaloviny. Zvyšky odvalov sú viditeľné na východnom svahu (smerom do údolia) na vzdialenosť okolo 150 m (svahový odval).

Vetracia šachta č. III.

Nachádza sa v katastrálnom území Dolná Ves. Vyhĺbená bola v roku 1841 – 1859 vo vzdialenosti 8 462 m od ústia štólne. Hĺbka 189 m. Po roku 1879 sa opustené dielo zmáhalo. V roku 1898 uskutočnila sa prerážka medzi šachtou č. IV a II. a o rok neskôr aj medzi šachtou III a II. Tým bola celá dĺžka dedičnej štólne zrealizovaná. Šachta slúžila ako vetracie dielo. V dobe ťažby mala len vráto. Vodný jarok 450 m dlhý privádzal vodu z Rudnice na pohon vetracieho zariadenia. Šachta málo významná. Ústie vetracej štólne je otvorené, pri šachte pravdepodobne múr (asi ako pivnice). Na ohlbni je pinga, v ktorej sú pozostatky výstuže šachty (západná strana). Jalovinu sypali na odval (južný) a pravdepodobne že zaplnili pôvodné údolie. Trasa vodného jarku je v teréne viditeľná.

Areál šachty č. IV.

Nachádza sa na južnom okraji katastrálneho územia Kremnica.

Jednotlivé objekty :

- budova šachty so strojovňou a s ťažnou vežou,
- odval jaloviny - severný, južný a západný,
- koľajová dráha ku dielni (povodne asi na odval západný),
- oceľový most na zvýšenú úroveň odvalu (západný),
- vyrovnávací nádrž pre hydroelektrárňu (voda),
- objekt skladu a dielne,
- budova trafostanice.

Šachtu vyhĺbili v roku 1841 – 1859. Po prerušení prác bola zatopená. Skôr ako bolo možné pokračovať v realizácii projektu, bolo potrebné banské diela vyzmáhať (1879 – 1885). Zároveň bolo vyrazené nárazisko na úrovni dedičnej štólne a razená chodba ku šachte č. III a na žilu Schrämen. V roku 1883 bol postavený parný ťažný stroj s ťažnými klieťkami. V roku 1898 spojili sa chodby zo šachty č. IV. a II. a o rok neskôr bola priechodná celá dedičná štôlna od ústia po šachtu č. IV. Zabezpečil sa odtok banskej vody a na šachte bolo zbytočné čerpacie zariadenie. V roku 1910 bol ťažný stroj prerobený na elektrický pohon. V roku 1928 uskutočnila sa prestavba strojovne. Oceľový most na odval jaloviny, vo výške 5,6 m nad

ohlbnou urobili v roku 1933. V roku 1937 bol ku ťažnému stroju namontovaný nový elektrický motor (slúži dodnes).

V roku 1922 bola šachta len ako pomocná a slúžila na vetranie, ťažbu jaloviny zo šachty Ferdinand, ťažbu okru a pre obsluhu podzemnej elektrárne.

Sušenie okru

Oker je kysličník železa. Usadzuje sa z banskej vody, ktorá na svojej ceste horninovým masívom rozpúšťa sírniky (pyrit a iné), ktoré sa za vhodných podmienok (oxidácie) usadzujú v kanáloch (napr. v dedičnej štôlni). Je surovinou na výrobu maliarskych farieb a za týmto účelom bol ťažený a spracovaný.

Technologický postup začínal vyberaním usadeného kalu (okru) ručne (naberačkou) z kanála, naložením do hutníkov (aj s vodou) a vyťažením z podzemia na povrch. Na odvale jaloviny (južný) bola vybetónovaná jímka (bez dna), do ktorej sa materiál z hutníkov vylial. Nezabetónovaným dnom voda presakovala (aj odparovanie hladiny) a dochádzalo ku zahusťovaniu kalu. Na odvale boli rozmiestnené sušiacie plošiny (drevené), na ktoré sa oker, čiastočne zbavený vody v nádrži „roztieral“ a pomocou slnečného tepla sušil (prehriňal a prehadzoval). Po vysušení sa odviezol do skladu (drevený) a expedoval na železničnú stanicu a k odberateľovi.

Lehotzký v správe z roku 1922 píše o vyvážaní okru z bane, ale neuvádza, či sa ďalej spracovával.

V roku 1946 ťažbu zabezpečoval súkromník (?), čo s nim ďalej robil nevieme.

Manipulácia s okrom sa uskutočňovala do r. 1968. Posledná expedícia zásob zo skladu sa realizovala v roku 1971.

2 HLBOKÁ DEDIČNÁ ŠTÔĽŇA,

(der Tieffere Erbstollen, Mely Altárna, Hornoveská, Ó Mely Altárna)

Rozmach produkcie zlata v období 14. a 15. storočia zabrzdila nepriaznivá situácia so zaplavovaním pracovísk, ktoré sa nachádzali pod úrovňou Hornej dedičnej štôľne. Nádej na zlepšenie situácie videli ťažiar vo vyrazení ďalšej, hlbšie položenej odvodňovacej štôľne. Táto myšlienka ovplyvnila síce rozporuplné názory na takéto dielo, avšak túžba po bohatstve nasmerovala snaženie v jej prospech. Stalo sa tak v roku 1519. Ústie bolo umiestnené na rozhranie chotáru Kremnice a Hornej si. Poloha vyplynula z potreby podfárať existujúce a zatopené dobývky v čo najhlbšom horizonte, využiť údolie potoka pre realizáciu efektívneho vetrania (množstvo relatívne plytkých vetracích diel) a využiť geologické pomery (mäkkšie horninové prostredie), najmä z aspektu ručného razenia banského diela (železkom a kladivkom). Situácia pre ťažiarov bola veľmi komplikovaná hlavne z dôvodu financovania nedokončenej Hornej dedičnej štôľne, pravdepodobne aj veľmi potrebného Turčekovského vodovodu (po roku 1524) a nízkej produkcie zlata. Využili náklonnosť kráľovnej Márie

(vlastnila bane v Kremnici) a v roku 1527 celú ťarchu razenia Hlbokej dedičnej štôľne presunuli na jej bedrá.

Dedičná štôľňa bola v celom rozsahu realizovaná, určite s prestávkami, od roku 1519 až do roku 1613, kedy jej čelba zostala 550 m na sever od šachty Leopold na Kremnických Baniach (1613). Celková dĺžka 7 050 m, niveleta ústia 473 m n. m.

Razená bola od ústia až po šachtu Wasser (3 km) v ose údolia. Potom ako prekop smerovala na západ (na žilu Schrämen v Šturci). Po jej prekrížení pokračovala na sever v priestore 1. žilného systému, teda v hĺbke pod dobývanými žilami v celom rozsahu zrudnenia.

V úseku po šachtu Wasser bolo vyhlíbených 8 vetracích šácht a vyrazených 5 vetracích komínov. Realizovaním zvislých vetracích diel bol zabezpečený dostatočný prísun čerstvých vetrov do čelby a využitím dopravných šachiet jednoduchší prísun potrebného materiálu, hlavne dreva na výstuž. Keďže chodba bola razená v málo pevných horninách, dochádzalo k závalom a potrebe vyraziť nové tzv. obchádzkové chodby. Najdlhšia (650 m) začína 10 m od ústia. Priaznivé podmienky pre ručnú razbu (mäkké horniny – rýchly postup) sa negatívne prejavili v potrebe tzv. zrubovej výstuže. Na dĺžke cca 3 km štôľne bolo na výstuž použité

4 640 verají, 1 452 polovičných verají, 36 vencov, 611 rozpier a 98 stojok. Spotreba banského dreva na uvedenú výstuž predstavovala 20 000 ks 2 m dlhej guľatiny.

Hlboká dedičná štôlna mala veľký význam na rozvoj ťažby. Umožnila dobývať dovtedy nedotknuté zásoby rudy tým, že z hĺbky pod Hornou dedičnou štôľňou odvieďla vodu. Podľa A. Pecha, štôľňou pretekalo 40 000 vedier vody za deň (23 l/s), čo bolo nezvládnuteľné s čerpacou technikou. Okrem toho pri razení štôľne boli presledované geologické pomery horninového masívu, objavené žily (pri šachte Spitaler) a snáď aj 2. žilný systém (pri šachte Trojkráľová).

Vetracie komíny : **Mundloch** (č.1, 70 m od ústia, h= 5 m), **Einfahrt** (č.2, 190 m , h= 11m), **Fördernis** na obchvatnej chodbe (č. 3, 340 m, h= 23 m), **Stein** (č. 4, 400m, h=17 m) a **Trocken** (č. 5, 600m, h=28 m) boli dielami, ktoré po postúpení čelby štôľne za šachtu Gericht stratili význam a pravdepodobne boli zlikvidované.

Šachty mali význam dopravný a vetrací. Z nich len dve (Spitaler, Trojkráľová) aj prieskumný (otvárka žíl). Pravdepodobne celá ťažba materiálu z razenia bola dopravovaná na ústie. Dopravné šachty mali význam pre zásobovanie podzemia banským drevom a pomocným materiálom, možno aj pre fárane mužstva.

Vetracie šachty :

Gericht (č. 6, 700 m od ústia, 37 m hlboká), **Daniel** (č.7, 990 m, 37 m) ešte v roku 1881 bola používaná na dopravu materiálu na Hlbokú dedičnú štôľňu. Šachtová budova bola z dreva ošalovaná doskami a zvislá doprava sa uskutočňovala ozubeným vrátkom. K šachte bola vyrazená od potoka krátka štôlna (Daniel), možno na odvedenie vody z ťažného zariadenia (vodné koleso ?).

Legenti (č.9, 1 250 m, h= 43 m),

Spital (aj Spitaler č. 11, 1 650 m, h= 51 m) nachádza sa na ulici Dolnej medzi domami č. 95 a 96. Šachta bola podľa stanoviska Štátneho banského riaditeľstva z roku 1943 už viac ako pred 50 rokmi zasypaná, avšak povrch sa stále mierne prepadával.

V 70 rokoch 20.storočia bola ohlbeň zabezpečená betónovou platňou, na ktorej niekoľko rokov stál stánok poštovej novinovej služby zlikvidovaný v roku 2003. Vplyvy banskej činnosti na povrch sa potom už neprejavili. Zo šachty, na úrovni Hlbokej dedičnej štôľne bol vyrazený prekop na západ (115 m dlhý) a z neho rozfárané sledné chodby na sever a juh (celková dĺžka =30 m) na presledovanie žilnej štruktúry. Podľa rozsahu rozfárane výsledok prieskumu bol negatívny.

Kömmühl (aj Könmüller, č. 12, 1 850m, h= 56 m) ešte v roku 1881 existovala šachtová budova z dreveného skeletu obmurovaná tehliami a pokrytá šindľami. Slúžila na vetranie a spúšťanie dreva do podzemia pomocou ozubeného vrátku.

Roth (č. 13, 2 090 m ?, h= 65 m) na dostupných mapách nebola zakreslená. Lokalizácia bola urobená na základe popisu v literatúre a uvádzanej hĺbky. Správa z roku 1641 a skutočnosť, že na mapách nie je (najstaršie okolo roku 1750), môže znamenať, že jej význam bol dočasný.

Sonnabend (č. 14, 2 340 m ?, h= 75 m). Platí o nej rovnaká informácia ako o šachte Roth.

Trojkráľová (aj Kráľová, Drei König, König, Troch kráľov, č. 16, 2 610 m, h= 133 m) nachádza sa pod štátnou cestou I/65, neďaleko bývalého kultúrneho domu (teraz reštaurácia Rybárska bašta, SV od šachty Ferdinand). V prvej fáze bola vetracou a dopravnou šachtou Hlbokej dedičnej štôľne. Začiatok hĺbenia okolo roku 1555. V roku 1641 uvádzaná len ako vetracia šachta. Roku 1739 udržiavaná na dopravu a čerpanie. Je však možné predpokladať, že už bola šachtou, z ktorej sa realizovalo dobývanie na severnom okraji žil 2. žilného systému. V Zlatej knihe baníctva (r. 1764) sú uvedené 4 obzory (Horný, Hlboká dedičná štôlna, Stredný, Žumpový). Doprava sa zabezpečovala gáplom (vodné koleso priemeru 6,3 m) a čerpanie banských vôd kývavým pákovým prevodom a kľukovým hriadeľom s vodným kolesom (priemeru 4,6 m). Predtým existoval konský gápel. V roku 1902 bola opustená, zalomená a zasadená. Tým bolo opustené aj banské pole! V 40. rokoch 20.storočia bola zlikvidovaná (prekrytá betónovou platňou).

Wasser (aj Kunst , č. 17, 3 000 m od ústia, h= 149 m). Spomína sa roku 1560 ako vetracia na Hlbokej dedičnej štôľni. Na mapách, aj novších je zakreslená, avšak jej význam bol pravdepodobne len v súvislosti s razením Hlbokej dedičnej štôľne.

Intenzívny rozvoj ťažby Au Ag, ktorý mal súvislosť s rozširovaním zahraničného obchodu (13.-14.stor.) zmenil pomery aj v kremnickom baníctve. Pribúdalo ťažiarov a banských oprávnení. Dobývanie na povrchu nemohlo zabezpečiť dostatok rudy, a preto sa intenzívne vnikalo do hĺbky. Systémom krátkych štôľní nebolo už možné, odviesť všetku vodu na povrch. Problém museli riešiť komplexne pre celé otvorené územie aj s perspektívou do budúcnosti. Tým dielom bola odvodňovacia štôľňa mimoriadneho rozsahu realizovaného generáciami baníkov.

Prvá písomná správa o takomto diele (a to nielen v oblasti Kremnice) pochádza z roku 1385. V listine sa píše o znovuoživení dávno opustenej štôľne: Dedičným právom je činnosť prisúdená novobanskému a kremnickému ťažiarovi. Bola to Štôľňa Mesta – Horná dedičná štôľňa.

Niveleta ústia štôľne (564,5 m n. m.) a výška terénu v miestach dobývania (Šturec a okolie – 650 m n. m. a viacej) sú dôkazom toho, že dobývanie v tejto oblasti malo už vtedy niekoľko storočí.

Ústie štôľne sa nachádza neďaleko šachty Ferdinand. Pred súčasnou úpravou (pozemok a rodinný dom) bol na portáli letopočet 1771, pravdepodobne rok jeho obnovenia. Od ústia smerovala na západ ku šachte Mikuláš (Finsterstern). Po nafašení nadložia žily Schrämen (v Šturci) pokračovali s razením na sever – sledná chodba. Celková dĺžka štôľne 4 280 m (220 m za šachtu Grund na Kremnických Baniach r. 1613). Dĺžka dedičnej štôľne je v literatúre uvádzaná rôzne. Nejednotnosť vyplýva z toho, že niektoré údaje sú prepočítavané zo siahovej miery, iné udávajú dĺžku po šachte Grund. Dĺžka, ktorú uvádzame je z merania na existujúcich mapách. Zaujímavé je, že na celom úseku od ústia po žilu Schrämen (890 m) nie sú udávané, a ani na mapách nakreslené žiadne vetracie diela! Ako bolo zabezpečené vetranie ostáva záhadou.

Od šachty Mikuláš smerom na sever boli postupne hĺbené šachty. Prvá, ktorá sa spomína – ako jediná v roku 1443 bola šachta Leopold – Mestská. Pri komisionálnej prehliadke baní v roku 1535 popisujú šachty: Finsterstern (Mikuláš), Hangend (nadložná), Neuer (nová) a miestopisné názvy Sauperg (Svinský vrch), Kleinenschlag (malý prekop), Grossenschlag (veľký prekop), Grossebingen (veľké pingy - asi oblasť pod Kribánom) a Schneidersperg (krajčírsky vrch). Možno je, že šachtu Leopold mestskú nazývali aj Hangendschacht a Mária šachtu ako Neuerschacht. Na mapách z obdobia po

r. 1750 nájdeme šachty (na Hornej dedičnej štôľni): Mikuláš, Trojičná (Dreifaltigkeit); Leopold Mestská, Mária, Regi I., Regi II, Rudolf, Anna (Alt Leger), Matej, Alter Karol, Winkler, Grund, Leopold. Podľa vzájomnej polohy štôľne a šachty sa zdá, že šachty Rudolf, Matej a Leopold nesúviseli s razením Hornej dedičnej štôľne, ale až Hlbokej dedičnej štôľne. Nedostatok spoľahlivých údajov v archívnych spisoch, problém s lokalizáciou popisovaného úvodného banského diela neumožňuje nám jednoznačne zakresliť polohu. Dochádza aj ku nesprávnemu uvedeniu názvu respektíve aj ku zdvojeniu.

4 ŠACHTA KAROL

(aj Karoli, Caroli, Carl, č. 10,

Keď bola v roku 1820 založená Karol šachtová banská spoločnosť, ktorá si prenajala banské miery v JV časti 2. žilného systému (spoločnosť vlastnila 11 b. m. = 516 942 m²), začali hĺbiť otvárkovú šachtu. Táto sa nachádzala 120 m na juh od Schöllerovho mlyna na papier. Poloha šachty voči dobývaným žilám bola excentrická. Na úrovni Hlbokej dedičnej štôľne (šachta hlboká 44 m, v literatúre uvedená aj hĺbka 54 siah či 42 m) bol vyrazený 220 m dlhý prekop na východ, potom sledovaná južná časť žily Zigmund (390 m dlhá sledná chodba) a z tejto v smere SV vyrazená ďalšia chodba (360 m dlhá). Až v týchto priestoroch dobývala ťažiarska spoločnosť Karol na žilách Július, František, Rudná, Plochá a iné. Šachta mala len jeden hlavný obzor (Hlboká dedičná štôľňa).

Veľká vzdialenosť pracovísk od vetracej šachty (Karol) prejavila sa v nedostatku čerstvého vzduchu pre baníkov. Spoločnosť videla riešenie navrtaním vrtu na východnom okraji banského poľa. Priemer vrtu bol nedostatočný na zabezpečenie cirkulácie vzduchu a tak musela spoločnosť hľbiť šachtu František (č. 18, r. 1830). Tá sa stala hlavnou ťažnou šachtou spoločnosti, čo sa prejavilo zanedbávaním šachty Karol (v roku 1900 bola už zasypaná). Systém dobývania – rabovanie – prinášal spoločníkom zisky, tieto si rozdeľovali a na rozvoj spoločnosti neprispievali, čo nutne smerovalo k jej zániku. V roku 1891 preberá banské miery, K. Rappaporda zakladá Kremnickú spojenú Karol a mestskú spoločnosť.

5 ŠACHTA SPITAL (aj Spitaler, č. 11)

Bola hĺbená ako vetracia šachta na Hlbokej dedičnej štôlni (asi r.1500). Nachádzala sa neďaleko od kostola sv. Alžbety (80 m na JJZ – ulica Dolná č. 96/64). Hĺbka šachty na úroveň dedičnej štôlne bola 51 m. Mala len jeden obzor – Hlbokú dedičnú štôľňu. Už pred jej hĺbením a skôr ako čelba štôlne postúpila až k nej, sa na základe nájdenia žilnej štruktúry pri hĺbení jednej studne v týchto priestoroch živila nádej na dobývanie rudy. Z toho dôvodu bol na úrovni dedičnej štôlne od šachty vyrazený prekop na západ dĺžky 115 m, v ktorom prekrížili kremitú žilu. Túto sledovali na sever a juh (30 m), avšak výsledky zrudnenia neboli priaznivé, a tak nepokračovali v ďalších prácach. Šachta sa ešte v roku 1641 spomína ako vetracie dielo. Minimálne 100 rokov existujúca stavba (aj keď len drevená) musela ovplyvňovať vzhľad priestoru v blízkosti kostola a chudobinca – nemocnice. V roku 1943 Štátne banské riaditeľstvo podáva správu (pravdepodobne na základe poklesu povrchu) o stave šachtového telesa a to v tom zmysle, že toto dielo bolo už pred viac ako 50 rokmi zasypané. V 70 rokoch 20. storočia bola ohľbená šachty zabezpečená armovanou betónovou platňou, na ktorej niekoľko rokov stál prenosný stánok poštovej novinovej služby. V roku 2003 stánok zlikvidovali – betónová platňa – po nej je viditeľná. Zabezpečením šachty pri likvidácii ďalšie prejavy na povrchu neboli zaznamenané.

6 AREÁL ŠACHTY FERDINAND

(Zigmund, Nandor, Weidner);

Hĺbenie šachty Ferdinand (r. 1809) a vybudovanie areálu má súvislosť so vznikom Zigmund Ignác ťažiarskej spoločnosti (1800). Pravdepodobné je, že prvé otvárkové práce sa realizovali na šachte Ferdinand na obzore Ignác (24 m od ohľbene šachty) a to na západnú žilu Ignác. Až po otvorení obzoru Zigmund (Ziggismundova chodba – 40 m pod ohľbnou šachtou) presmerovali otváрку a dobývanie na žily v centrálnej časti 2. žilného systému (žily Zigmund, Zigmund nadložná a iné).

Ťažba na šachte bola zabezpečená gáplom s konským záprahom (4 kone) a mechom zaveseným na konopnom lane. Tomu zodpovedala typická drevená stavba s kužeľovým objektom gápla. Potreba zvyšovať objem ťažby prejavila sa v roku 1832 vo výmene ťažného mecha (zväčšený objem) a zvýšení počtu koní (6). V roku 1844 spoločnosť navrhuje realizovať nové ťažné zariadenie (vodné koleso) „bremse“. Keď banský majetok od ťažiarskych spoločností odkúpil I. Rappaport (1891), snažil sa o všestrannú modernizáciu. V roku 1891 dal nad šachtou postaviť novú šachtovú budovu (odpis zbomík 4-5/2000) ťažnú vežu (14 m). Na pohon ťažného zariadenia použil energiu pary – pamý ťažný stroj. Tento pracoval až do r. 1922, keď bol vymenený elektrickým ťažným strojom. V súvislosti s modernizáciou dopravy bola upravovaná aj ťažná veža a budovy súvisiace s prevádzkou. Súčasný stav – samostatná šachtová budova s ťažnou vežou (oceľová priehradová konštrukcia – 14 m) a objekt strojovne (elektrický ťažný stroj) je od roku 1922

Do komplexu /areálu/ šachty Ferdinand zahrňujeme administratívnu budovu, ktorá sa nachádza na sever (11m) od šachtovej budovy.

Súčasťou komplexu boli aj stupy. Do roku 1821 spracovávali rudu v stupách s 24 tíkmi.

V roku 1821 postavili nové v blízkosti šachty (č. I.) s 36 tíkmi – železami. V roku 1836 ďalšie s 18 tíkmi na juh od stupy č. I. (vodné koleso) a v nasledujúcom roku stupy č. III s 9 železami pri šachte Trojkráľovej (nezahrňame do komplexu šachty Ferdinand). Stupy č. I boli spojené koľajovou dopravou priamo od šachty. Pozostávali z päťpodlažnej budovy.

Prízemie a 1. poschodie bolo vymurované z kameňa, ďalšie z drevenej konštrukcie. Budova bola pokrytá plechom a drevená konštrukcia natretá olejovou farbou.

Ďalšia modernizácia úpravne sa uskutočnila v roku 1889 (Rappaportom). Namiesto stúp bol zabudovaný drvič a mlyn typu Huntington. Úpravňa pri šachte existovala až do postavenia novej pri šachte Ludovik (1933-9135). Využívala elektrickú energiu z Homej Vsi.

Strojovňa šachty Ferdinand je ako samostatný murovaný objekt zakrytý plechom, vzdialený od šachtovej budovy 9 m na juh (pôdorys 8 x 10 m). V strojovni je umiestnený ťažný stroj (dvojbubnový).

Historickou raritou je, že spoločnosť už v roku 1845 navrhuje zaviesť v bani koľajovú dopravu. Či sa to vtedy uskutočnilo, nie je doložené. V roku 1875 však existovala 400 m dlhá koľajová dráha (železná) na Železničnom obzore (34 m pod Hlbokou dedičnou štôľňou – 116 m od povrchu). Na ostatných obzoroch bola doprava v huntíkoch na doskovej dráhe. (Lehotský v správe r. 1922 uvádza 80 rokov staré Kalifonské stupy.)

7 ŠACHTA TROJKRÁĽOVÁ

Č. 16, (König, Heilig Drei König, Kráľová, Troch kráľov, Drei König)

Nachádza sa na severozápadnom okraji 2. žilného systému (110 m na SV od šachty Ferdinand –Hviezdoslavovo námestie). Banské pole šachty pričleňované k Prednému banskému cechu.

Hĺbenie šachty a jej obloženie (okolo r. 1555) malo súvislosť s razením Hlbokej dedičnej štôľne. Bola šachtou vetracou a dopravnou. Otvárka žil sa realizovala minimálne v roku 1739. Dopravné ťažné zariadenie bolo zabudované v roku 1749 (gápel s koňmi), čomu zodpovedala aj budova (kuželová drevená stavba).

V Zlatej knihe baníctva (1764)sú uvádzané 4 obzory. Pracuje 20 baníkov na dobývkach.

V roku 1763 je už zabudované vodné koleso ako na ťažbu Bremskunst), tak aj na čerpanie vody (tyčový Kunst). S tým súvisela aj zmena výzoru prevádzkového objektu (drevená stavba hranatého vzhľadu). Voda na pohon kolies z vodného jarku od „Štreky.

	m n. m.	vzdialenosť /m/ od ohlbne
veniec	566	0
obzor: Horný	523	43
Absaz	507	59 nebol od šachty
Hlboká ded. štôľňa	483	83
(Hlboký) Stredný	463	103
(Najhlbší) Žumpový	440	126
Žumpa	433	133

Na mape z roku 1900 je nakreslený pôdorys budovy z dreva rozmerov cca 20 x 10 m, pričom vodný jark ku nej nie je. Na základe toho predpokladáme, že šachta už nebola v prevádzke. V roku 1902 bola šachta zavalená a opustená.

8 ŠACHTA FRANTIŠEK č. 18

Nachádza sa na juhovýchodnom okraji 2. žilného systému (pred poštou). Šachtu v roku 1930 začala hĺbiť Karolšachtová ťažiarska spoločnosť ako vetracie dielo v mieste pôvodne realizovaného vrtu (vetracieho). Po vyhlíbení sa stala hlavnou ťažnou šachtou tohoto banského poľa, neskôr spojenou viacerými obzormi so šachtou Ferdinand (aj na úrovni Hlavnej dedičnej štôľne). Spojenie s Hlbokou dedičnou štôľňou bolo v podmienkach kremnického rudného rajónu unikátne – oproti dnu šachty bol vyrazený zvislý komín (76 m vysoký) z úrovne dedičnej štôľne (20 rokov 20.storočia).

Doprava sa až do roku 1891 uskutočňovala gáplom s koňmi a v tomto roku bol zabudovaný parný ťažný stroj funkčný až do roku 1922.

Prízemná šachtová budova pozostávala z drevenej kostry, vyplnenej tehlovým murivom. Bola v nej strojovňa, šachtová miestnosť a byt strojníka. Ťažná veža bola drevená a mala

výšku 8 m. V roku 1924 bolo rozhodnuté, že sa nad II. obzorom preklenie šachta železobetónovou klenbou a po povrch zasype. Ťažný stroj bol demontovaný a šachtová budova sa zlikvidovala.

9 ŠACHTA MICHAL č. 19 (Michael,)

Nachádza sa 360 m na severovýchod od šachty Trojkráľová, 30 m na západ od štátnej cesty I/65 (nad novou požiarňou zbrojnicou). Ohlbeň bola na malom návrší (595 m n. m.). Na mape z roku 1779 je v pôdoryse zakreslená s označením Michael. Zo šachty boli otvorené obzory (celkove 7) na dobývanie severného okraja žily Juraj hlinastá, diagonálnych a hlavne žíl smer východ. (Údaje o ťažbe od roku 1814). Pole šachty bolo relatívne malé 230 x 100m a žily sa nevyznačovali mimoriadnymi kovnatosťami. Významnú úlohu zohrala v pláne realizácie Hlavnej dedičnej štôľne. Táto mala od ústia smerovať priamo na šachtu Michal. Prieskum na úrovni Hlbokej dedičnej štôľne, ktorý tu realizovali v roku 1859 – 67-71) nepriniesol očakávaný efekt a navyše výskyt veľkého množstva banských vôd prinútilo zmeniť pôvodný projekt a šachtu Michal obísť. Šachta Michal bola prehĺbená na Hlavnú dedičnú štôľňu v roku 1863. Na úrovni Hlbokej dedičnej štôľne bola od šachty Michal aj Ferdinand vyrazená spojovacia chodba. Pri nej vybudovaný centrálny sklad trhavín. O pomerne úspešnom dobývaní sú údaje z roku 1814 až 1827. Doprava šachtou bola zabezpečovaná ťažným strojom s vodným kolesom. V roku 1881 budova a vodné koleso zničil požiar. Potom bol namontovaný len ozubený vrátok na spúšťanie dreva na výdrevu. Šachtová budova drevená, ošalovaná doskami. V roku 1904 bola šachta zavalená – zasypaná. Pri likvidácii v roku 1974 bola nad šachtou a vodným komínom urobená betónová armovaná platňa.

	m n. m.	vzdialenosť /m/ od ohlbne
veniec	594,9	0
obzor : Horný	514,5	80,5
Hlboká dedičná štôľňa	487,4	107,5
1. chodba	465,1	129,8
2. chodba	441,8	153,1
3. chodba	412,4	182,5
4. chodba	383,1	211,8
Hlavná dedičná štôľňa	261,4	333,5
Žumpa	259,4	335,5

Odval východný – bol situovaný do priestoru medzi cestou na Kremnické Bane a potokom od šachty na sever. Podľa mapy z roku 1835 mal dĺžku okolo 100 m.

Voda na koleso ťažného stroja bola privedená od záchyty na potoku jarkom (pravdepodobne krytým) o dĺžke cca 350 m. Na juh od šachty (25m) sa nachádzali eráme stupy č. I. Objekt bol murovaný rozmeru 50 x 25 m a situovaný medzi cestou a potokom. Voda bola vedená pravdepodobne potrubím od šachty Michal.

10 AREÁL ŠACHTY LUDOVIK č. 20 (Ludovica, Nová Roth)

Nachádza sa cca 400 m na východ od prepadliska Šturec. Pravdepodobný začiatok hĺbenia v roku 1816. Šachta sa stala hlavnou ťažnou a dopravnou šachtou (po roku 1935) pre úsek šachty Ferdinand a pole bývalej šachty Mikuláš. Prepojená bola koľajovou dopravou s tzv. objektom hrubého drvenia a tak priamo nadväzovala na technológiu úpravy rudy.

11 ŠACHTA KINGSBITTNER č.21 (Klingspittner, Kinsbittner, Kleintz Bittner, Klein Peters)

Nachádza sa na južnom okraji hrebeňa Schultersbergu. V teréne je viditeľná. Je to najvzdialenejšie úvodné banské dielo, ktoré vieme identifikovať (410 siah južne od šachty

Mikuláš). Hĺbená bola ručným spôsobom pred rokom 1583. Dobývali z nej na južnom pokračovaní žily Schrämen zo Šturca. V literatúre sa uvádza, že ťažiar Wenger a Ribari majú šachtu (Kingsbittner) dobrú a rentabilnú.

V roku 1974 bola ohľbeň šachty uzavretá betónovou armovanou platňou.

13 ŠACHTA CHRISTOPHER, č. 22 (Christoph, Krištof) pred rokom 1583

Nachádza sa na východnom svahu Schultersbergu v jeho strednej časti. V teréne je dobre identifikovateľná. Hĺbená bola ručným spôsobom dávno pred rokom 1583. Intenzívne z nej bola ťažená žila Schrämen a možno aj krátke odžilky. Rozfáranie na troch obzoroch možno odhadnúť na hĺbku okolo 60 m. V roku 1606 pracovalo na dobývkach 31 baníkov, ktorí za týždeň vyrúbali 350 – 400 kastní rudy (278-318t?). Kvalita rudy kolísala, preto často presúvali baníkov na iné pracoviská. Existencia po roku 1606 je problematická.

14 ŠACHTA KLINGER, č. 23

Nachádza sa cca 50 m na juh od zrázu Šturec na východnom svahu Schultersbergu. V teréne je dobre identifikovateľná. Uzavretá betónovou platňou so zamrežovaným vetracím otvorom. Na základe toho, že zo šachty boli vyrazené krátke chodby – kresanice, usudzujeme, že sa začala hĺbiť pred r. 1627. Od ohľbe je 45 m zvislá a po nafáraní žily Schrämen pokračovalo hĺbenie po úklone žily. V roku 1920 Grünhut uvádza, že zo šachty boli vyrazené 3 obzory (Klinger, Nový a Ferdinand v hĺbke 124 m). Tento údaj nezodpovedá skutočnosti. Šachta končí na veľkej dobývke, pričom ruda z nej bola dopravovaná na 1. obzor šachty Ludovik (štolňa Ferdinand) Béla (Adalbert) sýpom.

15 ŠACHTA ROTH, č. 24

Nachádza sa juho-východne od šachty Klinger na úpätí Schultersbergu. V teréne ľahko identifikovateľná. Významná šachta ťažiarkej spoločnosti Roth – Raflisch. Táto pravdepodobne v roku 1738 prebrala alebo opustenú šachtu, alebo ju odkúpila od iných ťažiarov. Šachta bola ručným spôsobom vyhĺbená, čo dokazuje, že existovala pred rokom 1627. Hĺbka šachty okolo 90 m. Spoločnosť Roth – Raflisch dobývala zo šachty v období rokov 1738 až 1810 veľmi úspešne. Šachtu aj s banskými mierami odkúpil erár (GKH). V poli šachty Roth sa dobývalo ešte začiatkom 20. storočia. Samotná šachta bola už skôr zavalená. Ako možno v teréne vidieť, ťaženú jalovinu sypali v tesnej blízkosti ohľbe šachty (pracovná plošina), ale aj na JV od nej. V teréne sú odvaly viditeľné rovnako ako rozmerom veľká pinga zo zavalenej šachty.

16 ŠACHTA MIKULÁŠ, č. 25 (Finsterstern, Fünsterstern oder Nicoley, Finster Stern, Fünster stern oder Sankt Nicolai, Niclas, Temná hviezda, Tmavá hviezda, Zatičená hviezda,)

Nachádza sa na východnom okraji prepadliska Šturec. Hĺbená bola pred rokom 1535. Bola jednou z najvýznamnejších šachiet v priestore Šturca. Patrila eráru (GKH). Po vyrazení Hľbokej dedičnej štólne postupne strácala význam a v roku 1739 bola udržiavaná pre dopravu, čerpanie banských vôd a vetranie (hĺbka 98 siah = 198 m). V roku 1828 bola pod úrovňou Hornej dedičnej štólne zalomená a v roku 1922 opustená. V hĺbke 20 siah (40 m) pretínala žilu Schrämen. Tento úsek bol zabezpečený výdrevou. Hlbšie výdrevu nemala, čo mohol byť dôvod jej zalomenia. Nachádza sa v suťovej zóne Šturca. V roku 1602 museli šachtu zabezpečiť zrubovou výstužou.

Doprava sa uskutočňovala konským gáplom. Pretože ohľbeň mala vysokú niveletu (691 m n. m.) nebolo jednoduché priviesť ku nej vodu. V 18. storočí bol vyhotovený projekt pripojenia šachty na vodu od šachty Mária (z vodného domu), tento však bol veľmi náročný a

nerealizovaný. Šachtový gapeľ bol na terase vedľa šachty a podľa zachovaných zvyškov išlo o drevenú kužeľovitú stavbu na kamennom základe. V čase, keď úbočie zvažujúce sa do údolia od šachty nebolo pokryté vegetáciou pravdepodobne bolo stavbu vidieť z mesta (z hradného areálu), čo možno dalo podnet maliarom zakomponovať ju aj do vedút. V roku 1974 bola zlikvidovaná. Ohľbeň uzavretá betónovou platňou s armovaním.

		m n. m.	vzdialenosť /m/ od ohľbne
obzor:	veniec (ohľbeň)	691	0
	Nový	627	64
	Anton (Ludovik)	596	95
	Homá dedičná štôľňa	574	117
	Ján	531	160
	Hlboká dedičná štôľňa	499	192

17 ŠACHTA LEOPOLD mestská, č. 26 (Stadt)

Nachádza sa na severnom okraji prepadliska Šturec. V literatúre sa spomína ako najstaršia – jediná šachta banského poľa, v roku 1443. O činnosti na šachte, dobývaní, ani iných prevádzkových podmienkach nie sú informácie. Bola šachtou mestského ťažiarstva, a preto asi významnou. Na katastrálnej mape zo začiatku 20. storočia je zakreslená aj s drevenou šachtovou budovou s gaplom.

V literatúre je zápis z roku 1828, kedy na obzore Leopold v hĺbke 34 m razili slednú chodbu. Žila mala nízky obsah zlata, práce skončili a viac informácií nie je.

		m n. m.	vzdialenosť /m/ od ohľbne
obzor :	veniec (ohľbeň)	661	0
	Leopold	627	34
	Homá dedičná štôľňa	588	73

18 ŠACHTA KATARÍNA, č. 27 (Sankt Catharina, Städtischer Katharina)

Umiestnenie šachty s ohľadom na vývoj žilných štruktúr je prekvapujúce. Hĺbenie v priestore priebehu tektonickej poruchy (smer V – Z) môže svedčiť o jej prieskumnom charaktere (kutačka). Nachádza sa 310 m na západ od šachty Leopold mestská a patrila ťažiarstvu mesta. Prvá zmienka je z roku 1764 a v roku 1828 bola už zalomená. Hĺbka 55,5 siah (112 m). Podľa archívnych máp bola spojená so štôľňou Kamil, Katarína ? a Hornou dedičnou štôľňou.

V teréne je identifikovateľná ako pinga priemeru 20 m a na jej J okraji odval jaloviny na ploche 50 x 30 m s výškou cca 7 m.

		m n. m.	vzdialenosť /m/ od ohľbne
Obzor:	veniec (ohľbeň)	685	0
	štôľňa Kamil	662	23
	Katarína	658	27 ?
	Horná dedičná štôľňa	590	95

19 ŠACHTA PANNY MÁRIE – POMOCNICE, č. 28 (Mária Hulf, Mária Hilf, Mária Mutter Gottes, Maria Mutter Hulf, Mária Mutter Gottes Hilf)

Hĺbená bola 290 m na sever od šachty Leopold mestská. Uvádza sa už v správe z pochôdzky v roku 1535 ako baňa podporovaná už 7 rokov erárom. Nachádzala sa na rozhraní troch banských polí (vrcholový bod GKH, Roth – Raflisch, mesto), avšak patrila ťažiarstvu mesta. Z tohto dôvodu je o nej menej historických správ, nakoľko pochôdzky uskutočňované v minulosti na zistenie stavu baníctva sa častejšie vykonávali na GKH.

V roku 1792 sa už uvádza medzi erárnymi šachtami. V roku 1852 pracovalo v poli šachty Mária 68 lamačov.

Na základe pomenovania a skutočnosti, že kráľovná Mária podporovala kremnické baníctvo, predpokladáme, že sa začala hĺbiť okolo roku 1524. Predstavovala významné vetracie banské dielo pre dedičnú štôľňu (Hornú aj Hlbokú), ale slúžila aj na dopravu a čerpanie banských vôd. Grobňový vodovod (I), ktorého existencia je v literatúre uvádzaná už v 14. storočí, mohol zásobovať šachtu vodou na technologické využitie. V roku 1793 bola prehĺbená pod úroveň Hlbokej dedičnej štôľne (13 siah – 26 m) a v nej nainštalované vodozdvižné stroje (čerpádlá, ktoré dopravovali šachtou 7000 okovov vody za deň (490 m³/deň, 5,7 l/sec., 9 okov = 70 l). Doprava sa vykonávala jediným vodným kolesom v sude, zavesenom na koňopnom lane. Zo šachty boli otvárané obzory (8 bez dedičných štôľní), z ktorých sa dobývala žila Schrämen, Maximilián, Teich, Schindler a iné. Rozsiahle dobývky (tzv. Breiterhof – Široký dvor) prejavili sa na povrchu formou prepادلisk a ping. V roku 1813 bola šachta zatopená a prevádzka na nej zastavená (v roku 1827). Okolo roku 1900 bola už len pomocnou šachtou.

		m n. m.	vzdialenosť /m/ od ohlbne
obzor:	veniec (ohlbeň)	659	0
	Nový	618	41
	Horná dedičná štôľňa	586	73
	Ján	534	125
	Jakub	517	142
	Hlboká dedičná štôľňa	490	169
	I. Hlboký	469	190
	II. Hlboký	438	221
	III. Hlboký	387	272
	Žumpa	380	279

V návaznosti na objekt šachty (na mape Tirschera roku 1900 ? je ako murovaná budova, ale na foto z roku 1921 je budova drevená aj s ťažnou vežou) boli vybudované stupy (č. 7) vo dvoch objektoch. Najbližšie k šachtovej budove (5m) bol objekt rozmerov 14 x 25 m (murovaný). Ďalší vo vzdialenosti 50 m (na juh) pôdorysu H (40 x 75 m). Dostatok technologickej vody zabezpečoval vodný kanál od šachty Rudolf (cez štôľňu Sauberg) a z vodnej štôľne Revolta.

O rozsiahlej ťažbe a dlhotrvajúcej, svedčia odvaly jaloviny (2-3), ktoré sa vzájomne prelínajú. Na týchto boli postavené objekty (napr. stupy). Podľa výškopisných meraní z roku 1992 (Geologický prieskum Spišská Nová Ves) zaberajú plochu 90 x 190 m s maximálnym prevýšením cca 11 m.

ŠIBENICA S KLOPAČKOU

20 AREÁL – ŠACHTY RUDOLF, č. 30 (Rudolph, Rudolf Kunst)

Šachta Rudolf je prvýkrát uvedená v protokole o prehliadke baní v roku 1535. Nachádza sa južne od vrchu Sauberg a je posledným úvodným banským dielom v Vordere Zeche (Predné banské pole). Bola otvárkovým, ťažobným a vetracím dielom pre dobývanie žily Schrämen, Teich, Schindler a iné. Zároveň mala význam na vetranie pri razení Hlbokej dedičnej štôľne. Intenzívnu banskú činnosť potvrdzuje 17 dobývacích úrovní (obzory a medziobzory). Až do roku 1587 bola ťažiarskou baňou (baňa dedičov Kribani). Spolu s inými ju v tomto roku prevzal erár. Slúžila výlučne na jazdu mužstva a dopravu materiálu na Hornú a Hlbokú dedičnú štôľňu. V roku 1604 je v šachte zabudovaný vodozdvižný stroj poháňaný koňským gáplom. V roku 1641 už používali gápel na vodné koleso. V roku 1837 zastavili na šachte čerpanie a šachtu odstavili. V roku 1922 bola opustená. Pri likvidácii v roku 1974 bola zabezpečená na úrovni ohlbne.

Pohonná technologická voda pritekala vodným jarkom cez štôľňu Sauberg (2. polovica 16. storočia).

Na juh od šachty bol sypaný materiál na odval. Dnes je viditeľný. Podľa výškopisného merania z roku 1992 (Geologický prieskum Spišská Nová Ves) je na ploche 50 x 130 m s maximálnym prevýšením 15 m.

Neďaleko šachty, 30 m na západ boli stupy č. 9 a južnejšie (130 m) stupy č. 8 aj so šlamovňou. Rozvod technologickej vody na stupy bol jednak zo štôľne Sauberg (stupy č. 9), jednak zo štôľne Revolta (stupy č. 8 – využívali obidva rozvody). Vodné jarky boli v pokračovaní na šachtu Mária vedené na dvoch terasách až do vodného domu pri šachte Mária. V súčasnej dobe sú v teréne viditeľné pozostatky vodných kanálov aj miesto bývalých stúp č. 9.

	m n. m.	vzdialenosť /m/	od ohlbne
	veniec (ohlbeň)	694	0
	vodná štôľňa	676	18
obzor:	Kelemen	649	45
	mediobzor	624	70 nie je od šachty
	Horná dedičná štôľňa	596	98
	Horný Anna medziobzor	589	105 nie je od šachty
	Hlboký Jozef medziobzor	572	122 nie je od šachty
	Nový	545	149
	Horný medziobzor	531	163 nie je od šachty
	Hlboký medziobzor	513	181 nie je od šachty
	Starý Rudolf	497	197
	Hlboká dedičná štôľňa	493	201
	I. chodba	462	232
	Medziobzor	436	258 nie je od šachty
	II. chodba	422	272
	Žumpa –III. chodba	386	308
		382	312
	- počvový	379	315 nie je od šachty

21 ŠACHTA KRIBANUS, č. 31 (Kribani, Griwani, Krivani, Kriwani, Gribani, Kribanisch, Krisbanus, Paklisch)

Nachádza sa 360 m nad šachtou Anna, na západ pod vrchom Kriban. Šachta sa spomína v roku 1591 ako rozfáraná, pričom jej prevádzka je veľmi nákladná a ak nenafarajú chodbou smerujúcou na juh kvalitnú žilu, práce zastavia. Problémy sú hlavne s vodou, a keď prší, nie je prístupná (zatopená). V roku 1680 má hĺbku 68 siah (137m), neskôr až 75 siah (151m). Pred rokom 1740 (Matej Bel píše, že je šachta bohatá na zelenú skalicu) nafarali sulfidické zrudnenie a začali intenzívne ťažiť ako surovinu na výrobu vitriolu (vitriol – soľ kyseliny sírovej – tzv. sulfáty – napr. Modrá skalica, zelená skalica, biela skalica či horká soľ).

Šachta Kribanus bola jedinou v kremnickom banskom revíre, kde sa v ťažiteľnom množstve dala získať pyritická ruda a teda finálny produkt zelená skalica (tzv. železný vitriol). Neďaleko šachty postavili varňu vitriolu, kde sa spracovávala ťažená ruda vylúhovaním (v drevených kadiach), potom sa lúh odparoval v olovených panvách a po zmiešaní s vápnom vkladal do pece. Ročne sa vyrobilo 140 – 150 centov (7 – 8 t) vitriolu, ktorý predávali kráľovskej lúčobni na prípravu lúčavky. Varňa pracovala len od jari do jesene. Doprava šachtou sa zabezpečovala konským gáplom vo vreciach. Na povrchu bola dosková dráha (s vodiacim klinom) od šachty po varňu. Objekt varne bol z dreva a nachádzal sa na odvale jaloviny cca 120m na východ.

Spotreba vody na rozplavovanie bola veľká. Za účelom jej získania vybudovali vodný kanál (cca 800m) a zachytili do neho pramene potoka tečúceho do Novej doliny (v teréne aj dnes viditeľný).

V roku 1798 bola šachta opustená.

22 ŠACHTA ANNA, č.32 (Sankt Anna)

Najjužnejšia šachta (Hintere Zeche) Zadného banského poľa. Začiatok hĺbenia pred rokom 1535. Nachádza sa pod severným svahom Saubergu pri ceste na Kremnické Bane. Mala najväčšiu hĺbku (440m) zo všetkých šachiet kremnického rudného rajónu, najviac dobývaných horizontov 34 a patrila medzi najstaršie. Pôvodne ťažiarSKU baňu vymenil si erár (roku 1581) za dve svoje diela (šachtu a štôľňu Michal na Schultesbergu), aby si uľahčil razenie Hlbokej dedičnej štôľne. Šachta ako jediná spájala všetky tri dedičné štôľne. Intenzitu ťažby vyjadruje počet obsadených pracovísk – 21 v roku 1591. Hĺbená bola zvislo (87 siah) až na úroveň Nového obzoru a potom po úklone až na VII. obzor. V šachte takého profilu boli problémy s dopravou a najmä čerpaním vody.

V roku 1776 bola prerobená na zvislý komín až na VII. obzor. V roku 1785 pokračuje hĺbenie a v roku 1813 má zvislú hĺbku 403 m (po IX. obzor). V roku 1931 – 1946 zabezpečovali stabilitu šachty betónovou výstužou. Doprava sa diala vodným gáplom a voda čerpala tyčovým čerpadlom. V roku 1900 bola postavená šachtová budova s ťažnou vežou (drevená). Ťažný stroj poháňalo vodné koleso na turčekovskú vodu. V roku 1925 sa do tejto budovy namontoval provizórny ťažný stroj (z opustenej šachty František) s benzínovým motorom. Pomocou tohto ťažného stroja sa mali zabezpečiť najnevyhnutnejšie práce na opravách šachty. Koncom roku 1925 sa začala pri šachte stavať definitívna strojovňa a namontovali elektrický ťažný stroj. V roku 1928 bola postavená nová ťažná veža (Kozlíkového typu) na širokých pätkách. O rok neskôr postavili murovanú šachtovú budovu. Ťažné klieťky sa používali až od roku 1934 (dovtedy okov). V roku 1956 bol starý ťažný stroj vymenený za nový a v roku 1958 sa banská činnosť na šachte Anna skončila. Likvidácia podzemia, v podstate len prekop na šachtu Wolf na VI. obzore sa uskutočnila v roku 1968 a demontáž ťažnej veže v roku 70. rokoch 20. stor.

Do areálu šachty patrili stupy a šlamovne. Vo vzdialenosti okolo 50m (smerom na sever) boli erárne stupy č.8 a od nich 50 m ďalej erárne stupy č.9. Smerom na východ od šachty (60 m) sa nachádzala šlamovňa. Ďalšie takéto zariadenie (väčšieho rozsahu) sa nachádzalo 180m na juh od šachty. Nepatrila síce do areálu šachty, ale rudy z tejto sa v nej spracovávali.

V rámci areálu boli aj odvaly jaloviny. Medzi cestou a potokom bol najväčší odval (90 x 40 m). Ďalší menší sa nachádzal južnejšie. Okolo ohlbne šachty bola pravdepodobne ukladaná jalovina. Niekoľko polôh ťažného vodného kolesa (priemeru 11m) poukazuje na túto domnienku rovnako, ako silne rozložené andezity na nádvorí areálu. V roku 1972 prejavili sa na objekte elektrárne I. stupňa trhliny a pri pozorovaní pohybu bola zistená závislosť na zrážkovej činnosti (ílovité hominy).

Technologická voda bola privádzaná jarkami od šachty Leopold aj Matej. Pri šachte sa jarky rozdelili – západnú vetvu predstavovala vodná štôľňa Sauberg, kým východná vyústila do potoka a z neho bola odrazená do šlamovne.

23 ŠACHTA MATEJ, č.33 (Mathei, Matiae, Mathäi, Erzherzog Mathias oder Neuer Hangend)

Situovaná bola do nadložia žily Hlavná (respektive Spojená Kirchberg- Hlavná). Zvislo hĺbená prekrížila ju v hĺbke 89 siah (179m). Začiatok hĺbenia nie je zaznamenaný, ale na základe údajov z roku 1602 (mala hĺbku 105 siah) predpokladáme, že sa tak stalo okolo roku 1592. Doprava šachtou aj čerpanie vody sa uskutočňovalo pomocou vodného kolesa. Zdroj vody bol Turčekovský vodovod. Podľa obrázku v literatúre budova šachty bola z dreva. Ťažná veža však nie je zobrazená, čo by nasvedčovalo použitiu jednoduchého vrátku. V banskom diele takej hĺbky, ako mala šachta Matej, to nie je reálne. V roku 1606 sa na dvoch obzoroch (11 pracovísk) dobývala kvalitná úpravenská ruda. Zároveň sa prehĺbuje šachta, aby dosiahla hĺbku Hlbokej dedičnej štôľne (v roku 1641 bola prehĺbená 13 siah pod túto štôľňu). V tomto období produkovali veľké množstvo koncentrátov, ktoré spracovávali vo dvoch hutách. Šachta mala rozfáraných 16 horizontov, čo tiež svedčí o rozsahu ťažby. Tak ako v celom banskom podnikaní, aj na šachte Matej sa striedali obdobia prosperity

s úpadkom. Baňa patrila GKH a napríklad v roku 1739 bola udržiavaná na dopravu, vetranie a čerpanie vody (hlbka 132 siah – 267 m). v roku 1777 bolo rozhodnuté šachtu prehĺbiť a v roku 1778 – 80 existujú záznamy o ťažbe bohatej rudy. V roku 1827 mal závod šachty Matej jednu stupu s 27 železami, jednu zimnú a jednu letnú šlamovňu. Dobývalo sa na vyšších obzoroch (nad Hlbokou dedičnou štôľňou), lebo hĺbka bola zatopená. Výsledky neboli priaznivé. Za obdobie 1814 – 1827 produkovala priemernú ročnú stratu 6593 Zlatých.

V teréne viditeľný sa zachoval odval jaloviny pri šachte. Uložený je na ploche 50 x 90 m na južnej až západnej strane od ohlbne šachty. Niektoré časti boli vyrovnané a tak pôvodná podoba sa zmenila. Samotná šachta bola v roku 1974 zabezpečená betónovou platňou.

24 ŠACHTA LEOPOLD, č.34 (Leopoldi)

Je najsevernejšie položenou šachtou s intenzívnou banskou činnosťou. Zároveň prvým banským dielom, na ktorom bola využívaná voda z Turčekovského vodovodu umiestnená v severnej časti Kremnických Baní pri ceste do Turca. Hĺbenie pravdepodobne začalo v roku 1600 a malo súvis s razením Hlbokej dedičnej štôľne. Bola v nadloží žily Hlavná (spojená Kirchberg - Hlavná), ktorú prekrížila v zvislej hĺbke 141 siah (284 m) a pokračovala po jej sklone ešte 24 siah. Celková hĺbka šachty 333 m od venca v nadmorskej výške 753 m. V roku 1671 angličan Brown po prehliadke Hlbokej dedičnej štôľne vyfáral touto šachtou na povrch (šachtou Rudolf ho spustili do bane).

Patrila GKH a tak ako šachta Matej mala premenlivú rentabilitu výroby. Roku 1739 bola udržiavaná na dopravu, vetranie a čerpanie vody, ale napríklad v roku 1778 ťažili aj bohatú rudu. V roku 1828 odstavili čerpadlá a hĺbka pod úrovňou Hlbokej dedičnej štôľne bola opustená. V roku 1837 šachtu odstavili. V roku 1976 bola v rámci likvidácie zabezpečená na povrchu platňou. Ťažba sa uskutočňovala výlučne vodným kolesom na vodu z Turca. Podľa obrázku z literatúry šachtová budova aj ťažná veža boli drevený objekt. Stiesnené polozenie ohlbne šachty (pri ceste) vynútilo haldovanie jalovina na odval umiestnený za cestou (juhovýchodne). Plocha zasypaného priestoru podľa existujúcej archívnej mapy 40x120 m. V súčasnej dobe je na hornej ploche odvalu súkromný dom.

V súvislosti so šachtou Leopold je potrebné spomenúť na objekty, v ktorých sa ako v prvých využívala voda Turčekovského vodovodu. Vo vzdialenosti cca 70m na západ bola postavená kováčska dielňa a dielňa na výrobu rúr (na čerpanie vody – drevené vŕtanie). V areáli týchto objektov bol aj mestský mlyn na obilie. Na týchto objektoch približne 60 m na sever vyúsťovala východná vodná štôľňa Nassfeld ako zakončenie časti Turčekovského vodovodu. Západná Nassfeld štôľňa odvádzala vodu na šachtu Matej.

25 ŠTÔĽŇA NOVÁ, č.49 A, B, C

V roku 1932 bola snaha zväčšiť množstvo zásob a overiť južné pokračovanie žily Schrämen, a preto razili prieskumnú štôľňu Nová (č.49B) s ústím na Hutníckom námestí (nadmorská výška 545 m). Vo vzdialenosti 40 m od ústia sa smerná chodba razila na JZ (dĺžka okolo 115 m) a prekop na žilu Schrämen na Z (85 m). Ďalšia smerná chodba vo vzdialenosti 8m od ústia smerovala taktiež na JZ (80 m). Ústie štôľne č.49A je vzdialené od predchádzajúceho 16 m. Smernú chodbu vyrazili na JZ (33 m). V roku 1939 pod vplyvom vojnových udalostí, využili štôľne za protiletický úkryt. Tretie ústie (č.49C vzdialenosť B-C 32 m) spojili chodbou štôľne č.49B, aby získali predpísané dva východy. Celková dĺžka všetkých chodieb je okolo 470 m (vrátane úkrytu).

26 ŠTÔĽŇA FERDINAND, č.56

Na sever od bývalej Ladislav úpravne vyrazili pred rokom 1852 štôľňu Ferdinand (617 m n. m.). Účelom diela bolo nafárať žilu Schrämen v priestoroch Šturec a vytvoriť podmienky na dobývanie rudy. Neskôr bola štôľňa spojená chodbou so šachtou Ludovik (1.obzor). Profil štôľne bol pre moderné dopravné prostriedky primárny, a preto v roku 1962, keď sa z tejto štôľne realizoval prieskum, bolo potrebné vykonať pribierky bokov. Pri prieskumných prácach v rámci žily Schrämen chodba prerazila do viacerých starých banských diel. V roku 1968 sa v podloží žily Schrämen realizoval prieskum na antimon. Dobývacie práce sa z úrovne štôľne od vzniku Československých štátnych baní nerealizovali. V rámci likvidačných prác (začiatkom 70-tych rokov 20.storočia) bola šachta Ludovik nad 1.obzorom uzavretá betónovou platňou a teplý vzduch (para) bol od termálneho prameňa odvedený štôľňou Ferdinand na povrch. Prekopová časť štôľne má dĺžku okolo 900 m.

27 ŠTÔĽŇA VLADIMÍR, č.58

Po skončení ťažby a spracovania rúd s obsahom Au Ag v Kremnici realizovali vyhľadávací prieskum (Geologický prieskum Spišská Nová Ves – od roku 1989 – do roku 1992). Tento bol rozčlenený do niekoľkých etáp a pokrýval priestor od severného okraja Šturca až na Kremnické Bane. Jednu etapu – časť prieskumu uskutočnili zo štôľne Vladimír. Ústie v Novej doline v nadmorskej výške 614 m (začiatok razenia rok 1989). Prieskumom sa mali overiť zásoby rudy v nadväznosti na centrálnu časť Šturca. Prekop od ústia smeroval na západ (dĺžka 510). Smerná chodba na juh (230 m) a na sever (400 m). zo smerných chodieb boli razené krátke prekopy a vrtané málopriemerové podzemné vrty – nafárané boli aj staré banské diela. Podľa dostupných mapových podkladov nedalo sa zistiť, ktoré diela to boli.

28 ŠTÔĽŇA SCHULTERSBERG II, č.59

Pokračovanie žily Schrämen na juh od prepadliska Šturec nebolo v minulosti vyriešené, aj keď snaha o to sa datuje už dávno. V roku 1968 GP Spišská Nová Ves realizoval prieskum v tejto oblasti a jedným z diel bola aj štôľňa Schultersberg II. na južnom okraji hrebeňa Schultersberg. Ústie bolo vo výške 733 m n. m. a prekopová časť štôľne mala dĺžku 190m, smerovala na západ. Smerne rozfáraná nebola. Pred ústím štôľne vznikol odval jaloviny (na východnom svahu – objem okolo 800m³). V súčasnej dobe je viditeľná priehlbina zo zavaleného ústia a časti štôľne, ako aj odval. Ten bol po ukončení prieskumných prác na svahu viditeľný. Za viac ako 30 rokov pokrýl ho porast, prevažne briez, a tak splýva so zarasteným okolím.

29 ŠTÔĽŇA MILAN, č.61

V roku 1985 bol realizovaný podrobný geologický prieskum v rézii Rudných baní n. p. závod Kremnica. Jedným z diel na realizovanie úlohy bola aj štôľňa Milan. Ústie je na východnom svahu Schultersbergu, vo výške 707 m n. m. Prekopová časť štôľne (smer na

západ) má dĺžku 92 m, smerná chodba smeruje na juh (dĺžka 195 m) a z tejto boli vyrazené 4 prekopy (dĺžky cca 100 m – až na prvý – dĺžka 260 m). Štôľňou bola prerazená stará, ručne hĺbená šachta a aj spodná časť šachty Christopher.

Pred ústím (smerom na východ) bola vysypaná jalovina na odval (4500 m³), ktorý by mal byť odstránený.

30 ŠTÔĽŇA ŠTUREC, č.65 (niekedy nesprávne štôľňa ŠĽAK)

Súčasťou vyhľadávacieho prieskumu (GP Spišská Nová Ves), realizovaného v roku 1968 – 69 bola aj štôľňa Šturec. Ústie sa nachádza na dolnej etáži lomu vo výške 653 m n. m. Zámer sledovať žilu Schrämen v podloží nebolo možné realizovať pre nevhodné geologické podmienky. Po 50 m bol vyrazený prekop do nadložia (125 m) a potom pokračovala smerná chodba na juh (170 m). Z tejto boli vyrazené prekopy na mocnosť (4 priemer s dĺžkou okolo 50 m). Otvorené boli staré dobývky pravdepodobne z úrovne obzoru Nový zo šachty Mikuláš. Odval jaloviny bol sypaný do vnútornej časti prepahliska (okolo 3000 m³).

31 ŠTÔĽŇA VÁCLAV - JUH, č.66

V podloží žily Schrämen sa nachádza jednak antimonitové zrudnenie a jednak systém žil Katarína. V minulosti nebol záujem o antimon, a tak všetky prieskumné (kutacie) a otvárkové banské diela boli zamerané len na zrudnenie Au Ag. Tak aj štôľňa Václav – juh bola vyrazená (1930) za účelom presledovania zlatonosných žil v poli Katarína. Ústie je pod západným zrázom Šturca na úrovni 652 m n. m. Prekopová časť (85 m) smerovala na západ a prekrížila dve antimonitové žily. Zároveň sa chodba prerazila do starej štôľne Fleischer z úrovne, ktorej boli dobývané zlatonosné žily. Štôľňa bola slednou chodbou po Sb zrudnení razená smerom na juh v celkovej dĺžke okolo 350 m. Smerom na sever sa spojili chodby s razenými zo štôľne Václav – stred. Vzdialenosť medzi týmito ústiami je 100 m.

32 ŠTÔĽŇA VÁCLAV - STRED, č.67 (Ludmila)

Ústie štôľne sa nachádza v strednej časti prepahliska Šturec pod jeho západnou stenou. Razenie sa uskutočnilo v smere z horninového masívu von (od štôľne Václav – sever). Prerážka sa uskutočnila v roku 1930. Otvorila žily s antimonitom vo vzdialenosti 45 m a 70 m od ústia. Prekop pokračoval ďalej na západ, potom sa otočila chodba na sever a východným smerom vyústila v štôľni Václav – sever. Táto chodba (tvaru U) sa stala hlavnou dopravnou na ťažbu rudy v Šturci 1961-62. V roku 1970 – 72 z úrovne štôľne boli dobývané rudy s obsahom Sb.

33 ŠTÔĽŇA KATARÍNA, č.68 (Catharina, Katalin Táma)

Ústie štôľne bolo 30 m na západ od šachty Leopold – mestská (úroveň 658 m n. m.). Razená bola pred rokom 1751 ako hlavné otvárkové dielo poľa žil Katarína. Rozfáraná na smernej dĺžke (na juh) okolo 300 m rovnako ako na sever. Prekop na západ mal dĺžku okolo 500 m. Žily otvárané touto štôľňou boli len malej hrúbky, ale s výskytom voľného zlata. Toto bol dôvodom, prečo sa stala miestom významných návštev (rok 1764 – Jozef II. a iní). Pred ústím boli postavené pamätníky na návštevu Jozefa II. a arcikniežaťa Jozefa, palatína Uhorska (1798).

34 ŠTÔĽŇA NOVÁ, č.69 (Neu)

Ústie štôľne je 160 m na západ od štôľne Katarína (ústie 690 m n. m.). Sledovala žilu Katarína smerom na juh až JZ v dĺžke okolo 600 m. Významná sa stala tým, že v nej fálal cisár František Lotrinský (1751). Na pamiatku tejto návštevy dali vďační baníci postaviť pomník. Matunák píše, že cisár fálal údajne v štôľni Plautzer a pred ústím je postavený pamätník. Podľa skutočnej polohy pamätníka však je skutočnosť taká, že pamätník je pri ústi

štólne Nová. Štôlna Plautzer nie je zakreslená ani na mape z roku 1763 (Zlatá kniha baníctva). Pred zavaleným ústím je odval jaloviny (na SV) v teréne už len málo výrazným.

35 ŠTÔLNĽA VÁCLAV - SEVER, č.71

Významné banské dielo na prieskum a otvorenie poľa žil Volle Henne (ústie 650m n. m.). Razili ju od roku 1927. Prekop na západ má dĺžku 600 m a podfáral všetky žily poľa – docielilo sa až podložie. Spojená bola (smerom na juh) so štôlnou Václav – stred a bola tak dopravnou chodbou na rudu ťaženú v lome Šturec. Od ústia štólne bola vybudovaná povrchová koľajová doprava až ku šachte Ludovik – do drvenia. V roku 1968 sa z jej úrovne realizoval prieskum na pokračovanie žily Schrämen na sever ku šachte Mária (dĺžka slednej chodby okolo 400 m).

36 ŠTÔLNĽA NOVÁ MÜNTZER, č.72

Nachádza sa na mape z roku 1770, a teda začiatok razenia bol pred týmto rokom. Ústie vo výške 688 m n.m. sa nachádza v údolí Butell Vasl na južnom úbočí. Otvárala žily poľa Volle Henne. Prekopová šachta dĺžky 330 m smerovala na SZ a smerná chodba od prekopu na SV v dĺžke okolo 340 m. V teréne je priehlbina po zavalenom ústí štólne, ale najmä výrazný odval jaloviny v dolnej časti údolia na ploche 50 x 100 m a výške 12 m. V súčasnej dobe je pokrytá porastom stromov, ktoré zakrývajú výnimočnú kulisu navrhneného materiálu na dno širokého údolia.

37 ŠTÔLNĽA VRATISLAV, č.75

Vyhľadávací geologický prieskum (GP Spišská Nová Ves) realizovaný na overenie žil na rozhraní Predného a Zadného banského poľa ako hlavné banské dielo mal štôlnu Bratislav (ústie 680m n. m.). Razila sa od roku 1985. Prekop (smer západ) mal dĺžku 325 m. Smerné chodby, na sever 360 m a na juh 240 m. Zo smernej chodby boli vyrazené krátke prekopy na mocnosť a vŕtané podzemné vrty. Odval jaloviny bol neďaleko ústia na ploche 80x150 m s výškou okolo 17 m. V rámci rekultivácie boli na odvale zasadené červené smrek.

Realizáciou tohto diela boli zničené pozostatky vodných jarkov (kaskáda). Len malá časť sa zachovala na rozhraní odvalu a pôvodného lesa.

38 ŠTÔLNĽA REVOLTA, č.76

Predstavuje vodný kanál, ktorým bola prepúšťaná voda z doliny Colner (Altgrund – Piargaska) do dolina Nová. Mala dve ústia a razená bola minimálne v 17.storočí. SV vtok leží pri ceste na Kremnické Bane 410 m od šachty Anna (na JV). JZ vyústenie je 160 m južne od šachty Rudolf. Dĺžka štólne 647 m s niveletou ústia 681,5 a 677,5 m n. m. Z historického hľadiska je problematické zaradiť toto dielo do kontextu vodného hospodárstva. (Nedostatok dokladov). Ako prvý sa uvádza vodovod Grobňa I (14. – 15.storočie), ktorý vyústil (podľa konfigurácie terénu a výškopisu) v priestore južne od šachty Anna. V náväznosti na tento mal pokračovať vodný kanál (úbočím Revolty) do doliny Nová.

Vodná štôlna Revolta skrátila túto trasu a zároveň zjednodušovala údržbu. Kedy však došlo k takémuto riešeniu? Doklady máme len zo 17. storočia (štôlna už existuje). Či existovala pred vodnou štôlnou Sauberg (1569), alebo až po jej vyrazení, nemôžeme doložiť. Z postupu otvárania žil I. žilného systému by sa zdalo, že existencia vodnej štólne Revolta predchádzala štôlni Sauberg.

39 ŠTÔLNĽA NOVÁ VODNÁ, č.77

Štôlna je súčasťou vodného kanála, ktorým je privedená voda z elektrárne I.stupňa (šachta Anna) do akumuláčnej nádrže na Revolte (pre elektrárňu II.stupňa). Štôlna má dve

ústia. Betónový kanál (povrchový – uzavretý) zaústuje do SV ústia štôlne (cca 704m n. m.) vzdialeného od šachty Anna 320 m (na juh). Vyústenie na JZ (cca 703 m n. m.) je 70 m od šachty Rudolf (na sever). Vo vodnej štôlni je vo vzdialenosti cca 70 m od JZ ústia vybudovaná odbočka kanála, ktorým voda tečie do akumuláčnej nádrže na Revolte. Je teda súčasťou energetického systému hydroelektrární a bola vyrazená v období rokov 1923 – 1932 (zakreslená na mape z roku 1932).

40 ŠTÔĽNA SAUBERG, č.78 (Sauburger Wasser)

Pravdepodobne je to najstaršia vodná štôľna v rámci kremnického banského revíru. Má dve ústia SV (707,5m n. m.) a JZ (704,5 m n. m.). Celková dĺžka 515 m zabezpečovala prepustenie vody z doliny Colner do Novej v dobe po vybudovaní Turčekovského vodovodu. Od šachty Anna je vzdialená 7 m (východne) a vyústenie sa nachádzalo 25 m (severne) od šachty Rudolf. Realizovaná bola okolo roku 1569 a v súvislosti s jej sfunkčnením došlo k presunu upravných zariadení (stupy a šlamovne) z doliny Colner do doliny Nová. Došlo k racionalizácii výroby, lebo sa nemusela ruda vozit' (spracovať) na veľké vzdialenosti. Podľa zobrazenia na mape dá sa usúdiť, že sa zo štôlne aj dobývalo (malý rozsah). V súvislosti s tým sa uvádza, že sa v štôlni stráca voda (pukliny od dobývania?). Zdá sa to len malo pravdepodobné, lebo v dobe razenia štôlne razili sa banské diela ručne. Aj prípadné dobývanie sa muselo realizovať pri razení štôlne. Ťažko je uveriť, že by štôľňu uzavreli (pre vodu) a venovali sa dobývaniu, keď bola celá banská činnosť aj úpravne v Novej doline závislá na tomto zdroji energie.

V historickom vývoji ťažby a spracovania rúd s obsahom AuAg významnú úlohu zohralo aj finalizovanie produkcie – zliatok AuAg, resp. zlato zodpovedajúcej rýdzosti. Ak nebudeme brať do úvahy primitívny spôsob tavenia „zlatiniek“, potom môžeme hovoriť o troch možnostiach tepelného- hutníckeho spracovania.

1. Bohatá ruda (zlatinky, zrnká, impregnácia) sa zomlela s prídavkom ortuti. Vznikol amalgám. Filtráciou a destiláciou ortute získa sa zliatok zlata a striebra.
2. Koncentrát z úpravne – šlich, pridá sa vápenec a troska, taví sa, získa sa liach. Pridá sa kamenné uhlie, praží sa, získa sa rost. Tento sa zmieša s pieskom, taví, výsledný produkt – zliatok Au Ag.
3. Použitie tzv. dokimastiky – získanie zlata a striebra väzbou na olovo.
Pri procese úpravy priamym lúhovaním (kvanizácia) vznikne vo filtrí precipitát. Jeho tavením s prísadami sódy, bórxu a truskotvorných činidiel získa sa zliatok Au Ag.

Historický vývoj

Kremnické hutníctvo sa vyvíjalo súbežne s baníctvom. Prvé písomné správy o hutách sú zo 14. storočia. Presnejšie údaje však až z roku 1442. V Kremnici bolo 12 hút na tavbu Au Ag rúd.

Z roku 1578 sa zachoval presný súpis úpravnických a hutníckych stavieb. Z neho vyplýva, že existovala jedna erárna taviaca huta so 4 pecami. Štyri ťažiarske huty, každá s dvomi pecami, jedná erárna cementačná huta.

Koncom 17. a začiatkom 18. storočia boli v prevádzke tri huty (veľká erárna so 6 šachtovými taviacimi pecami a jednou zháňacou pecou, a dve menšie ťažiarske huty s dvoma šachtovými pecami).

V 20. rokoch 18. storočia bola veľká erárna huta zväčšená a zmodernizovaná. V roku 1727 odkúpil erár huty od ťažiarskej spoločnosti Roth. Posledná súkromná huta pracovala do roku 1759.

V 40. rokoch 18. storočia bola dokončená reforma hutníctva v stredoslovenskej banskej oblasti. Vznikli tri hlavné huty – kremnická, žarnovická a banskobystričská.

Popis hlavnej huty v Kremnici (celkove 17 objektov)

4 pomocné budovy (kancelárie, skúšobňa, dielne, pracovňa rudy)

7 skladov (ruda, uhlie, drevo)

2 taviace huty s pecami

1 zháňacia pec

2 pražiacie pece

1 pec na bohaté zolovňovanie

12 šachtových taviacich pecí

1 plameňová pec

1 gliedová pec

2 zháňacie pece, 10 pražiacich pecí

42 ENERGETICKÝ SYSTÉM

Voda ako zdroj energie bola v oblasti Kremnice využívaná minimálne od 14. storočia (mlyny v doline Soler roku 1331). S rozvojom ťažby a spracovania rudy, ako aj potrebou čerpať banské vody, narastali nároky na množstvo vody. Kremnica a okolie (povodie Hrona) je na vodu relatívne chudobná, hlavne vo vyššie položených úsekoch dolín a pri rudných žilách (1. žilný systém). Tak sa začiatkom 16. storočia zrodila myšlienka priviesť vodu jarkami z oblasti prameňov Turca (povodie Váhu – Horný Turček). Vybudovali Turčekovský vodovod s jarkami umožňujúcimi dopravovať vodu v množstve do 500 l/sek. Voda z tohto vodovodu poháňala vodné kolesá, neskôr turbíny spojené s generátormi na výrobu elektrickej energie.

19. storočie

Prvá elektrárňa bola postavená v závere Novej doliny (1894) – pod dnešnou úpravňou – (dom JV pod úpravňou – parc. č. 2047 k. ú. Kremnica). Inštalovaný výkon 74 kW zabezpečil elektrickú energiu pre šachtu Ludovik a úpravňu Ladislav. V roku 1894 – 1896 bola postavená druhá vodná elektrárňa v katastri obce Horná Ves. Inštalovaný výkon 110 kW

zabezpečil dostatok elektrickej energie pre šachtu Ferdinand, stupy, čerpadlo v šachte František a osvetľovanie prevádzkových objektov.

20. storočie

Obidve boli v roku 1913 nahradené novou, postavenou neďaleko od šachty Ferdinand (na mieste terajšieho 2.stupňa). Inštalovaný výkon 130kW postačil zásobovať prevádzkové zariadenia štátnych baní a aj ostatné podniky v meste. Zrušili ju v roku 1936.

Postupné vymieňanie parných ťažných strojov a gáplov na vodu elektrickými ťažnými zariadeniami vyžiadalo realizovať komplexné riešenie zabezpečenia elektrickej energie. Voda z Turca skôr využívaná ako energetické aj technologické médium stáva sa potrebnou na pohon vysokovýkonných vodných turbín. Vzniká nové energetické dielo na báze Turčekovského vodovodu. Hydrostatické pomery (spád vody) umožnil vyprojektovať 4 stupne hydroelektrárni. V roku 1913 – 14 vybuďovala sa pri šachte č.IV usadzovacia a akumulčná nádrž (4000 m³) pre potreby elektrárne 4.stupňa. Umiestnená bola na Kremnickom potoku. Udalosťami 1.svetovej vojny boli práce prerušené. Po vojne sa pokračovalo jednak vo výstavbe jednotlivých stupňov, ale aj rekonštrukciou vodných jarkov v Turci, budovaním akumulčných nádrží a tlakových potrubí. Elektrárň na 4.stupni sa dala do prevádzky v roku 1921. Úplne bola dokončená v roku 1937 (3 Peltonove turbíny, hĺtnosť 225, 225 a 750 l/sek, generátor 370, 380, 1270 kW). Druhý stupeň bol zrealizovaný v roku 1937 na mieste elektrárne z roku 1913 (2 Peltonove turbíny, hĺtnosť 400 a 800 l/sek, generátor 280 a 600 kW). Prvý stupeň pri šachte Anna bol daný do prevádzky v roku 1941 (2 Francisove turbíny, hĺtnosť 400 a 800 l/sek, generátor 180 a 380 kW). Tretí stupeň nebol zrealizovaný. Celá kaskáda má inštalovaný výkon 3460 kW pri maximálnom prietoku vody 1200 l/sek.

Pôvodný Turčekovský vodovod a vodný systém v oblasti Kremnické Bane a Kremnice musel byť upravený. Vodné jarky – zväčšený prierez na kapacitu 1200 l/sek dopravovanej vody. Pôvodná trasa bola skrátená vyrazením štôlni Neuwald, (tiež Wolfsrand (567 m) a Nassfeld (990 m). Dĺžka vodného kanála sa skrátila o cca 3390 m. V roku 1968 – 69 sa obnovil dávno opustený úsek vodovodu od záchyty v Ružovej doline až po záchyt vody v Kleinhappe (potok Javorovec a Flochová). Akumulčná nádrž elektrárne 1.stupňa (Kremnické Bane) a 2.stupňa (Revolta) spolu s vodnou štôľňou Nová sú súčasťou tohto diela, ktorého celková dĺžka od prameňov až do Hrona je 34,4 km. Energetické dielo má 8 vodných štôlní (2117 m), aguadukt (18 m), 2 akumulčné nádrže, usadzovacia a vyrovnávací nádrž, šachta (č.IV – 245 m), časť Hlavnej dedičnej štôľne (11 084 m) a odtokový kanál do Hrona (300 m). Od hradla pred železničnou stanicou Kremnické Bane bolo uložené do zeme tlakové potrubie. Na prekonanie údolia ležiaceho na západ od bývalej šachty Leopold a Grund bol vybudovaný 18 m dlhý aguadukt (betónový kanál na pilieroch).

Odtoková kanalizácia

Voda z turbín elektrárne 4.stupňa oteká samostatným kanálom (vyrazený rovnoobežne Hlavnou dedičnou štôľňou – cca 15 m). Začína pri podzemnej vodnej elektrárni a do kanála dedičnej štôľne vyúsťuje v staničení 9162 (dĺžka cca 1900m). V podzemí sú umiestnené transformátory v samostatnej kobke.

43 AREÁL ÚPRAVNE Au - Ag RÚD

Technológia spracovania vyťaženej rudy začína drvením na čelust'ovom drviči. Objekt drvenia je územne v areáli šachty Ludovik (z organizačných dôvodov), avšak patrí do technológie úpravy. Navrhujeme doplniť objektovú skladbu úpravne o hrubé drvenie a súčasne aj o spojovaciu dopravnú chodbu.

Dopravná štôľňa (chodba)

Koncový uzol technológie hrubého drvenia je zásobník na rudu. Je to valcová betónová rúra priemeru cca 5 m, zvislej dĺžky cca 10 m, ktorá z úrovne základného podlažia (na úrovni terénu) zasahuje pod jeho úroveň. Zakončená je sýpom, ktorý vyúsťuje do dopravnej chodby vyrazenej vo forme štôľne od objektu úpravne (mlynica) pod zásobník. Pred rokom 1953, keď bola realizovaná nová dopravná štôľňa (pásový dopravník) existovala iná (ústie 16 m na východ), na koľajovú dopravu (od roku 1935). S touto sa spájala krátka chodba (21 m), ktorej účel však nepoznáme.

Dopravná štôľňa (s dopravníkom) končila pohonnou stanicou (murovaný objekt v súčasnosti zlikvidovaný) a oceľovým mostom, z ktorého sa podrvená ruda sypala do zásobníka pred guľovým mlynom.

44 GROBŇOVÉ VODOVODY

V literatúre sa uvádza, že už v 14. – 15. storočí existovali 3 vodovody vedené z doliny Soler (Bystrická) do doliny Colner (Piargská) až Novej (úbočím Revolty).

Grobňový vodovod č. 1 zachytával vodu na sútoku potoka Skalka s potokom Krahulským v Holubacej (Taubengrund, 705 m n.m.). Po úbočí Grobne bol vybudovaný vodný jarok (cca 5 km dlhý), ktorým bola vedená voda až takmer ku šachte Anna. Odtiaľ kanálom po Revolte (cca 2,5 km), neskôr vodnou štôľňou Revolta do doliny Nová.

Druhý grobňový vodovod zachytával vodu taktiež z potoka Skalka (magna agua) o 800 m nižšie ako prvý. Úbočím Grobne viedol vodu v kanáli (cca 1,9 km) nad opevnený hrad a ďalej ku trom domkom (1,2 km). Voda vytekala do potoka, odkiaľ ju odoberali užívatelia.

Tretí vodovod, zachytávajúci vodu potoka Skalka (o 1 km nižšie) viedol vodu ku hradbám pri Bystrickej bráne. Druhý a tretí grobňový vodovod sú funkčné aj dnes.

45 PREJAVY BANSKEJ ČINNOSTI NA POVRCHU

Hrebeň a východný svah Schultersbergu

Hľadanie pokračovania žily Schrämen a Hlavná od prepادلiska Šturec na juh bolo v minulosti veľmi intenzívne. Zanechalo po realizovaných, najmä kutacích prácach, množstvo stôp vo forme ping, odvalov, priehlbín, muld, aj viditeľných ústí šachiet. Prieskumná štôľňa Schultersberg II. (1968) je v oblasti najjužnejšou. Viditeľné okraje šachtového komína Kingsbittner, Christopher, Klinger, pingy po šachte Roth, odval štôľne Schultersberg I, zavalené ústie a časť štôľne Tag a množstvo menších, alebo väčších ping. V niektorých úsekoch je viditeľný aj východ žily Schrämen. Všetky tieto pozostatky po banskej činnosti, hlavne po dielach doložených už v 16. storočí, svedčia o tom, že záujem o zlato v Kremnickom rudnom rajóne sa odvíjal z priestorov Šturca najprv do najbližšieho okolia. V priebehu storočí exploatácie sa generácie baníkov viackrát vrátili do týchto priestorov a to hlavne vtedy, keď boli dobývky v hĺbke zaplavené.

V rokoch 1968 a 1996 – 97 realizoval sa tu vyhľadávací prieskum (vrty, ryhy, šachtice), ktorý objasnil geologické, dovtedy nevyriešené ložiskové pomery.

46 ŽILY KATARÍNSKE

Na západ od prepادلiska Šturec v podloží žily Schrämen, Hlavná, nachádza sa pole žil Katarína. Tieto boli intenzívne dobývané, nakoľko sa v nich nachádzalo viditeľné zlato (elektrum). Niekolko žil malej hrúbky bolo sústredených na relatívne malý priestor a tak je na povrchu viditeľné množstvo ping. Strmý svah a sústavné rozrušovanie skalných masívov, mnohé z pozostatkov po banskej činnosti, zakrývajú suťami. Východný okraj ohraničujú zrázy prepادلiska Šturec, na juhu tektonická porucha Šturca (smer V – Z), na západe tektonická línia kremnického grábenú (smer S – J) a na severnom okraji je široké údolie Butefast. Vo východnom svahu je niekoľko otvorených kresaníc (nepristupné) v jednej z nich je na bočnej stene vykresaný letopočet 1599 aj so štuťou (značka polohy čelby v uvedenom roku), podľa ktorej sa chodba razila smerom na východ (nie je to ústie štôľne, ale odtrhnutá časť chodby). Priehlbiny (ako údolia) poukazujú na vyberanie žily z povrchu. Viditeľné sú pingy, ktoré charakterizujú zvislé banské diela (komíny, šachty) a okolo nich zvyšky odvalov. Suťový jazyk v južnej časti východného svahu je pozostatkom odtrhnutého skalného bloku. Väčšina odkrytých hornín sú rozložené andezity, v ktorých sa nachádzajú tenké kremenné žilky.

Hlavným banským dielom, z ktorého sa otvárali a dobývali žily, bola štôľňa Katarína. Zo šachty Leopold mestská, Mikuláš, či Ludovik razili do tohto priestoru prieskumné prekopy, a to pod úroveň štôľne Katarína. Vývoj žil smerom na sever ohraničovalo údolie Butefast (tektonická línia smeru V – Z). V tomto priestore žily väčšinou vyklínili resp. prešli do vedenia.

Na tenkých kremenných žilách (resp. kremeň - karbonátových) bol výskyt voľného zlata, ale aj mineralogicky zaujímavé drúzy. Okrem zlata, na žilách s obsahom Sb nachádzali sa kryštály antimonitu rôznej veľkosti a pekného vzhľadu. Štôlna Katarína práve z tohto dôvodu, stala sa vitrínou Kremnice. Do nej vodili vzácne návštevy, a tie si odnášali unikátne vzorky.

47 ŽILY VOLLE HENNE

Zoskupenie žíl malej hrúbky a smernej dĺžky (aj hĺbkovej), nachádzajúce sa v ďalšom položí hlavných štruktúr dostalo pomenovanie žily Volle Henne. Názov je podľa vrchu (Volle Henne – Jarabica), na ktorého úpätí sa nachádzajú. Priestor ohraničujú zo severnej a južnej strany tektonické poruchy smeru V – Z (údolie Butelfast a cesta na Kunešov). Na východe je to podložie hlavných štruktúr a na západe rozhranie andezitov dvoch vývojových fáz (staršie a mladšie). Ohraničenie (západné) v podzemí zvyrazňujú lom IX, lom XIV. Majú smer S – J až SZ – JV a sklon 45° na západ resp. JZ.

Zoskupenie žíl Volle Henne bolo otvárané a dobývané niekoľkými štôľňami, z ktorých najznámejšie boli Müntzer (Dolná, Horná, Nová), Volle Henne a v prvej polovici 20. storočia Václav sever.

Prejavy banskej činnosti zodpovedajú intenzite a spôsobu dobývania. Z povrchu ťažené žily zanechali relatívne dlhé a hlboké „priekopy“, zvislé banské diela, pingy a množstvo odvalov.

Najdlhším je odval (svahový) zo štôľne Volle Henne (cca 150 m), plošne najrozsiahlejším zo štôľne Václav a najznámejším zo štôľne Nová Müntzer.

Aj na vzdory tomu, že v rámci údolí žilné štruktúry nie sú vyvinuté, nachádzalo sa tu množstvo kutacích štôlní, či šachiet (napr. šachta Katarína, štôlna Mária Geburt a iné). Stopy po nich sú viditeľné v širokom údolí, až po úroveň sedla medzi Lúčkami a týmto údolím. Výsledky tohto hľadania nepoznáme, avšak nemohli byť pozitívne, o čom svedčia práve existujúce prejavy po banskej činnosti.

Častokrát sa najmä v historických písomných dokumentoch stretávame s označovaním žíl okolo šachty Mária ako Volle Henne.

48 ŽILY SCHINDLER A TEICH

Priestor vplyvov banskej činnosti na povrchu je ohraničený zo severu a z juhu údoliami Schafferei a „kunešovským“.

Východnú hranicu tvorí podložie hlavných žilných štruktúr a západnú rozhranie vekovo rozdielnych andezitov. Poloha žíl (Schindler s relatívne malým sklonom, aj okolo 40°) a zoskupenie žilníka Teich vytvorili podmienky pre intenzívne dobývanie z povrchu a rozmerovo veľké dobývky v podzemí. To sa prejavilo na povrchu hlbokými priehlbínami, pingami (najväčšia z celého rudného rajónu – priemeru 40 m, hĺbky 16 m) a strmými zrázmi (podložie žily Schindler).

Nachádza sa tu skalné okno – odtrhnutá časť ručne hĺbenej šachty, otvorené časti dobývky na ležatej žilnej štruktúre. Aj keď sú tieto pozostatky po banskej činnosti na relatívne malej šírke územia, sú unikátne a tým veľmi cenné.

49 ŽILY KIRCHBERG

Priestor vplyvom banskej činnosti na žile Kirchberg sa nachádza cca 400 m na západ od šachty Anna. Strmý svah tesne za areálom šachty sa mení na plošinu, ktorú na západnej strane ohraničuje strmé a vysoké „podložie“ žily. Veľká hrúbka žily Kirchberg hlavne na povrchu a pravdepodobne v minulosti odkrytá štruktúra priťahovali baníkov. Žilu dobývali na povrchu a postupne vnikali do podzemia. Vybrali celú hrúbku žily a dnes je možné vidieť obnažené podložie (prevažne ryolity) vo forme „steny“ a dlhú tiahu priekopu pozdĺž smerného rozšírenia od juhu na sever. Postup dobývania do väčších hĺbok zabezpečovali šachtami (väčší počet), po ktorých zostali rôzne veľké pingy. V samotnej stene sú odtrhnuté

časti štôlni (3), na severnom okraji plošiny terasa vodného kanála a na východnom okraji hlboká roklina a odvaly.

V podloží žily Kirchberg boli dobývané žily Križne. Dobývali ich len z povrchu šachticami, ktorých veľká hustota sa prejavila vo forme ryhy nie pingy. Je ich niekoľko plytších, ale aj pomerne hlboké a smerne dlhé (V – Z).

50 POZOSTATKY BANSKEJ ČINNOSTI JUŽNE OD CESTY NA KUNEŠOV – KREMICKÉ BANE

Na západ od šachty Leopold, resp. Grund, bolo vyhlbených niekoľko úvodných banských diel. Bolo to z dôvodu, že nebolo jasné pokračovanie žíl smerom na sever. Sústavne ho baníci hľadali a tak hlbili pomerne plytké šachty. Ich význam nebol veľký, nakoľko žiadne väčšie zrudnenie nezachytili. Pozostatkom sú pingy, miestami zoradené do pingového ťahu. Roztrúsené sú na väčšej ploche, a to od cesty na Kunešov (severné ohraničenie), na úbočie Vlčieho vrchu (južný okraj) a od štátnej cesty I/65 na Kremnických Baniach (šachta Grund na východe) po mestské smetisko (na západe).

VODNÉ HOSPODÁRSTVO

51 TURČEKOVSKÝ VODOVOD

Presnú dobu vzniku myšlienky, ale najmä realizáciu vodného kanála nepoznáme. V historických dokumentoch sa uvádzajú rôzne letopočty od 14. až po 17. storočie. Podľa dostupných správ sa dá aspoň približne určiť možná doba realizácie tohto diela, a to na roky 1524 – 1535. Toto obdobie korešponduje aj s postupom otvárania žíl 1. žilného systému v smere od juhu na sever, a teda aj s potrebou technologickej vody, ktorá chýbala hlavne v Zadnom banskom poli (šachty Matej, Leopold).

Vodovodný kanál, ktorý vybudovali baníci, bol dielom náročným najmä z technického hľadiska. Jednoduché meračské pomôcky tej doby, možnosť výškových meraní a vytyčovania polygónov, potrebných pre projekciu a samotnú realizáciu, bolo na nízkej úrovni. O to viac nás udivuje, ako to dokázali.

Pod pojmom Turčkovský vodovod je technicky ohraničené dielo, vodný kanál v rozsahu od záchytu vody pri prameni Turca po vyústenie dvoma štôľňami Nassfeld na Kremnických Baniach.

Nadväzujúce flúdre (kanále) na strane Pohronia boli a sú len súčasťou vodného hospodárstva a energetických rozvodov.

Prvý záchyt v Ružovej doline (Studená voda, Kaltwasser) a vyústenie štôľňami na Kremnických Baniach boli po trase kanála (takmer po vrstevnici) vzdialené od seba cca 22 km (v čase realizácie). Uvádzané sú aj iné vzdialenosti, napr. 3,5 míle (okolo 30 km) alebo 20790 m a pod. Najpravdepodobnejším je údaj 22 km. Vyplýva to z merania vzdialeností po vrstevnici (na mape). Počas existencie flúdra menili sa niektoré jeho parametre. Skracovala sa dĺžka tým, že sa prestal používať úsek medzi záchytom v doline Ružová a Kleinhapp (pre malý prietok vody). Udáva sa vzdialenosť 6 km. V skutočnosti však len 3,7 km. V 20. storočí sa z technických dôvodov vyrazili dve štôľne (Neuwald či Wolfsrand 567 m dlhá a Nassfeld 990 m dlhá), čím sa skrátila dĺžka o cca 3,4 km.

V dôsledku výstavby železnice (1870) kanál konkrétne staré štôľne Nassfeld boli porušené, kanál preložený a neskôr v časti od hradla (na juh od železničnej stanice) na Kremnických Baniach po akumuláciu nádrží č. I nahradený potrubím. Celková dĺžka v súčasnosti využívaného Turčkovského vodovodu je 17 411 m, prevýšenie len cca 62 m.

Na tejto dĺžke sa nachádzajú štôľne Kleinhapp (21 m), Mitrigger (42 m), Kronrand (29 m), Kahlhübel Innere (23 m) a Vordere (45 m), Neuwald (567 m), Nassfeld (990 m) a 18m dlhý aquadukt. Kanál je betónový, krytý a jeho prietokový profil umožňuje prepustiť 1200 l/sek vody. Na také množstvo sú vybudované aj hydroelektrárne.

52-VODNÝ SYSTÉM

V dobe vzniku Turčekovského vodovodu kanál končil dvoma štôľňami Nassfeld (cca 280 m dlhé) na severnom okraji Kremnických Baní. Voda privedená z Turca sa tu rozdelila na dve vetvy, a tak vznikol pomerne rozsiahly vodovodný systém. Boli to prevažne vodné jarky, ktorými sa rozvádzala voda na jednotlivé vodné kolesa, stupy a šlamovne. Pre finančné úspory sa častokrát do systému použilo aj koryto potoka.

Západnou štôľňou Nassfeld bola voda vedená ku šachte Grund, Winkler, Karol, Matej, a spojila sa s východnou vetvou.

Východnou štôľňou Nassfeld bola voda privedená do kovárskej dielne a dielne na vŕtanie rúr. Odtiaľ ku šachte Leopold, mestskému mlynu na obilie a do stúp ťažiarskych aj erárnych, ktoré boli umiestnené v údolí neďaleko od potoka. Spojená vetva pokračovala ku šachte Anna (využitá bola v ďalších stupách a šlamovniach). Cez štôľňu Sauberg voda pretekala do doliny Nová (stupy šachty Rudolf) Časť vody, keď ju využili v stupách, pod šachtou Anna vypustili do potoka, z ktorého ju odoberali do jednotlivých úpravní v doline Coler. Tak rozdelená voda (väčšie množstvo na šachtu Rudolf až Trojkráľová) mohla poháňať zariadenia umiestnené v obidvoch dolinách, čo bolo až v 2. polovici 16. storočia. Okrem baní využívali vodu aj iní podnikatelia, napr. Mesto (mlyn), cirkev (biskupský mlyn), papieren, mincovňa. Náklady na údržbu boli rozdelené podľa využitého spádu vody.

Ako sme uviedli v rámci vodného systému, bol využívaný potok. Angličan Brown (rok 1671) uviedol, že Kremnický potok tečie čistý len 6 dní v roku, a to na Veľkú noc, Turíce a Vianoce. Na niektorých mapách je označený ako Mútny, Rudnica, čo vlastne potvrdzuje reálnosť popisovaného systému rozvodu technickej vody.

II. 5.2. Základný prehľad Š Á C H T Kremnického banského poľa

Poznámka : poradové číslo – mapa M 1: 5 000

katastrálne územie : K R E M N I C A

rok

1	MUNDLOCH	HLDŠT	vetrací komín			1519
2	EINFAHRT	HLDŠT	vetrací komín – mimo územia			1520
3	FÖRDERNIS	HLDŠT	vetrací komín			1520 - 1530
5	TROCKEN	HLDŠT				1520 - 1530
6	IV. šachta	Hlavná DŠ, HLDŠT,	ťažná veža	ÚZPF		1841 – 59
7	GERICHT	HLDŠT				16.stor. 1520 - 1530
8	DANIEL	HLDŠT				16.stor. 1520 - 1530
9	LEGENT	HLDŠT	vetrací komín			16.stor. 1520 - 1530
10	KAROLI	ťažiariska	2.žilný systém	návrh		1820
11	SPITAL	HLDŠT		návrh		16.stor. 1530
12	KORNMÜHL	HLDŠT				16.stor. 1530 - 1555
13	ROTH	HLDŠT				16.stor. 1530 - 1555
14	SONNABEND	HLDŠT				16.stor. 1530 - 1555
15	FERDINAND	ťažiariska	2.žilný systém	ÚZPF		1809
16	TROJKRÁĽOVÁ	ťažiariska	2.žilný systém	návrh		1555 ?
17	WASSER	HLDŠT	vetracia			16.stor. 1560
18	FRANTIŠEK	ťažiariska	2.žilný systém	návrh		1830
19	MICHAL	ťažiariska	2.žilný systém	návrh		1779
20	LUDOVÍK	ťažiariska	1.žilný systém	ÚZPF		1816 ?
21	KINGSBITTNER	ťažiariska	1.ž.s.	návrh		15.-16.stor. pred 1583
22	CHRISTOPHER	ťažiariska	1.ž.s.	návrh		15.-16.stor. pred 1583
23	KLINGER	ťažiariska	1.ž.s.	ÚZPF		16.-17.stor.
24	ROTH	ťažiariska	1.ž.s.	návrh		16.-17.stor. pred 1627
25	MIKULÁŠ	ťažiariska	1.ž.s.	ÚZPF		pred r. 1535
26	LEOPOLD MESTSKÁ	ťažiariska	1.ž.s.	ÚZPF		pred r. 1443
27	KATARÍNA	ťažiariska	1.ž.s.	návrh		1764 ?
28	MÁRIA	ťažiariska	1.žilný systém	ÚZPF		1524 ?
29	SCHMUND	ťažiariska	1.ž.s.			19.stor.

katastrálne územie : K R E M N I C K É B A N E

30	RUDOLF	ťažiariska	1.žilný systém	návrh		pred r. 1535
31	KRIBANUS	ťažiariska	1.ž.s.	návrh		pred r. 1579
32	ANNA	ťažiariska	1.ž.s.	návrh		pred r. 1535
33	MATEJ	ťažiariska	1.ž.s.	návrh		1592
34	LEOPOLD	ťažiariska	1.ž.s.	návrh		1600
35	GRUND	ťažiariska	1.ž.s.			1570
36	TAG	ťažiariska	1.ž.s.			?
37	STADT	ťažiariska	1.ž.s.			pred r. 1779
38	HELLINGER	ťažiariska	1.ž.s.			pred r. 1764
39	IGNÁC	ťažiariska	1.ž.s.			pred r. 1779
40	WOLF	ťažiariska	1.ž.s.			16.stor.

II – 5.3. Základný prehľad ŠTŔLNÍ Kremnického banského poľa

Poznámka : poradové číslo – mapa M 1: 5 000

katastrálne územie : KREMNICA

41	Hlboká dedičná štôľňa	1.žilný systém	ÚZPF	R. 1519
42	WEINER	mesto		?
43	DANIEL	mesto		pred r. 1769
44	MICHAL	mesto		pred r. 1890
45	ALTER	mesto		?
46	JÁN	mesto		?
47	ANTÓN	mesto		pred r. 1804
48	ZUZANA	mesto		pred r. 1890
49 A	kryt Co 1	mesto		? 1932
B	NOVÁ 2	mesto	návrh	1932
C	kryt Co 3	protiletecký kryt		1939
50	LUDOVÍK	mesto		pred r. 1830
51	ABRAHÁM	mesto		?
52	IGNÁC	2.ž. s.		19.stor., pred 1770
53	JURAJ	2.ž. s.		? pred 1804
54	Horná dedičná štôľňa	1.žilný systém	ÚZPF	1385
55	MOSTOVÁ	2.ž. s. ?		?
56	FERDINAND	1.žilný systém	návrh	? pred 1852
57	MÁRIA GEBURT	2.ž. s.	návrh	? pred 1770
58	VLADIMÍR	1.žilný systém		1989
59	SCHULTERSBERG II.	1.žilný systém	návrh	1968
60	SCHULTERSBERG I.	1.žilný systém		1968
61	MILAN	1.žilný systém	návrh	1985
62	TURCER	1.žilný systém		? pred r. 1852
63	JANUÁRIUS	1.žilný systém		? pred r. 1852
64	DOROTA	1.žilný systém		? pred r. 1779
65	ŠTUREC	1.žilný systém	ÚZPF	1968
66	VÁCLAV juh	1.žilný systém	ÚZPF	20.stor. 1930 ?
67	VÁCLAV stred	1.žilný systém	ÚZPF	1930
68	KATARÍNA	1.žilný systém	návrh	pred r. 1751
69	NOVÁ	1.žilný systém	návrh	pred r. 1751
70	PLAUTZER	1.žilný systém		pred r. 1768
71	VÁCLAV sever	1.žilný systém	ÚZPF	1927
72	NOVÁ MÜNTZER	1.žilný systém	návrh	pred r. 1770 ?
73	VOLLE HENNE juh	1.žilný systém		pred r. 1826
74	VOLLE HENNE sever	1.žilný systém		pred r. 1826
75	VRATISLAV	1.žilný systém	návrh	20.stor., 1985
76	REVOLTA	vodná – vodný systém	návrh	17.stor.(už, ak nie skor)
79	ANDREJ	1.žilný systém		1982

katastrálne územie : KREMICKÉ BANE

77	NOVA VODNÁ	vodná – vodný systém	návrh	1923 - 1932
78	SAUBERG	vodná – vodný systém	návrh	1569

katastrálne územie : ŽIAR nad HRONOM

—	Hlavná dedičná štôľňa	pri Hrone	ÚZPF	1841
---	-----------------------	-----------	------	------

II. - B Analýza vývoja a súčasného stavu urbanistických častí a ulíc

II. – 6.1. Kremnica

- II – 6.1.1. Hradný areál, mestské hradby, Štefánikovo námestie – PR
- II – 6.1.2. Námestie SNP a Dolná ulica – PR
- II – 6.1.3. Kutnohorská ulica – PR, PZ
- II – 6.1.4. Kollárova ulica – PR, PZ

- II – 6.1.5. Dolná ulica – južná časť pod poliklinikou – PZ
- II – 6.1.6. Veternická ulica (Veterník) – PZ
- II – 6.1.7. Horváthova ulica, Galanthov majer- (PR), PZ
- II – 6.1.8. Ulica Rumunskej armády, Kalvária- PZ
- II – 6.1.9. Banská cesta, Schultersberg, Šturec – PZ
- II – 6.1.10. Nová Dolina a Revolta – PZ
- II – 6.1.11. Langsfeldova ulica, Štúrova ulica – PZ
- II – 6.1.12. Továrnska ulica (príľahlé ulice),
Zámocké námestie (Zámocká ulica) - PZ, (PR)
- II – 6.1.13. Zlatá ulica – PZ
- II – 6.1.14. Ulica P. Križku, Zechenterova ulica, Matunáková ulica – PR, PZ
- II – 6.1.15. Angyalova ulica, Bystrická ulica, Partizánska Dolina, Skalka – PZ, mimo PZ
- II – 6.1.16. Ul. Československej armády a staničný chodník, Ulica Sama Chalúpku - PZ,
Ulica ČSA (Jazerná) mimo PZ

II – 6.2. Kremnické Bane

- II – 6.2.1. Staré Piargy (Schafferei) - PZ
- II – 6.2.2. západne od štátnej cesty I/65 (časť okolo obecného úradu a vodnej nádrže) - PZ
- II – 6.2.3. východne od štátnej cesty I/65 (okolo železničnej trate) – mimo PZ

KREMNICA :

- 1 Hradný areál, mestské hradby, Štefánikovo námestie – PR foto 50-60

- **prírodné danosti :**
 - na mieste vyvýšenine západne pod kopcom Krahulský štít (Grobňa) s terénom svažujúcim sa na západ,
 - žily: Zigmund, Zigmund ?, Juraj, Zlatá, Helena, Nepomuk, Koloman, Július, Sevastopol, Hlinastá, Zuzana, Odtrhnutá Helena, Vých. Július,
- **situovanie v rámci mesta**
 - areál hradu a zástavba v hradbách sa nachádzajú v centre zástavby intravilánu mesta na ľavom brehu Kremnického potoka,
 - pôvodná komunikačná os - cesta z Turca do Pohronia (S-J) skrížením na námestí – smerna východ cez Bystrickú bránu
- **vývoj hradného areálu, námestia a hradieb**
 - hradný areál s centrálnym dvojloďovým gotickým kostolom sv. Kataríny prešiel prestavbami (renesancia, barok), najväčším zásahom bola neogotická prestavba v rokoch 1881 – 1886;
 - kamer sv. Ondreja na hradnom areáli - románsko-gotický, využívaný ako kostnica, kaplnka, i sklad
 - radnica - základom gotická 4 podlažná, r. 1560 funkčne presťahovaná do mesta, po statických poruchách bola roku 1888 znížená o 2 podlažia;
 - dvojité hradobné múr – cvinger, mal 4 veže, v súčasnosti so zmeneným využitím (severná – vstupná veža, banícka bašta, vstupné južné schodisko, malá – hodinová veža)
 - priestor areálu využívaný ako cintorín do roku 1630;
- domy - gotické jedno a dvojtraktové meštianske domy tvoria základ umelo vytvoreného takmer pravidelného štvorcového námestia s priečnou parceláciou,
 - v roku 1366 sa vytvorila výsadná štvrť s námestím (označovanej ako „médiu“),
 - v listine 1379 má námestie 31 patricijských domov, v renesancii došlo k prestavbám domov, združeniu domov na južnej a juhozápadnej strane námestia;
 - na miesto dvoch gotických domov bola dovnútra mestského opevnenia v roku 1434 presťahovaná mincovňa, ktorá bola rozšírená zbúraním časti mestských hradieb (rozšírená r.1872, 1895);
 - častými požiarimi (napr. roku 1599, 1716, 1770, 1777, 1787...)bola zničená podstatná časť zástavby mesta, najmä drevených domov.
 - renesančná prestavba priniesla minimálny zásah , po roku 1653 začala podstatná prestavba západnej uličnej línie - vytvorenie areálu Františkánskeho kostola, kláštora, kaplnky a sýpk; častejším stavebným materiálom sa stáva kameň;
 - 19. storočí sa už v malej miere doplnili nové trakty k existujúcim domom, úpravy sa týkali najmä fasád, brán medzi domami;
 - pri južnom vstupe na hrad stála škola (dom č.30) avšak v roku 1935 sa už v mapových podkladoch objekt neobjavuje;
 - na mieste domu č. 20 bol za 1.ČSR postavený trojpodlažný obytný dom;
 - na mieste vojnou zničených domov (č.9, 10, 11, 16, 17, 18, 19, 26, 27, 31, 32, 33) boli postavené v 50-tych rokoch nové obytné domy; vo vojne zničené a neskôr zbúraný Pizetársky dom č.4 nebol do súčasnosti nahradený novou výstavbou;
- v ploche námestia boli postavené v roku 1536 drevené sklady – krámičky; plocha námestia sa využíva ako trhovisko od roku 1696 (získala jarmočné práva). Terén námestia bol rozohratý rampami vstupov (31) do pivničných priestorov gotickým meštiackych domov, rozsiahla zmena (oproti súčasnosti) je aj v JV časti námestia, kde terén od domu č.3 pozdĺž južnej fasády prudko klesal k hradbám, dom č.601 bol dvomi portálmi prístupný z terénu do pivnice.

- Na gotickom základe (pravdepodobne r. 1393) prestavali barokový kostol Panny Márie (1733). Roku 1882 bol rozobratý z dôvodu statických porúch; pred farským kostolom postavili najprv malý morový stĺp (rok 1710), ktorý roku 1765 – 72 nahradili súsoším sv. Trojice; baroková fontána;
- v 18. storočí bola celá plocha námestia vydláždená riečnymi kameňmi, zač. 20. stor. bola doplnená trávnatou plochou a stromoradi na námestí;

- mestské hradby – ohraničovali zástavbu domov okolo námestia (cca rok 1405, ukončené boli pred rokom 1426), mali 3 mestské brány (na juhu Dolná brána, na severe Horná brána, na východe Malá – Bystrická brána;
- v polovici 16. storočia Dolná a Horná brána boli doplnené barbakánmi; bašty (Červená veža, Biela veža – neskôr obytný dom č.602, Čierna veža, Hranatá – Františkánska bašta, polkruhová bašta za mincovňou – zaniknutá, polkruhová bašta za domom č.29);
- úsek hradieb za mincovňou s Hornou bránou bol zbúraný roku 1872, Bystrická brána roku 1880;

- **urbanistické, architektonicko – historické, umelecko-historické a technické hodnoty:**

- pôvodná urbanistická zástavba – domy okolo námestia,
- areál hradu – kameň, nástenné maľby, gotická vstupná veža a radnica, fortifikačný systém hradu, epitafy a renesančné úpravy, baroková plastika, neogotické úpravy;
- mestské hradby a veže (strielňové otvory, chrliče, gotické a renesančné kamenné armovanie otvorov, arkier, kamenné medailóny s polychrómiou, reliéfne platne z pol.18.stor.; keramická sochárska výzdoba)
- areál mincovne
- areál františkánskeho kláštora, kostola, kaplnky a sýpky
- meštianske domy – základom gotické (diamantové klenby, kamenné prvky, vretenové schodiská, kamenné armovanie otvorov i viacprútové, oslí chrbát, kamenno-sochárska výzdoba, reštaurované gotické fasády), následne prestavby renesančné (výzdoba fasád, kamenné prvky, klenby a štuková výzdoba, nástenné maľby, vyrezávané trámy stropov), barokové (schodiská, klenby, kamenno-sochárska výzdoba, arkáda), klasicistické (balkóny, fasády, keramické pece – reliéfná výzdoba)
- drobná architektúra – morový stĺp so sochárskou výzdobou, fontána, kríž (pôvodne na ploche pred kostolom), metreorologický stĺp;
- úvodné banské diela 2.žilného systému (Nová prieskumná šachtica)

- **prieťahy a dominanty**
dominanty

- hradný areál s kostolom sv. Kataríny, veže a bašty opevnenia,
- veža Františkánskeho kláštora,
- morový stĺp,
- brány a veže mestského opevnenia

prieťahy na dominanty mesta :

- od V na vežu františkánskeho kláštora a morový stĺp
- od JV na areál šachty Ludovik
- od JZ – na hradný areál a morový stĺp
- od S na Dolnú bránu a morový stĺp

pohľad z interiéru mesta s prieťahom do krajinného prostredia

- z JZ strany námestia na hradný areál a Krahulský štít
- z JV strany námestia na časť ulice Banskej, šachtu Ludovik, Šturec a Jarabica
- z V strany námestia na ulicu Rumunskej armády a Kalváriu
- z SV strany námestia na Kalváriu a Šibeničný vrch

- zo S strany námestia na časť ulice ČSA a bytové domy pri ELBE
- zo SZ strany námestia priehľad po asanovanom dome /Pizethaus/ na časť ulice ČSA a Kremnický štós
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
- samostatne stojace alebo v radovej zástavbe stojace pôvodne 2 poschodové (pri novostavbách i 4 poschodové) domy,
- pôdorysne ustupujúce v juhovýchodnej časti námestia i na severnej strane námestia
- dispozične – domy mashausového a prechodového typu;
- domy s minimálnymi priestorovými prvkami do námestia (len balkóny, stĺpy),
- najmä na západnej strane námestia cítiť mäkkú, „rozohratú“ líniu stavebnej čiary, ktorá má základ v gotických domoch
- **strechy**
- strechy boli pôvodne gotické, vysoké sedlové s valbou alebo štítom do námestia, v súčasnosti valbové, sedlové so spádom do námestia;
- materiál pôvodne drevený šindel, medený plech na mincovni, neskôr pálená krytina, azbestocementové šablóny, po vojne piech v pásoch (nevhodná), medené šablóny, vláknocementové šablóny,
- prvky strechy – komíny, vikiere
- **architektonický výraz,**
- trakty – jedno-, dvoj- a trojtraktové domy, pri novostavbách dispozičný dvojtrakt
- osove – jedno a dvoj osové (ojedinele trojosové) na trakt
- fasády – gotické, renesančné, úpravy 19. a 20. storočia
- nové prvky v historickej zástavbe – vysoký parter, sklené plochy výkladov, vyššia zástavba, francúzske okná,
- charakteristické prvky pôvodnej zástavby: osovosť a ľudské merítko, tektonika fasád, hlavný vstupný otvor – brána alebo masívne dvere
- materiál: prírodné omietky, kamenné prvky, obklad (nový prvok),
- prevládajúca farebnosť: oker
- **informačný systém**
- architektonicky neriešený, na komunikáciách umiestnené stojany – dočasné riešenia,
- **funkcia –**
- hlavná funkcia - bývanie
- ďalšie funkcie obchody a služby, reštaurácia, kultúra, administratíva,
- sklady, garáže – nevhodné
- priestor námestia – pešie komunikácie a zelené plochy, statická doprava (prekročená únosná miera),
- **komunikácie a doprava**
- pôvodne gotická zástavba bola pravidelne krížená cestami smer sever – juh, východ-západ;
- vybudovaním mestského opevnenia stratila ulička na západnej strane svoje funkčné napojenie; hlavnými pešími komunikačnými ťahmi dnes zostali osi mestských brán,
- dopravne je námestie sprístupnené len zo severnej strany
- povrchové úpravy komunikácií:
 - cesty – veľké a malé čadičové kocky s vejárovitou a riadkovou skladbou,
 - chodníky – ryolitová štvorcová dlažba, asfalt - nevhodné,
 - ostatné – terasy pri objektoch
- **zelen**
- plocha námestia – trávnatá plocha, stromoradia (guľovitá forma javora mliečneho), jaseň, hloh, ihličnany, brezy

- parčík pri južnom vstupe na hrad – živý plot – zob vtáči a hlohy
- záhrady (dvory) – ovocné stromy
- zelené plochy okolo hradieb (z vonkajšej strany)
- **drobná architektúra**
- historická drobná architektúra – morový stĺp, fontána, meteorologický stĺp,
- osvetlenie:
 - vysoké stojanové (nevhodné),
 - osvetlenie parteru (uličné)
 - slávnostné osvetlenie a nasvietenie architektúr (len čiastočne – len hradný areál)
- lavičky – pozdĺž peších komunikácií, v parčíku,
- odpad:
 - odpadkové koše,
 - separovaný zber a kontajnery (problémové umiestnenie)
- **infraštruktúra (siete)**
- inžinierske siete - voda, kanalizácia – čiastočne, trafostanica, elektrické vedenie – vedené zemou, plyn – minimálne rozvody, vykurovanie – elektrické, centrálna plynová kotolňa,

- 2 Námestie SNP a Dolná ulica – PR foto 61 - 67

- **prírodné danosti :**
 - v údolí Kremnického potoka, na sútoku Zvolenodolinského a Kremnického potoka (i odrazeného potoku)
 - mierne zvažujúca sa na juh, ulica má severojužnú orientáciu, v zásade je delená na východnú a západnú stranu,
 - **situovanie v rámci mesta**
 - nachádza sa južne od historického jadra s opevnením
 - námestie tvorí komunikačný uzol – J-S vstupný koridor do centra cez jedinú zachovanú vstupnú mestskú bránu s barbakánom
 - od Z –V (štátna cesta smer železničná stanica),
 - na JZ (Lučanský prechod býv. Mostová)
 - na JV (smer Križková ulica)
 - južná časť ulice pri špitálskom kostole sa funkčne priestorovo rozširuje
 - **vývoj ulice**
 - špitál a následne Špitálsky kostol boli postavené roku 1382 – 1393;
 - v roku 1442 časť Spitalgassen patrí už do štruktúry mesta a má 18 domov;
 - v roku 1539 (36 domov) i v roku 1720 patrí k predmestiu, aj so starým cintorinom (teraz na jeho mieste stoja tri výškové bytové domy);
 - v 2. polovici 18. storočia bol zastavovací plán – uličná čiara Dolnej ulice v tvare mierneho „S“ – ulica vývojovo ukončená, nie však stavebne;
 - pri križaní Zvolenodolinského potoka a Dolnej ulice bola postavená baroková plastika sv. Jána Nepomuckého;
 - **Dolná ulica - domy (meštianske a remeselnícke)** – Zvolenodolinský potok člení Dolnú ulicu na časť so staršou zástavbou pôvodne s prelukami (gotickou) - severne od potoka (niektoré domy mali štíty do ulice); južne sú z mladšej vývojovej fázy;
 - vytvorením súvislej radovej zástavby v 2. polovici 18. storočia a následne v 19. a začiatkom 20. storočia došlo k úpravám fasád a k zmene sklonu striech so spádom do ulice;
 - koncom 19. storočia sa objavujú v hornej časti ulice na obchodných prevádzkach predsunuté drevené výkladce;
 - západná strana západnej časti ulice bola „obnažená“ vybudovaním štátnej cesty I/65 v roku 1985;
 - k zásadným zmenám došlo na východnej časti ulice v mieste bývalej autobusovej stanice, pre ktorú boli asanované domy pri bývalej pošte (aleja Janka Petera);
 - záhrada za domom č. 69 a 70 bola zrušená a nahradená materskou škôlkou;
 - južne pod areálom špitála bola v 80-tych rokoch 20. storočia asanovaná náročná prízemná stavba a nahradená 3 podlažnou budovou polikliniky;
- **priestor námestia SNP** – pôvodne sa na Dolnú bránu široko otvárala plocha Plessmarkch, ktorá v polovici 16. storočia vybudovaním objektu barbakánu 45° otočeného od osi S-J zmenila komunikačný nástup a zároveň vytvorila optický uzáver pohľadu od Dolnej ulice; po zrušení funkcie fortifikačnej a zakrytí odklonu potoka sa opäť funkčný priestor námestia zmenil, postupom času boli k hradbám pristavované poschodové domy – krámičky, charakteristické veľkými reklamami (nevhodnými), zničené II. svetovou vojnou; poschodový dom s manzardovou strechou a šindľovou krytinou č. 79 (trafika) bol vymenený trojpodlažným polyfunkčným domom
 - **v ploche námestia a ulice** – v roku 1759 z estetických dôvodov pred návštevou Fr. Lotrinského na Dolnej ulici odrazili a zakryli vodný tok, pri špitálskom kostolíku položili kamennú dlažbu, kvôli výhľadu zbúrali dva domy a vytvorili rozšírenú rozptýlnú plochu pred kostolom, ktorá si tento charakter zachovala až do dnes;

- **architektonicko – historické a technické hodnoty :**
 - urbanistická uličná zástavba
 - špitál a Špitálsky kostol sv. Alžbety
 - plastika sv. Jána Nepomuckého
 - základom gotické domy - zachované prvky (omietky, výzdoba, kamenné články), renesančné (prechodné mashausy, klenby a štuky, svomíky), neskorobarokové úpravy objektov a charakteristické dverné otvory s nadsvetlíkom, výzdoba fasády, 19. – 20. storočie – úpravy, tektonika fasád
 - úvodné banské diela: **šachty č. 8 - 11**
- **prieťahy a dominanty**
 - dominanty
 - veža Dolnej brány a barbakánu
 - veža Špitálskeho kostola (sv. Alžbety)
 - pohľad z interiéru mesta
 - z J pohľad na barbakán
 - z J na barbakán a kostol sv. Kataríny
 - na vežu Špitálskeho kostola
 - zo S na bytový dom č.96/64,62,60 (5,5 podlažný so štítovu stenou negatívne vnímanou z ulice)
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - parcelácia pozemkov – úzke priečne na os ulice
 - pôdorysne ide o súvislú radovú zástavbu, na západnej strane prerušenú Zvolenodolinským potok a pešou komunikáciou, na východnej strane tromi priečne napájajúcimi sa komunikáciami,
 - uličná čiara – línia čelných strán objektov je mierne esovitá, vytvára mäkké vlnenie fronty ulice,
 - pôdorysné posuny – len v severnej časti východnej strany ulice
 - výškové zónovanie – dvojposchodové, v južnej časti ulice len pár prizemných domov
 - vysoká sedlová strecha na širokom pôdoryse (akcent objemový)
 - novostavby polikliniky 3-4 poschodová (nevhodná)
- **strechy**
 - strechy boli pôvodne na niektorých gotických domoch sedlové so štítom do ulice, v súčasnosti prevládajú sedlové so spádom do ulice, ojedinele sa nachádza manzardová strecha
 - materiál pôvodne drevený šindeľ, neskôr pálená krytina, azbestocementové šablóny, po vojne plech v pásoch (nevhodná), teraz sa nachádza tiež lepenkový šindeľ (nevhodný)
 - prvky strechy – komíny, vikiere, požiarne múry
- **architektonický výraz,**
 - trakty – dvoj- a trojtraktové domy, pri novostavbách trojtraktová a podlžná dispozícia
 - osove – jedno a dvoj osové na trakt
 - fasády – torzá gotických prvkov a omietok, tektonika fasád 19. a zač.20. storočia
 - dvory – pavlače, vstupné brány s portálmi
 - nové prvky v historickej zástavbe – vyložená konzola poschodia, francúzke okná, lodžia v zadnom trakte
 - charakteristické prvky : osovosť, plocha fasády, vstupný otvor brán alebo dvere s nadsvetlíkom
 - materiál– prírodné omietky, kamenný obklad soklov (ojedinele),
 - farebnosť – pastelové farby (výnimka – intenzitou nevhodne zvládnutých odtieňov)

- **informačný systém**

architektonicky riešené len niektoré prevádzky, nevhodné veľkoplošné tabule (na dome č.40), nevhodné tabule a plagáty na zábradlí pri barbakáne,

- **funkcia –**

- polyfunkcia, prízemie – distribúcia a služby, poschodie – ubytovanie,
- pre služby a obchody je riešené zásobovanie zo zadných traktov, alebo v časovom obmedzení

- **komunikácie a doprava**

historicky ulica slúžila ako hlavný južný vstup do mesta i pri silnej premávke automobilovej dopravy v 2. polovici 20. storočia (do roku 1985), kým prieťah cez Kremnicu nebol preložený na štátnu cestu I/65 západne od centra, teraz slúži ako pešia zóna

v súčasnosti križuje pešiu zónu štátna cesta na železničnú stanicu a Nevölne (V-Z), vytvára kolízny bod na ploche námestia SNP

námestie je využívané na parkovanie, priestorovo nie jednoznačne vyznačený cestný koridor

ulica má parkovacie státi len v južnej časti (pri poliklinike), peší chodník Dolnej ulice nie je dostačujúci ako vyústenie pešieho ťahu do južnej časti mesta

zásobovanie obchodných prevádzok pešej zóny je zo zadných traktov (len ojedinele výnimky)

- **zeleň**

zelené plochy okolo hradieb a pamätníka

stromoradia hlohov na ulici

získanie 2 líc pred špitálom

- **drobná architektúra**

drobná architektúra – pamätník SNP

osvetlenie – atypické osvetlenie parteru (uličné) – stĺpy a konzoly

- nasvietenie architektúr

lavičky – atypické

odpad – odpadkové koše - atypické, vhodné architektonické riešenie s detailom

- kontajnery (riešené cez zadné trakty)

- **infraštruktúra (siete)**

inžinierske siete- voda, kanalizácia, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn,

- prírodné danosti :

- na sútoku Piargského a Kremnického potoka, v doline - západne pod Krahulským štítom,
- žily: Zigmund

- situovanie v rámci mesta

- nachádza sa severne od historického jadra s opevnením, západne pod hradným areálom
- os ulice je v smere S-J, tvorí nástup zo severu do historického jadra (pôvodne vstup od Turca)

- vývoj ulice

pôvodná časť ako predmestie vznikla na komunikačnej trase – spojnici medzi predpokladanou starou zástavbou so starou mincovňou a v 14. storočí vytvorenou novou zástavbou hlavného námestia; pozdĺž cesty boli radené samostatne stojace objekty (gotické – väčšinou drevené so štítni do ulice), v renesancii rozširované a koncom 18. storočia už vytvorená súvislá uličná čiara (so spádom striech do ulice) najmä na západnej strane (i s prechodom k bývalej Kláštornej ulici domy č.214,220,219,218 – za mincovňou); po zbúraní západnej strany Kláštornej ulice a Hornej brány v roku 1872 sa rozšírila plocha mincovne smerom na sever; 19. a 20. storočie už len upravilo fasády a tvary striech; štátna cesta I/65 odkryla západné trakty zadnej časti ulice; východnú stranu ulice tvoria solitéry (objemné, 2,5 poschodové stavby s pozdĺžnou orientáciou); po vojne domy č.168, 172-173 boli nahradené jednou pozdĺžnou novostavbou školy (3,5 poschodová); nad západnou stranou ulice (pri pešej ceste na hrad) pôvodne stáli domy č. 169-171 – zachovali si svoje pozdĺžne radenie na vrstevnici

plocha ulice – nástupná a rozptylná plocha pred barbakánom Hornej brány bola križovatkou vstupov od JZ (Kláštornej ulice), od SZ (prechod medzi domami 220 a 214 smer ulica Rumunskej armády), od S (Kutnohorská ulica) a od V (ulička k hradu). Cca v strede ulice sa rozširovala ulica posunom východnej stavebnej čiary, pred domom č. 168 stála socha sv. Floriána na podstavci (neskôr presťahovaná do nádvorja múzea). Predpokladáme, že ulica bola vydláždená – nález potvrdil dláždenie v uličke na V. celá niveleta komunikácie Kutnohorskej ulice je zdvihnutá a najmä objekty na západnej strane „utopené“. Kutnohorská ulica pôvodne dlhé roky niesla názov Mincovná ulica (celá dĺžka trasy) ako spojnice starej a novej (v hradbách) mincovne

- architektonicko – historické a technické hodnoty :

- urbanistická zástavba
- domy – gotické (kamenné články), renesančné (klenby, sgrafitová výzdoba fasády, kamenné články i s datovaním, schodiská kamenné), neskorobarokový (vstupná brána s dverami), 19. – 20. storočie fasády
- jedna kamenná reliefná doska (z bývalej Hornej brány) (druhá je v múzeu)
- úvodné banské dielo: šachta Trojkráľová (spodná časť)

- prieťahy a dominanty

dominanty

- imitácia ťažnej veže pri dome č.665/19 (st. č. 205) nevhodné

akcenty

- vežička nad objektom bývalej požiarnej zbrojnice č.22
- renesančný arkier s vežičkou na dome č. 24

prieťahy z ulice

- na V – veža kostola sv. Kataríny, a Malá veža
- na J - v pozadí zeleň pod Elbou

- na Z – Kalvária
- na S – svah Revoly
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
- parcelácia pozemkov – priečne na os ulice, východnú časť tvoria širšie priečne parcely, niektoré siahajúce až k hradnému areálu
- pôdorysne na západnej strane ide o súvislú radovú zástavbu, ktorá je v severnej časti preťatá Piargským potokom; na východnej strane je solitérna zástavba, škola – pozdĺžna masívna hmota
- stavebná čiara západnej strany je mierne mätko „rozohratá“
- pôdorysné posuny len v strede východnej strany ulice
- výškové zónovanie – dvojposchodové,
- novostavba školy 3,5 poschodová (nevhodná)
- **strechy**
- strechy valbové, sedlové v radovej zástavbe, manzardové
- materiál pôvodne drevený šindel, pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech v pásach (nevhodná),
- prvky strechy – komíny, vikiere, výlezne otvory
- **architektonický výraz,**
- trakty - troj- a viackrakové domy, novostavba – pozdĺžna dispozícia
- osove – dvoj osové na trakt
- fasády – tektonika fasád 19. a 20. storočia,
- dvory – pavlače,
- charakteristické prvky : osovosť, plocha fasády,
- materiál – prírodné omietky,
- farebnosť – pastelové farby
- **informačný systém**
- architektonicky nevhodne riešený,
- **funkcia –**
- bývanie a polyfunkcia, zásobovanie prevádzok je z ulice,
- **komunikácie a doprava**
- historicky ulica slúžila ako hlavný severný vstup do mesta i pri silnej premávke automobilovej dopravy v 2. polovici 20. storočia (do roku 1985), kým preťah cez Kremnicu nebol preložený na štátnu cestu I/65 západne od centra, teraz slúži ako miestna komunikácia
- pri bývalej Honej bráne sú pešie nástupy na ulicu Rumunskej armády a k Zámockému námestiu a k južnému vstupu hradu
- **zelen**
- záhrady za objektami
- **drobná architektúra**
- (kamenná reliéfna doska z bývalej slavobrány, neskôr z Honej brány)
- **infraštruktúra (siete)**
- inžinierske siete- voda, kanalizácia, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn,

- **prírodné danosti :**
 - na JV úpätí Krahulského štítu
- **situovanie v rámci mesta**
 - nachádza sa východne od historického jadra s opevnením, západná časť ulice začína južne pod hradným areálom a miernie klesajúca sa napája cca v strede na Angyalovu ulicu
 - os ulice je v smere V-Z, tvorí nástup od východu do historického jadra
- **vývoj ulice**

pôvodné gotické domy (č.36 až 38) vstupmi orientované do rozšíreného priestranstva, tento tvoril západný nástup k Malej – Bystrickej bráne, za bránou smerom východne bola zástavba ulice veľmi rozvoľnená, najstarší najzachovalejší dom je poschodový dom č.417 s drevenou pavlačou a datovaním na portáli r.1593. Opäť až v 18. storočí došlo k postaveniu plastiky sv. Jána Nepomuckého a k výstavbe radovej zástavby len pri Bystrickej bráne na severnej strane (domy č.421 /základom renesančný/, 422, 423). Charakteristické pre ulicu boli banícke domy prízemné alebo zrubové s vysokou valbovou strechou. Zbúraním Bystrickej brány roku 1872 sa predĺžila ulica. Vojnou zničené nárožie zástavby Kollárovej a Zámockej ulice bolo nahradené novostavbou, druhá polovica 20. storočia riešila solitérnu zástavbu solitérnych domov formou výstavby na pôvodných miestach alebo zahusťovaním pôvodnej zástavby
- **architektonicko – historické hodnoty :**
 - urbanistická čiastočne radová, najmä rozvoľnená zástavba
 - zachované banícke domy a zrubový dom s pavlačou (s detailami, drevený a kamenný polkruhový portál, datovanie, detaily dverí – zámok, klopadlo.
 - baroková plastika sv. Jána Nepomuckého
- **prieťahy a dominanty**

dominanty

 - nie

prieťahy z ulice

 - na hradný areál
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - parcelácia pozemkov – nepravidelná avšak priečna parcelácia na os komunikácie
 - západnú časť ulice vytvára zoskupenie objektov domu č. 36 až 38,
 - južná strana za prechodom k bývalej Schodiskovej ulici začína mohutným bytovým domom (výrazným v rámci diaľkových pohľadov), a ďalej pokračuje takmer pravidelným striedaním sa zástavby baníckych a rodinných domov; za úzkym prechodom smerom na juh je zástavba prerušená (z dôvodu výškových rozdielov klesajúceho terénu), zástavba sa objavuje až pri krížení s Angyalovou ulicou.
 - severná strana ulice je tvorená samostatnou nepravidelnou zástavbou už väčšinou novostavieb (nevhodné výškou a riešením strešných prvkov), výnimkou je radenie troch domov pri križovatke so Zámockou ulicou
 - výškové zónovanie – dvojposchodové a prízemné domy
 - - novostavby rodinných domov 2,5 poschodové s výraznými vikiermi (nevhodné)
- **strechy**

strechy valbové s vysokou strechou, sedlové v radovej zástavbe i so štítom do ulice, sedlové alebo valbové s valbou na nároží,

materiál pôvodne drevený šindel, pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech v pásoch,
prvky strechy – komíny, vikiere,
cudzie prvky – vikiere v pásoch, strešné prvky - lógie

- **architektonický výraz**,
trakty - troj-traktové domy, novostavba – atypická dispozícia
osove – viacosové, cca dvoj-osové na trakt
fasády – tektonika fasád 19. a 20. storočia,
 - charakteristické prvky : osovosť, plocha fasády,
 - materiál – prírodné omietky, brizolit
- farebnosť – pastelové farby
- **informačný systém**
nie
- **funkcia** –
 - bývanie, bytové a rodinné domy,
 - komunikácie a doprava
historicky ulica slúžila ako vedľajší – východný vstup do mesta, teraz slúži ako miestna komunikácia, v časti prechodu do námestia – ako peší prechod;

Poznámka:

Východne pred bývalou pôvodnou Bystrickou bránou sa smery rozchádzajú – na S k Zámockého námestiu, na V (Kollárova ulica) – napojenie na Angyalovu ulicu, na J cez bývalú Schodiskovú ulicu na Angyalovu a Križkovu ulicu.

Západne – z vnútra bývalej Bystrickej brány smeruje peší chodník – na Z na hlavné námestia, na S – k južnému vstupu hradného areálu.

- **zeleň**
záhrady za objektmi
(pri hradbách – vid' hradby)
- **drobná architektúra**
plastika sv. Jána Nepomuckého
- **infraštruktúra (sieť)**
inžinierske siete- voda, kanalizácia, elektrické vedenie – vedené vzduchom,
(napojenie objektov na plyn len z vedľajších ulíc)

- 5 Dolná ulica – južná časť pod poliklinikou – PZ foto 40 - 42

- **prírodné danosti :**
 - v údolí, pozdĺž ľavého brehu Kremnického potoka
 - mieme zvažujúca sa na juh, ulica má severojužnú orientáciu
 - lom na andezit pri ceste na Lúčky

- **situovanie v rámci mesta**
 - nachádza sa na južnom vstupe do mesta (od Hrona)
 - západne pod bývalou osadou Veterník

- **vývoj ulice**

na križovatke cesty z Pohronia do Turca, na odbočke pred Kremnicou smerom na Veterník bol postavený v roku 1466 prístenný stĺp Fernkreutz na miernej vyvýšenine; roku 1519 sa začala raziť Hlboká dedičná štôlna s ústím pri Homej Vsi, mala 8 vetracích šacht a 8 vetracích komínov, na Dolnej ulici sa nachádzali komíny Mundloch, Einfahrt, Fördernis, Stein a Trocken; vetracie šachty – Gericht, Daniel, Legentl, Spital, (ďalšie 4 sú na Horváthovej ulici); na západnej strane od cesty to boli cca koncom 18. až 19. storočia štôlna Weiner, Daniel a Michal

V mieste terajšieho cintorína bola postavená súdna (baroková) kaplnka – Geritskapelle s orientáciou na západ k Šibeničnému vrchu;

po roku 1820 bola vyhlbená šachta Karol – severne pri terajšom cintoríne, zástavba domov bola v tejto časti veľmi sporadická (pravdepodobne z dôvodu banskej činnosti v tomto úseku), na dolnom úseku sa nachádzali podľa číslovania z konca 19. storočia len 4 domy; pri terajšom parku bolo koncom 19. storočia námestie (Játék – tér) – bitúnok, a do začiatku 20. storočia je tu cca 40 domov;

v súvislosti s razením Hlavnej dedičnej štôlny bola koncom 19. storočia vyhlbená šachta č.IV v dolnej časti ulice,

v roku 1921 bola pri šachte č.IV daná do prevádzky elektrárň na 4. stupni energetického systému – podzemná vodná elektráreň v hĺbke 245 m;

pôvodná krajinská hradská cesta sv. Kríž – Piargy (z Pohronia) išla východne pred šachtou č.IV a gotickým stĺpom, cesta kopírovala nerovnosti terénu, budovaním štátnej cesty I/65 bola táto preložená a zarezaná do terénu, jej výstavbou bola zrušená strelnica;

na pravom brehu Kremnického potoka bol vytvorený športový areál s kúpaliskom a parkom

pri poliklinike boli postavené bytové domy č. 50/23 (4 poschodový), 96/60,62,64 (5,5 poschodový), v 60-tych rokoch postavené výškové bytové domy č.51/26, 52/27, 53/28 (6 a 7 poschodové), a koncom 80-tych rokov panelové domy pri cintoríne (6, 5 a 4 poschodové),

- **architektonicko – historické a technické hodnoty :**
 - prístenný stĺp Fernkreutz, súdna kaplnka Gerichtskapelle
 - technické pamiatky
 - šachty a komíny súvisiace s hĺbením Hlbokej dedičnej štôlny
 - areál šachty č.IV : budova šachty + ťažná veža, so strojovňou, most na odval jaloviny a odval jaloviny
 - budova transformátorovne
 - podzemná vodná elektráreň

- **prieťahy a dominanty**

historicky boli dominantami ťažné veže pri razení Hlbokej dedičnej štôlny, v súčasnosti sú nefunkčné, ťažné veže a komíny sú zrušené

dominanty

- ťažná veža šachty č.IV

pohľad z interiéru mesta

- z J na hradný areál (panelové domy svojou nevhodnou výškou zakrývajú priehľady na dominanty mesta)
- na Šibeničný vrch - kameňolom (na andezit)

- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**

- pôvodná parcelácia bola zmenená výstavbou bytových a panelových domov
- pozdĺžne niekoľkosekciové panelové bytové domy (nevhodné svojou hmotou, dĺžkou)
- tri bodové výškové bytové domy (nevhodné svojou hmotou, výškou)
- výškové zónovanie – 4 až 7 poschodové bytové domy (nevhodné)
- - prízemné a dvojpodlažné na pravom brehu potoka
- vodná plocha – čistiaca nádrž (4000m) vody pre elektrárňu 4. stupňa

- **strechy**

strechy boli pôvodne sedlové s polvalbou, pri cintoríne sa nachádzal rodinný dom s ohýbanou konštrukciou krovu, sedlové, v súčasnosti bytové domy plytká sedlová strecha a ploché strechy,

materiál pôvodne pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech, prvky na strechy – komíny, výťahové šachty, satelity

- **architektonický výraz,**

typová panelová výstavba

- charakteristické prvky novej výstavby : osovosť, plocha fasády, balkóny a lódie,
 - materiál – brizolit, betónové panely
 - farebnosť – prevládajúca biela, šedá

- **funkcia –**

- bývanie, športovo-oddychová zóna, cintorin, technická

- **komunikácie a doprava**

historicky ulica slúžila ako hlavný južný vstup do mesta , a je súčasťou štátnej cesty I/65

pri bytových domoch – parkoviská kapacitne nedostatočne, garáže pri šachte č. IV

- **zelen**

lipová aleja pri ceste, park pri kúpalisku

- **drobná architektúra**

drobná architektúra – pamätník a pomník SNP

osvetlenie – typové vysoké

lavičky – typové

odpad – kontajnery

infraštruktúra (siete)

inžinierske siete- voda, kanalizácia, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn,

- prírodné danosti :

- nachádza sa na vyvýšenom prírodnom plate pod západným úbočím Kremnického štítu

- situovanie v rámci mesta

- ide o prístupovú komunikáciu k samostatnej pôvodnej osade Veterník (hlavná vetva išla od špitálskeho kostola, vedľajšia od Ulice P. Križku, neskôr miestnu časť Kremnice; južne od centra

- vývoj ulice

- chotár Veterník daroval kráľ roku 1382 mestu Kremnica a kremnickému špitálu; pôvodná zástavba bola sústredená okolo trojuholníkového námestíčka s kaplnkou a krížom; pozdĺž cesty sa nachádzala len sporadicky situovaná prízemná zástavba; až v polovici 20. storočia došlo k zástavbe rodinnými domami pozdĺž prístupovej cesty – Veterníckej ulice, cca krížením hlavnej a vedľajšej Veterníckej ulice bola pôvodne Alter štôlna (bez datovania)

- architektonicko – historické hodnoty :

- urbanistická zástavba
- kaplnka a kríž

- priehľady a dominanty

- dominanty
- kaplnka – akcent priestoru
- pohľad z ulice na mesto
- z J na hrad a historické jadro
- na Šibeničný vrch - kameňolom (na andezit)
- na Kalváriu

- pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,

- Veternícka ulica je ukončená v priestore starej osady Veterník námestím pôdorysného tvaru trojuholníka
- parcelácia pozemkov – priečne na strany námestia
- pôvodná zástavba je sústredená okolo pôvodného námestia, radové spájanie niekoľkých domov; pozdĺž pôvodnej cesty sa vytvorila mladá zástavba (po II. sv. vojne) – väčšinou rodinných dvojpodlažných domov (6 objektov s plochou strechou – nevhodné)
- výškové zónovanie – pôvodná zástavba prízemné domy, v súčasnosti prestavbami podkroví na 1,5 podlažia

- strechy

- starší typ domov a tvar striech, krytina sa nám nezachovali
- strechy – polvalbové a sedlové,
- materiál - pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech , lepenkový šindel
- prvky strechy – komíny, vikiere, funkčné využitie podkroví,

- architektonický výraz,

- trojtraktová dispozícia,
- fasády – nové výrazové riešenie, nové prvky – výrazné vikiere, lodžie v štítoch,
- garážové výklopné dvere, veľké okenné otvory,
- materiál– prírodné omietky a brizolit, drevený obklad štítov,
- prevládajúca farebnosť – biela a šedá

- **funkcia –**
bývanie, hospodárstva

- **komunikácie a doprava**
- komunikačne bola pôvodne osada napojená cestou smerujúcou od Špitálskeho kostola a zo západnej strany kľukatou cestičkou od prícestného stípa Fernkreutz (od štátnej cesty I/65);
- v súčasnosti je funkčná len komunikácia smer S-J,
- južné-juhovýchodné pokračovanie, komunikácia smerovala na Nevoľné (v súčasnosti poľná cesta k rybníku)
- materiál - cesty - živičný povrch,

- **zeleň**
- na námestí v súčasnosti realizované nevhodné výsadby hlavne cudzokrajných ihličnanov, za objektmi sa nachádzajú hospodárske stavby a záhrady

- **drobná architektúra**
kaplnka, drevený kríž

- **infraštruktúra (siete)**
inžinierske siete - voda, elektrické vedenie – vedené vzduchom (kryje prieťahy na mesto, plyn,

- 7 Horváthová ulica, Galanthov majer- (PR), PZ foto 79 - 81

prírodné danosti :

- v údolí, pozdĺž pravého brehu Kremnického potoka
- mierne zvažujúca sa na juh, od križovatky smerom JZ na Lúčky a Kopernicu - stúpajúca, ulica má severojužnú orientáciu
- pod východným úpäťm Kalvárie a Šibeničného vrchu
- Šibeničný vrch - kameňolom (andezit)

situovanie v rámci mesta

- nachádza sa na západnej strane od historického jadra
- časť prieťahu štátnej cesty I/65 cez Kremnicu a cesty – smer Lúčky

vývoj ulice

vybudovaním štátnej cesty I/65 po roku 1985 bola časť pôvodnej zástavby pozdĺž Kremnického potoka asanovaná a vytvorená tak nová ulica J. Horvátha, ktorá zlúčila tieto ulice : Mlynská, Kláštomá, Potočná, Jirásková, Lúčanský prechod, Mlynská, viciálna hradská Kremnica – Lúčky a Hutnícke námestie

roku 1385 je už písomne spomínaná prvej -Hornej dedičnej štôlne s ústím pod úpäťm pri bývalom riaditeľstve Rudných baní; cca v polovici 16. storočia boli vyhlbené v súvislosti s razením Hlbokej dedičnej štôlne šachty Kornmühl, Roth, Sonnabend a na križovatke na Langsfeldovú ulicu Trojkráľová šachta;

za mincovňou, na bývalej Kláštovej ulici sa objavuje už v grafikách zo 16. storočia súvislá zástavba domov (pravdepodobne drevených, ktoré sú ako kamenné datované od polovice 18. storočia (dom č.218, 220), v súvislosti s prekrytím odklonu Zvolenodolinského potoka pred barbakánom bol vybudovaný kamenný most pri sútoku potoka s odklonom;

pri ústí Hornej dedičnej štôlne sa nachádza barokový dvojpodlažný dom č. 888/6 (st.č.258);

pri riaditeľstve sa v roku 1809 nachádzala šachta Zigmund aj s úpravňou, koncom 19. storočia prestavaná a premenovaná na šachtu Ferdinand - hlavné úvodné banské dielo na otvorenie 2. žilného systému, začiatok hĺbenia 1810?;

bloková viacposchodová stavba Pauchlyovského mlynu;

v 40-tych rokoch 18. storočia bola hutnícka výroba sústredená do jednej huty v Kremnici (so 17 objektami) v časti Hutníckeho námestia (tu bola tiež kaplnka); celý areál zaberal plochu cca 50 000 m² (500 x 100 m) a nachádzal sa na pravom brehu potoka (Hutnícke námestie

od barbakánu Dolnej brány smerom na JZ išla Mostová a Jirásková ulica, ďalej pokračovala v tzv. Lúčanskom prechode ako stará cesta na Lúčky; pri sútoku Kremnického potoka a odklonu Zvolenodolinského potoka popred barbakán bol postavený barokový poschodový dom (st.č.136), v nesúvislej zástavbe pozdĺž ciest boli radené prízemné, na Lúčanskom prechode typické banícke domy, 19. a 20. storočie tento smer doplnilo na Mostovej (2podlažné) a na Jiráskovej ulici (3 poschodovými) bytovými domami asanovanými až 2 polovici 20. storočia

cca od začiatku 19. až do 1/3 20.storočia sú datované štôlne Ján, Anton, Zuzana, Nová (3);

Galanthov majer (usadlosť) sa objavuje na mape z roku 1858

začiatkom 20. storočia bol vytvorený energetický systém využitia vôd Turčekovského vodovodu, pod šachtou Ferdinand bola vytvorená elektráreň 3. stupňa (terajší 2. stupeň)

v 1/3 20. storočia bola realizovaná regulácia Kremnického potoka, ten však bol telesom cesty pri stavbe štátnej cesty I/65 v strede mesta z väčšej časti prekrytý

v 30-tych rokoch 20. storočia bola vytvorená vicianálna cesta z Kremnice na Lúčky a Kopernicu, stavebný materiál na cestu bol použitý z príľahlého kameňolomu (na andezit)

pôvodná zástavba st. č. 134 až 163 – Potočná ulica a Kláštorňa (prístavby k západnej strane mestských hradieb) boli prietahom štátnej cesty z väčšej časti asanované; od hostinca „Jarabica“ boli nahradené rodinnými 2,5 poschodovými domami, čiastočne i na Lúčanskom prechode, pod ním však tzv. Hutnícke námestie bolo až po novú križovatku na Lúčky vystavané novou panelovou bytovou výstavbou, - v severnej časti 4,5 podlažnými, v strede 8-podlažnými a pri kameňolome 5-podlažnými domami. Časť pôvodnej výstavby pri ľahkoatletickom štadióne nebola dodnes zastavaná a je ako plocha vyčlenená pre športovo oddychovú plochu.

- **architektonicko – historické a technické hodnoty :**

- Galanthov majer - voľné urbanistické radenie prízemných objektov s hospodárskymi objektmi
- radová zástavba za mincovňou - bývalá ulička Kláštorňa s domami č. 218, 220 (neskorobarokové domy – klenby, výzdoba fasády, výplne, medailóny),
- urbanistická zástavba – bývalý Lúčanský prechod, dom č. 136 (bývalá Jiráskova ulica)
 - časť zachovanej urbanistickej zástavby nad a pod šachtou Ferdinand
- technické objekty - ústie Hornej dedičnej štolne,
 - areál šachty Ferdinand, strojovňa a budova riaditeľstva
 - elektráreň 2. stupňa,
 - Pauchlyovský mlyn,

- **prieťahy a dominanty**

historicky boli dominantami šachty pri razení Hľbokej dedičnej štolne, v súčasnosti sú nefunkčné, ťažné veže a komíny sú zrušené

dominanty

- ťažná veža šachty Ferdinand
- kameňolom na Šibeničnom vrchu

pohľad z interiéru mesta

- od SZ na hradný areál (od križovatky s Banskou cestou)
- od JZ na hradný areál (od Hutníckeho námestia), špitálsky kostol,
- po trase št. cesty – na mestské hradby - Čiernu vežu, Dolnú bránu s barbakánom, vežu františkánskeho kostola, hradný areál, šachtu Ferdinand

- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**

- pôvodná (nepravidelná) parcelácia bola zachovaná len v časti bývalej Kláštornej ulice, pri šachte Ferdinand, ostatná časť - zmenená výstavbou bytových a panelových domov
- pozdĺžne niekoľkosekciové panelové bytové domy (nevhodné svojou hmotou, dĺžkou)
- výškové zónovanie – 4,5 , 8 (nevhodné) a 5 poschodové bytové domy
 - prízemné a dvojpodlažné pôvodná zástavba
- lom na andezit pri ceste na Lúčky
- plaváreň na termálnu vodu
- Hutnícke námestie – portál (3) štolne Nová (stredná). V severnej a južnej časti ukryt - protiletický kryt z 2. svetovej vojny;

- **strechy**

strechy boli pôvodne valbové, sedlové s polvalbou, sedlové, v súčasnosti bytové domy plytká dvojpráhová s posunom (5) a ploché strechy, materiál pôvodne pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech, prvky na strechy – komíny, výtahové šachty, satelity

- **architektonický výraz,**

pôvodná zachovaná zástavba – prízemné a poschodové domy, 2 a 3 traktové (výnimočne viactraktové – d.č 220), 1 alebo 2 osovú na trakt, základná zjednodušená hmota,

nová - typová panelová výstavba (nevhodná – hmotovo a výškovo)

- charakteristické prvky: osovosť, plocha fasády,

- nové prvky - balkóny a lódie,

- materiál: pôvodné – prírodné materiály (omietky, drevo, kameň)

- novostavby - brizolit, betónové panely

- farebnosť – rôzne, prevládajúca biela, šedá, farebný akcent – d. č. 900/30 (nevhodný)

- **funkcia –**

- bývanie, občianska vybavenosť, športovo-oddychová zóna, technická

- **komunikácia a doprava**

pôvodne Kláštorňa, Mlynská, Lúčanský prechod, Jiráskova slúžili ako miestne komunikácie s prechodom do jednotlivých častí mesta, už prvé asanácie v úseku Kláštornej ulice a riešenie ťahu mestom Dolnou ulicou, Kláštorňou ulicou a Kutnohorskou ulicou neplnili zvýšené kapacitné požiadavky na štátnu cestu, preto bolo v roku 1982 prikrčené k výstavbe prietahu Kremnicou mimo vtedy pamiatkovo chráneného územia i na úkor asanácie menej vhodnej aj historicky menej hodnotnej zástavby západne od historického jadra; tým, že cesta ide údolím Kremnického potoka v určitých úsekoch došlo k jeho prekrytiu (negatívne)

funkčné mesto so svojím centrom bolo rozťaté cestou:

- predpokladaná historická zástavba pod Revoltou (bývalé námestie – časť bývalej Mincovnej ulice – stupy a šlamovne, vid'. mapa z roku 1858)

- Nová Dolina, Banská cesta a ulica Rumunskej armády (Kalvária) od historického jadra

- Lúčanský prechod a bývalé huty (teraz nové sídlisko) od pešej zóny

autobusová doprava – pri mestských hradbách (menej vhodná)

statická doprava - parkovacie státa – nedostatočná na sídlisku

- garáže za panelovými domami - nedostatočné

- **zeleň**

zeleň pri Kremnickom potoku a pozdĺž štátnej cesty nemôže plniť funkciu protihlukovú ani protiprašnú,

lokálne riešená zeleň vo dvoroch Dolnej ulice je nevyhovujúca

kompozične nevhodné – kryjúce určité diaľkové pohľady a dominanty (vid'. Hutnícke námestie)

- **drobná architektúra**

drobná architektúra – kaplnka a brána pri dome č.220

osvetlenie – typové vysoké stožiare

lavičky – typové

odpad – kontajnery

infraštruktúra (siete)

inžinierske siete- voda, kanalizácia - čiastočne, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn,

- prírodné danosti :
 - východné úpätie a vrch Kalvária
- situovanie v rámci mesta
 - nachádza sa na severozápadne nad Horváthovou ulicou, komunikačne napojená na Horváthovu ulicu
 - orientácia ulice S-J

- **vývoj ulice**
zástavba okolo trojuholníkového námestia (pri krížení s bývalou Mlynskou ulicou) a postupným rozširovaním bývalej Kalvárskej ulice na juh vytvoril v 18. storočí len veľmi rozvoľnenú zástavbu s prízemnými objektmi, s výnimkou je neskorobarokový viactrakový dvojpodlažný dom st. č.238,
v rokoch 1729 – 1734 bol vybudovaný kostol sv. Kríža na Kalvárii, kríže, roku 1741 sedem kaplniek (5 bolo dostavaných neskôr), cestu lemuje aleja
koncom 19. storočia domy č.225 až 248 (na majeri – Banská cesta)
v 20. storočí ulica vytvára zahustenú uličnú zástavbu rodinných domov

- **architektonicko – historické hodnoty :**
 - Kalvária – torzo kostola, kaplnky
 - dom č. 238

- **prieťahy a dominanty**
historicky bola dominantou kostol sv. Kríža a zastavenia

dominanty

- vykryvateľ na Kalvárii (nevhodný)
- pohľad z interiéru mesta
- z ulice – areál hradu, historické jadro s mestským opevnením a vežami, veža františkánskeho kostola, Kutnohorská, Bystrická, Križkova, ČSA a Dolná ulica
 - z Kalvárie – Schaferi na Kremnických Baniach, sedlo a Jánsky kostol na Kremnických Baniach, areál šachty Ludovik, Revolta, mesto – SV , V, JV a J časť, železnica, Veterník

- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - pôvodná parcelácia (nepravidelná šírkou parcely)
 - výškové zónovanie – prízemné a dvojposchodové domy

- **strechy**
strechy - sedlové s polvalbou, sedlové, jeden rodinnýdom - plytká dvojprútová s posunom, ploché strechy (nevhodné)
materiál - pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech,
prvky na strechy – komíny, vikiere, strešné okná

- **architektonický výraz,**
pôvodná zachovaná zástavba – prízemné a poschodové domy, 3 traktové (výnimočne viactraktové – d.č 238), 1 alebo 2 osovú na trakt,
nová zahusťovacia výstavba – rodinné domy
charakteristické prvky: osovosť, plocha fasády,

- nové prvky - balkóny a lódzie, nevhodné tvary striech (asymetrické spády, vrcholový uhol menší ako 90°, štít orientovaný do ulice – nevhodný akcent)
 - materiál: pôvodné – prírodné materiály (omietky, drevo, kameň)
 - novostavby – brizolit, umelá hmota
 - farebnosť – rôzne,
- **funkcia** –
 - bývanie, hospodárske dvory
 - **komunikácie a doprava**
miestna úzka obslužná komunikácia, samostatne stojace garáže vstavané medzi zástavbu domov, nevhodné so štítom do ulice
 - **zeleň**
Kalvária - torzálne pozostatky drevín – prevažne líp, ktoré boli súčasťou dvojradovej aleje pozdĺž pôvodnej cesty
záhrady za domami
 - **drobná architektúra**
drobná architektúra – kaplnky, zastavenia
osvetlenie – typové vysoké stožiare
lavičky – typové
odpad – kontajnery
 - **infraštruktúra (siete)**
inžinierske siete- voda, kanalizácia - čiastočne, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn,

- 9 Banská cesta, Schultersberg, Šturec – PZ foto 82 - 84

- **prirodne danosti :**
- východné úpätie Schultersbergu
- Šturec - pred 14.stor. - prepadloisko 700x200x170 m existujúce pred r. 1385 (listina o obnovení razenia štólne Horná dedičná – bane „Lapser“). Postupom ťažby sa zväčšovalo – pohyb sutí z dobývania „mlynkovaním“ aj pri zemetrasení r. 1443?
- údolie JV od Jarabice

- **situovanie v rámci mesta**
- nachádza sa na severozápadne od historického centra, komunikačne napojená na Horváthovu ulicu
- orientácia Banskej ulice SZ-JV, hrebeň Schultersbergu S-J, prepadloisko Šturec v smere S-J, strhnutá západná stena

- vývoj ulice

Šturec - prepadloisko veľkých rozmerov na západ od šachty Ludovik. Vzniklo pri pohybe horninových masívov a nachádza sa v jeho priestore zóna drveného kremeňa ako dôsledok križovania žíl. Podľa listiny z roku 1385, kedy sa obnovuje razenie Hornej dedičnej štólne, existovali bane „Lapser“ – prepadloisko, približne v roku 800 – 1000 – povrchové dobývky a prechod do hĺbky obnaženej žily; Použitý systém povrchového aj hlbinného dobývania rozsah prepadloiska zväčšoval a je pravdepodobné, že pri zemetrasení v roku 1443 došlo k pohybu horninového masívu a ďalšiemu formovaniu prepadloiska.

od roku 1443 doložená existencia hĺbenia šacht (šachtové budovy drevené): Leopold – mestská, Mikuláš, Mária, Kingsbittner, Christopher, Klinger, Roth, Katarína, Šachta Mikuláš – na východnom okraji prepadloiska Šturec, významné úvodné banské dielo na dobývanie žíl v priestore Šturca, s ohľadom na výšku ohľbne (687 – 691 m n. m.) nemala vodu. Kanský gápel – zvyšky sú viditeľné v teréne, v správach sa uvádza existencia už v roku 1535 (hĺbenie okolo roku 1505) a v roku 1922 bola opustená, hĺbka okolo 192 m, v literatúre sa uvádza 106 siah – chrániť pozostatky základov gápelovne, od roku 1578 existujú súpisy úpravnických a hutníckych stavieb k baniam patrili správcovské a pomocné stavby, základom renesančný objekt banskej správy st.č.263 (Banská cesta 807/39), v 18. storočí rozšírený; budova banskej správy pri Márii šachte – tzv. klopačka (neskorobaroková stavba); kamenné pamätníky návštev – roky 1751, 1764, 1798; stupy č. IV - VIII

od roku 1751 doložená existencia štôlní: Katarína, Nová, Plautzer, Nová Müntzer, Dorota, Volle Henne – ju, Volle Henne – sever, Ferdinand, koncom 18. storočia už existoval kamenný most pod Banskou cestou; šachta Ludovik patrí medzi najmladšie úvodné banské diela, začiatok hĺbenia 1818 ? (v roku 1816 na mape nie je a v roku 1826 má už hĺbku 103 m), hĺbka šachty 376 m, ohľbeň 641 m n. m, dno na úrovni Hlavnej dedičnej štólne 265 m n.m, bola hlavnou ťažnou jamo aj pre dobývky na 2.žilnom systéme, spojená kolajkou s drvením a úpravňou .

samostatne stojaca pracháreň - zbúraná v 90-tych rokoch 20. storočia po roku 1927 razené štólne: Václav – sever, Václav – juh, Václav – stred, Šturec, Schultersberg I, Schultersberg II, Vratislav, Andrej, Milan úpravňa a spracovanie rudy – úpravňa Ladislav, v 30-tych rokoch nová úpravňa funkčná do roku 2001

V rokoch 1986 – 92 bolo tu povrchové dobývanie lomovým spôsobom, pričom sa vytvoril systém etáží. Po roku 1992 sa ďalšie dobývacie práce nerealizovali.

obytná zástavba sa nachádza len v dvoch zoskupeniach – pod prachárňou v časti nazývanej „majer“, a JZ pri klopačke, ostatná zástavba – ojedinelá

v 2/3 20. storočia – výstavba troch pozdĺžnych 2,5 podlažných bytových domov (nevhodné)

- **architektonicko – historické, technické a umelecko-historické hodnoty :**
 - technické dobývacie diela a spracovateľské - zachované stavby
 - areál úpravne
 - areál šachty Ludovik
 - šachta Mikuláš – chrániť pozostatky základov gáľovne
 - šachty (označené v teréne):
 - „klopačka“ vrátane kaplnky a pokladnička
 - správna budova spoločnosti Rosa
 - tri pamätníky návštev (Františka Lotrinského, Jozefa)
 - voľná zástavba pôvodných domov (i zrubové) pri Banskej ceste
- **hodnoty – ochrana prírody:**
prepadlisko Šturec (len návrh, nevyhlásené)
- **prieťahy a dominanty**
historicky boli ťažné veže šacht dominantami na odlesnenom svahu, hmotový akcent v teréne – odvaly,

súčasná dominanty
 - ťažná veža šachty Ludovik
 - prepadlisko Šturec – vnímaný zo svahu Revoly, železničnej trate, hradného areálu
- **pohľad**
 - z Banskej ulice – areál hradu a silueta mesta,
 - zo Schultersbergu – Schaferei na Kremnických Baniach, Revolty, areál hradu a silueta mesta
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - parcelácia domov nepravidelná, rôznej veľkosti,
 - rozdelenie banského poľa banskými spoločnosťami,
 - výškové zónovanie – prízemné a dvojposchodové domy, ťažná veža 4 poschodová – historická dominantka
 - zástavba ulice majer – v súčasnosti zahustená novou výstavbou (nevhodné veľké a štítom orientované domy priečne na ulicu, nevhodné osadenie v teréne)
 - stena prepadliska Šturec
- **strechy**
strechy – sedlová s polvalbou a podlomenicou, manzardová, sedlové s polvalbou, valbové, sedlové
materiál - pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech,
prvky na strechy – komíny, vetracie otvory,
- **architektonický výraz,**
pôvodná zástavba – prízemné a poschodové domy, viacraktové
materiál: prírodné materiály (omietky, drevo, kameň)
- farebnosť – okrová,
- **funkcia –**
banská činnosť, čiastočne bývanie

- **komunikácie a doprava**
miestna obslužná komunikácia, južná časť Banskej cesty bola pravdepodobne
dobudovaná až v súvislosti s ťažbou (zač. 19. stor.),

- **zeleň**
lipová aleja pozdĺž cesty
záhrady za domami
extravilán – plocha lesov a trávnatých plôch (náletovej zelene)

- **drobná architektúra**
drobná architektúra – pamätníky návštev, 4 drevené kríže, (hraničné kamene
banských polí - v súčasnosti neexistujú, 2 premiestnené v múzeu)
osvetlenie – konzolové na stĺpoch elektrického vedenia
odpad – domový

infraštruktúra (siete)
inžinierske siete- voda, kanalizácia - čiastočne, elektrické vedenie – vedené
vzduchom,

- 10 Nová Dolina a Revolta – PZ foto 84

- **prírodné danosti :**
 - dolina Kremnického potoka a kopec Revolta; Revolta sa nachádza vo vidlici Kremnického a Piargského potoka
 - ulica má SZ-JV orientáciu
 - **situovanie v rámci mesta**
 - ulica sa nachádza SZ od historického centra, komunikačne napojená na Langsfeldovú ulicu (možnosť prechodu priečne i na Banskú cestu)
 - Revolta sa nachádza S od historického jadra, a je komunikačne napojená od S z Kremnických Baní časť Piargy
 - **vývoj ulice**

pod južným úpätím Revolty pri strete Novej doliny a starej doliny (terajšia Langsfeldova ulica) v roku 1466 existuje gotický stĺp Wetterkreutz;
roku 1560 bola vyhlbená Wasser šachta v súvislosti s razením Hlbokej dedičnej štôlne, liatinový pamätník pôvodne stojaci na Revolte sa v súčasnosti nachádza v múzeu,
v roku 1894 bola postavená prvá elektrárňa (JV pod terajšou úpravňou) (v súčasnosti už neexistuje)
v 1/3 20. storočia v rámci energetického systému využitia vôd Turčekovského vodovodu bola postavená nádrž na Revolte (kód vodohosp.; nádrž elektrárne II. stupňa 32.600 m³ betónová nádrž z roku 1935-37 ?, oplotená parcela, na južnej strane dom pre obsluhu -dnes súkromné)s prepadovým jarkom do Kremnického potoka, nad týmto sa nachádza menšia urbanistická zástavba domov pozdĺž komunikácie, pri ceste stojí kríž obkolesený lipami
v južnej časti Novej Doliny sa domy nachádzali pozdĺž komunikácie len vo veľkých odstupoch
v roku 1989 razená štôľňa Vladimír
 - **architektonicko – historické, technické hodnoty :**
 - prístenný stĺp Wetterkreutz
 - technické diela
 - pár pôvodných domov zachovaných v urbanistickej zástavbe v hornej časti ulice okolo kríža
 - Revolta nádrž elektrárne 2.stupňa
 - **prieťahy a dominanty**

hmotový akcent v teréne – odvaly z 2/2 20. storočia,
- Revolta nádrž elektrárne 2.stupňa, pohľad z priestoru 1. žilného systém
-
- dominanty
pohľad
- z ulice Nová Dolina – areál hradu
 - z Revolty – areál šachty Ludovik, kalvária, hradný areál a silueta mesta, železnica,
- prieťah
- na Šturec
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - parcelácia domov nepravideľná, rôznej veľkosti,
 - výškové zónovanie – prízemné a dvojposchodové domy,
 - Revolta nádrž elektrárne 2.stupňa

- **strechy**

strechy – sedlové s polvalbou, sedlová

materiál – drevený šindeľ, pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech,
prvky na strechy – komíny, vikiere,

- **architektonický výraz,**

pôvodná zástavba – prízemné a poschodový dom, viactraktové

materiál: prírodné materiály (omietky, drevo,)

farebnosť – rôzna

- **funkcia**

- bývanie

- **komunikácia a doprava**

miestna obslužná komunikácia, pravdepodobne pôvodná hlavná cesta z Kremnice do Turca išla od svetelného stĺpa smerom SZ k Banskej ceste, Nová Dolina bola vybudovaná pravdepodobne v 18. storočí

- **zeleň**

lipy (pôvodne pri pamätníku) na Revolte

extravilán – plocha lesov a trávnatých plôch (náletovej zelene)

- **drobná architektúra**

drobná architektúra – kamenný prístrešný stĺp, drevený kríž

osvetlenie – konzolové na stĺpoch elektrického vedenia

odpad – domový

infraštruktúra (siete)

inžinierske siete- voda, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn

- **prirodne danosti :**
- Langsfeldová ulica dolina Piargského potoka, má SV-JZ orientáciu
- Štúrova ulica oblúkovite kopíruje Piargsky potok pred sútokom s Kremnickým potokom
- **situovanie v rámci mesta**
- Langsfeldová ulica sa nachádza SV od historického jadra, tvorí prístupovú komunikáciu do mesta od severu; pokračovaním Horváthovej ulice na sever (od bývalej Trojkráľovej šachty) je Langsfeldová ulica (v minulosti južnú časť - Mincovná ulica) tvoriaca štátnu cestu I/65; pretína ju cesta z Novej Doliny na hrad Továrenskou ulicou
- Štúrova ulica je medzi hradným areálom a Langsfeldovou ulicou, začiatok má pri severnej časti Kutnohorskej ulice (pri dome č. 206) a jej pokračovanie pretína v úseku bývalej Mincovnej ulice Langsfeldovú ulicu s pokračovaním do Novej Doliny

- **vývoj ulice**

udelením privilégia slobodného kráľovského banského a minciarskeho kráľovského mesta v roku 1328 bol zriadený prvotný komorský dvor s mincovňou (pravdepodobne pod Revoltou), južná časť Langsfeldovej ulice bola ešte v polovici 19. storočia až do polovice 20. storočia dlhým a širším námestíckom s križením spojnice Štúrovej a Novej Doliny; zachovaná urbanistická štruktúra s pavučinovou sieťou uličiek a menším merítkom parciel domových zástavieb (merítkovo nenachádzajúcich sa nikde inde v Kremnici a okolitých osadách) nás vedie k predpokladu, že pôvodná zástavba sa nachádzala práve v tejto časti. Horná časť námestíčka sa nachádzala na spojnici ciest z Banskej cesty (od baní) cez časť Novej Doliny – od prístavného stĺpa – cez Továrenskú ulicu k severnému vstupu okolo hradu, s pokračovaním ďalej Zlatovoznou trasou (nie Zlatou ulicou) k vodám Zvolenodolinského potoka (s možnosťou spracovania rudy); pravdepodobne pôvodná drevená zástavba (ktorá sa nám dodnes nezachovala) napríklad na Štúrovej ulici - bola už združovaním parciel nahrádzaná v 18. storočí väčšími i dvojpodlažnými kamennými domami (dom č. 199, 200, 202), môžeme opäť poukázať na rozšírenú plochu „plazov“, v strede Štúrovej ulice i s plným kamenným dláždením plochy (v neskorších obdobiach rozčlenených na komunikáciu a plochu zelene); na ploche predpokladanej pôvodnej zástavby sa prezentuje hustá uličná, takmer radová zástavba (v roku 1874 číslovanie domov od č. 174 – 203, od 180 – 186 rozptýlená zástavba za Piargským potokom) (viď. mapa HA/7)

do roku 1434 v priestore nazývanom „Štreka“ sa s najväčšou pravdepodobnosťou nachádzala stará mincovňa (po roku 1434 presťahovaná do mestských hradieb) v súvislosti s razením Hlbokej dedičnej štôľne bola vyhĺbená okolo roku 1555 šachta Trojkráľová;

cca v 14. – 15. storočí sa uvádza prvý z Grobňových vodovodov, ktorý mierne po vrstevnici kopíroval konfiguráciu terénu a končil pod Revoltou;

v 17. storočí bola vybudovaná štôľňa Revolta – ako vodný kanál na odvedenie vôd z doliny Colner (Altgrund – Piargška) do doliny Novej, pred rokom 1770 existovala štôľňa Maria Geburg, roku 1789 je datovaná kamenná baroková sýпка bratskej pokladnice, okolo roku 1800 existuje Juraj a Mária štôľňa

až koncom 18. storočia sa v mapách objavuje šachta Michal, južne od šachty sa nachádzala stupa č. 1,

„tri domky“ ukončovali Langsfeldovu ulicu pred kamennou sýpkou,

prízemná zástavba väčšinou na pravom brehu Piargského potoka bola veľmi rozvoľnená; napr. prízemný banický dom č. 707/31 s dreveným polkruhovým portálom a trojtraktovou dispozíciou;

pri križení Langsfeldovej ulice so Štúrovou a Novou Dolinou sa nachádza drevený prístavný križ

na pamiatku umučenia Jurka Langsfelda postavila Matica slovenská pri ceste jeho pomník, umučeným v SNP – masový hrob s pamätníkom

pred priestranstvom a križovatkou ciest stála v strede ťažná veža v časti Trojkráľová, zrušená začiatkom 20. storočia; bývalý kultúrnych dom Rudných baní tvorí optický uzáver severnej strany Kutnohorskej ulice
v 80-tych rokoch 20. storočia bola na začiatku Štúrovej ulici vystavaná 5 podlažná panelová stavba internátu (nevhodná)

- **architektonicko – historické hodnoty :**
 - zachovaná urbanistická zástavba, najmä na Štúrovej ulici a niektoré zachované domy
 - zachované časti technických pamiatok a sýpka
 - kríž, hroby
- **prieťahy a dominanty**
 - dominanty
 - sýpka
 - 5 podlažný objekt internátu – výškový akcent (nevhodný)
 - pohľad
 - z Langsfeldovej ulice na vežu hradného areálu
 - z Langsfeldovej ulice na ťažnú vežu šachty Ferdinand
 - zo Štúrovej ulice – západný optický uzáver tvorí dom č. 206 na Kutnohorskej ulici a barokový dom č. 238 na ulici Rumunskej armády pod Kalváriou
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - parcelácia domov pravidelná, menšieho merítka, priečne na komunikáciu
 - pôvodne prízemné menšie hmoty, od 18. storočia 2 poschodové pravdepodobne na združovaných parceliach
 - výškové zónovanie – prízemné a dvojposchodové domy, 5 poschodová novostavba (nevhodná)
- **strechy**
 - strechy – sedlové s polvalbou a podlomenicou, sedlové, valbové, nová plytká dvoj pultová s posunom vo vrchole (nevhodná)
 - materiál – pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech,
 - prvky na strechy – komíny, vetracie otvory, na novostavbách vikiere
- **architektonický výraz,**
 - pôvodná zástavba – prízemné a poschodové domy, trojtraktové,
 - materiál: prírodné materiály (omietky, drevo,), novostavba – betónové panely
 - farebnosť – svetlé odtiene
- **funkcia**
 - bývanie a rekreácia
- **doprava**
 - Langsfeldová ulica slúži ako štátna cesta I/65, ktorá negatívne rozpolila predpokladanú pôvodnú zástavbu s námestíčkom,
 - Štúrova ulica je miestnou komunikáciou
- **zeleň**
 - záhrady za domami,
- **drobná architektúra**
 - drobná architektúra – drevený kríž, hroby,
 - osvetlenie – konzolové na stĺpoch elektrického vedenia
 - odpad – domový
- infraštruktúra (siete)**
 - inžinierske siete- voda, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn - čiastočne

- 12 Továrenská ulica (príľahlé ulice), Zámocké námestie (Zámocká ulica)

- PZ, (PR) foto_90

- prírodné danosti :

- pod úpäťm Krahulského štítu, V – JV nad sútokom Piargského a Kremnického potoka
- má S – J orientáciu súbežnú s Kremnickým potokom, Továrenská ulica v smere S – J stúpa k vyvýšenine Kremnického hradu, Zámocká ulica v smere S – J zase klesá;
- Zámocké námestie sa nachádza severne pod miernou vyvýšeninou hradu, malo pôvodne tvar nepravidelného obdĺžnika, v súčasnosti menšieho

- situovanie v rámci mesta

- Továrenská ulica sa nachádza S od historického jadra, tvorí prístupovú komunikáciu od Langsfeldovej ulice na hrad od severu; pred severným vstupom na hrad sa napája na Zámocké námestie, ktoré tvorí križovatku viacerých ulíc – najdôležitejšie – na SV bývalá Jarková ulica smer Krahule, na V Zlatá ulica, na J-JV bývalá Zámocká ulica k bývalej Bystrickej bráne

- vývoj ulice

Historicky významná trasa – od banského poľa z Banskej cesty (od bani) cez časť Novej Doliny – od prístenného stĺpa – okolo predpokladaného najstaršieho základu mesta – tzv. námestíčka na „Štreke“, cez Továrenskú ulicu k severnému – pôvodne rozľahlému námestiu - vstupu pred hradom, s pokračovaním ďalej Zlatovoznou cestou (nie Zlatou ulicou) k vodám Zvolenodolinského potoka (s možnosťou spracovania rudy);

existencia základom románskeho kamera a teda komunikačný prístup k nemu je doložený v 1/3 14. storočia, lebo mestský hrad bol ako sídlo najvyššieho úradníka kráľovskej komory – komorského grófa, ktorý stál na čele banskej a mincovnej komory (spravujúcej 12 stolíc);

pôvodná zástavba okolo rozľahlejšieho Zámockého námestia bola zo SZ opticky uzavretá poloblúkom (po vrstevnici) prízemných domov (niektoré sa zachovali dodnes, najmä na západnej strane); v 14. – 15. storočí systém Grobňových vodovodov (sťahovaných z južných a JZ svahov Krahulského štítu, neskôr odrazenie vody Zvolenodolinského potoka v Partizánskej doline) a pod horným krížom rozvetvenie vody do častí mesta; pravdepodobne starší systém bol opäť rekonštruovaný v 1/3 20. storočia (vodáreň za bytovkou); 18. storočie prinieslo len úpravy týchto stavieb (napr. brána pri dome č.485) a postavenie sochy Immaculáty medzi lipami v severnej časti námestia (s čelnou stranou na juh); výstavba novej bytovky na mieste plastiky si vynútila jej presťahovanie do areálu hradu; bytovka v súčasnosti zúžila priestor Zámockého námestia a opticky ho uzavrela zo severnej strany, na severe nahradili bytovky pôvodnú zástavbu námestia;

systém komunikácií v tejto časti okolo hradu bol historicky veľmi bohatý, sú to komunikácie hlavnej – Továrenskej ulice, uličky spojnic Továrenskej a Štúrovej ulice priečne, súbežné komunikácie Jarkové ulice súbežne nad Továrenskou pozdĺž vrstevníc, nástup do Zlatej ulice, viacej smerov prepojenia Zámockého námestia s Kollárovou ulicou (tzv. diagonálami po vrstevniciach, prípadne s napojením cez Zlatú ulicu), a na západnú stranu sú to komunikácie do časti podzámku (zástavba nad Kutnohorskou ulicou) či dve zachované komunikácie prechodu priamo na Kutnohorskú ulicu; všetky tieto komunikácie sa papršlekovite stretali pôvodne do rozľahlejšieho námestia pred severným vstupom na hrad

pôvodná zástavba na týchto komunikáciách bola rozvoľnená avšak radená vždy v smere vrstevníc; išlo pravdepodobne o prízemné domy, poschodovým bol len dom č. 433 (prestavaný začiatkom 20. storočia); zástavba západne od bývalej Zámockej ulice mala dva samostatne stojace domy (v súčasnosti neexistujúce); úpravami v 1/3 20. storočia rozdelením priestoru námestia na teleso cesty a zelených plôch (s dreveným krížom) doplnila neskôr zástavba bytových poschodových domov pozdĺž východnej strany bývalej Zámockej ulice;

pravdepodobne staršia továreň na výrobu porcelánu bola prestavaná a preorientovaná na keramiku v roku 1893, v súčasnosti je tu komplex zlievarne
v 80-tych rokoch 20.storočia bola nad horným krížom vybudovaná záhradkársky osada so zástavbou záhradných chatiek;

- **architektonicko – historické hodnoty :**
 - časť zachovanej pôvodnej urbanistickej zástavby okolo Zámockého námestia,
 - pôvodná zástavba pozdĺž komunikácii na bývalej Jarkovej a Továrenskej ulici
 - 2 drevené kríže, vodáreň
- **prieťahy a dominanty**
dominanty
 - hradný areál s vežami
 - zástavba v záhradkárskej osade –od mesta JZ pohľad na hradný areál – pozadie – plošný akcent - čiastočne nevhodný
- **pohľady**
 - zo Zámockého námestia na hrad, na Kalváriu a banské pole pod Šturcom
 - od horného kríža na hrad
 - od bývalej Zámockej ulice na hrad
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - parcelácia domov nepravidelná, súvisiaca s členitým terénom a rozvetveným systémom komunikácii
 - pôvodné prízemné domy, 2 poschodová mladšia zástavba,
 - výškové zónovanie – prízemné a dvojposchodové domy,
- **strechy**
strechy – sedlové s polvalbou, sedlové, valbové, nová plytká dvoj pultová s posunom vo vrchole (nevhodná)
materiál – pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech,
prvky na strechy – komíny, vetracie otvory, na novostavbách vikiere
- **architektonický výraz,**
pôvodná zástavba – prízemné, troj- a viactraktové,
materiál: prírodné materiály (omietky, drevo,), novostavba – brizolit
prevládajúca farebnosť – oker
- **funkcia**
 - bývanie a rekreácia
- **komunikácia a doprava**
Továrenská ulica a Zámocké námestie slúžia ako miestne komunikácie
materiál povrchu – cesta ulice Továrenská živичný, cesta námestia – malé čadičové kocky vejárovitej skladby
- **zelen**
systém lipových alejí na námestí
záhrady za domami,
- **drobná architektúra**
drobná architektúra – 2 drevené kríže,
osvetlenie –na stĺpoch elektrického vedenia
odpad – domový
- **infraštruktúra (siete)**
inžinierske siete- voda, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn - čiastočne

- 13 Zlatá ulica – PZ foto 91

- **prírodné danosti :**
 - pod JZ úpäťm Krahulského štítu, takmer po vrstevnici
 - má V-Z orientáciu súbežnú so Zvolenodolinským potokom,
- **situovanie v rámci mesta**
 - Zlatá ulica sa začína od východnej strany Zámockého námestia a pokračuje hlboko do doliny, východná nezastavaná časť ulice (ako peší chodník) sa napája na Bystrickú ulicu takmer pri východnej hranici intravilánu mesta
 - súbežne pôd Zlatou ulicou sa nachádza Kollárova ulica a pod ňou Angylova a Bystrická ulica (v údolí potoka)
- **vývoj ulice**

v 14. – 15. storočí vytvorený prívod Grobňového vodovodu (súbežne nad Zlatou ulicou), bol a je využívaný;

súvislá zástavba domov ešte v polovici 19. storočia bola len do 1/3 západnej časti ulice, v strede a ďalej sa nachádzala len sporadická zástavba;

od 19. storočia sa intenzívne v rámci 2. žilného systému i pod touto časťou mesta, je tu niekoľko žil (Juraj hlinastá, Helena, Rudná), najvýznamnejšia žila Zlatá (pravdepodobne prebraný názov pomenovania ulice)

pôvodne bola po II. sv. vojne plánovaná bytová výstavba od bývalej Podzámockej ulice cez Zámocké námestie na Zlatú ulicu, realizovaná bola výstavba len na južnej strane Zlatej ulice - súvislá zástavba samostatne stojacích 6 bytových (z ulice 2 poschodových) domov; v neskoršom období doplnená na východ dvomi ešte väčšími bytovými domami a zahusťovaním pôvodnej zástavby výstavbou nových rodinných domov; v rozšírenej časti ulice s garážami
- **architektonicko – historické hodnoty :**
 - časť zachovanej pôvodnej urbanistickej zástavby (severná strana ulice) s jedným poschodovým zrubovým domom,
- **prieťahy a dominanty**

dominanty -, celá ulica – plocha v diaľkových pohľadoch

pohľady

 - na hrad a Kalváriu,
 - z V časti ulice – na železničnú stanicu a J a JV časť mesta
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - parcelácia domov v 1/3 priečne na os komunikácie, vo východnej časti nepravidelná, súvisiaca s členitým terénom a dostavbami
 - pôvodné prízemné domy priečne i pozdĺžne orientované ku komunikácii,
 - výškové zónovanie – prízemné a dvojposchodové domy, 2-3 podlažné novostavby
- **strechy**

strechy – valbové (pôvodná zástavba), sedlové na novostavbách (aj so štítom do ulice - nevhodné), nová plytká dvojplťová s posunom vo vrchole (nevhodná)

materiál – azbestocementové šablóny, plech, pálená krytina, betónové škridle, lepenkový šindel

prvky na strechy – komíny, vetracie otvory, na novostavbách vikiere, satelity, strešné okná
- **architektonický výraz,**

pôvodná zástavba – prízemné a poschodové, troj- a viactrakové, s priečnou a pozdĺžnou orientáciou,

materiál: prírodné materiály (omietky, drevo), novostavba – aj brizolit

farebnosť – farebne rozohraté (najmä rodinné domy), nevhodný farebný akcent žltý dom na parcele č.399/3

- **funkcia**
- bývanie

- **komunikácie a doprava**
jednostranne napojená miestna obslužná komunikácia,
priečne je ulica vo viacerých miestach prepojená pešími chodníkmi (schodmi)
s Kollárovou ulicou, Bystrickou ulicou
materiál povrchu cesty - živičný

- **zelen**
záhrady za domami,

- **drobná architektúra**
drobná architektúra -
osvetlenie – na stĺpoch elektrického vedenia
odpad – domový

infraštruktúra (siete)

inžinierske siete- voda, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn

- 14 Ulica P. Križku, Zechenterová ulica, Matunáková ulica – PR, PZ foto 92-96

- **prírodné danosti :**
 - na ľavom brehu Zvolenodolinského potoka, takmer v údolí, pod SZ úpäťm Kremnického štítu
 - má SV-JZ orientáciu v miernom zaoblení
- **situovanie v rámci mesta**
 - Ulica P. Križku sa nachádza JV od historického jadra hneď za mestskými hradbami, nad ňou v miernom oblúku je pôvodná Zechenterová ulica, ktorá bola priečnymi ulicami prepojená s Ulicou P. Križku
 - na Z je komunikačne napojená na námestie SNP a Dolnú ulicu, na V prechádza do Angyalovej ulice

- **vývoj ulice**
pôvodom stredoveká zástavba mimo mestských hradieb sa zachovala len v časti okolo evanjelického kostola (domy č.99,101), v neskorších obdobiach prestavané, po 18. storočí nesúvislá zástavba bola len v západnej časti ulice – domy č. 81 po 89, priestor pri potoku sa spomína ako trh s mäsom; zadné – východné trakty východnej časti Dolnej ulice boli vystavané nad Zvolenodolinským potokom a funkčne boli orientované na SZ stranu Ulice P. Križku;
v 16. stor. vznikla nová štvrť mesta – pod Renbísom - ide súbežne s miernym oblúkom Ulice P. Križku na JV, pôvodná zástavba (teraz strednej) Zechenterovej ulice ide (st. č. od 103 ako súvislá zástavba, južným smerom postupne rozvoľnená po č. 126 – po súčasnú križovatku s Veternickou ulicou), tu sa nachádzala aj štôľňa Ludovik;
roku 1825 na mieste staršej stavby postavili súčasný evanjelický kostol, k starej fare neskôr postavili objekt novej fary, JV nad Zechenterovou záhradou sa nachádzal evanjelický cintorín, neskôr tu bola rozširovaním Zechenterovej ulice bol cintorín (pomníky) presťahované na nový cintorín alebo do priestoru pri evanjelickom kostole Gustáv Kazimír Zechenter – Laskomerský založil Zechenterovú záhradu (pri dome č.99), z mnohých vysadených druhov sú dnes dub, tisy chránené,
až koniec 19. storočia sa zapísal výstavbou klasicistických 2 – 3 podlažných objemných stavieb (základná škola, Osveta - pôvodne útulňa, hotel Jeleň a gymnázium) do terajšieho pôdorysu ulice;
na mieste pôvodnej zástavby domu č. 82 bola v 20. storočí postavená synagóga (na konci vojny vypálená), objekt židovskej školy (v súčasnosti obytný dom) a židovská modlitebňa s orientáciou na Ulicu P. Križku (v zadných traktoch pavlačového domu č. 74 na Dolnej ulici - v súčasnosti spoločenská miestnosť hotelu Centrál) ,
s pokračovaním bývalej Jiráskovej ulice cez námestie SNP sa vytvorila v polovici 19. storočia ulička k šachte František (stála v strede ulice cca pred terajšou poštou), zástavba domov tejto časti Veternickej ulice bola mierne rozšírená v južnej časti (technické dielo) dobudovaním klasicistických objektov a výstavbou objektov pošta, mestských lesov a bytových domov v južnej časti sa určili presné stavebné čiary, ktoré určili základ súčasnej rovnako širokej ulice;
asanáciou hotela Jeleň na nároží Ulice P. Križku a Veternickej je v súčasnosti voľná plocha využívaná ako trhovisko a parkovisko; zahusťovaním tejto časti mesta boli vystavané bytové domy, kino a na Veternickej ulici aj 4 poschodový bytový dom s plochou strechou a masívnym obkladom strechy (nevhodný); na križení Matunákovej a Ulice P. Križku – pred objektom gymnázia sa nachádzala rozšírená plocha;
vybudovaním štátnej cesty I/65 Kremnicou sa presťahovala doprava a aj autobusová stanica z priestoru pred terajšou Jednotou (k západnej časti hradieb), asanáciou nárožného domu bývalej tlačiarne sa vystavala nová dvojpodlažná bloková stavba objektu nákupného strediska Jednota, smerom k Matunákovej ulici – výstavba trojpavilónu materskej škôlky a garáže polikliniky (východná časť bývalého špitálu); JV

časť Matunákovej ulice (z pôvodne veľmi minimálnou zástavbou) bola vystavaná tromi bodovými výškovými bytovými domami

- **architektonicko – historické hodnoty :**
 - zachovaná urbanistická zástavba Ulice P. Križku, dom č.101 ako najhodnotnejší objekt mimo mestských hradieb
 - časť zachovanej pôvodnej urbanistickej zástavby Zechenterovej ulice
- **prieťahy a dominanty**
 - dominanty:
 - evanjelický kostol – akcent ulice
 - pohľady
 - od Ulice P. Križku, Zechenterovej záhrady a Veterníckej ulice – na hrad a časť mesta
 - od Zechenterovej ulice (nad poštou) – veže mestských hradieb, veža kostola Františkánov a v pozadí ťažná veža areálu Ludovik
 - od križovatky Matunákovej a Veterníckej ulice – hradný areál (nad plochými strechami garáží a materskej školy)
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - parcelácia SZ strana Ulice P. Križku má priečnu parceláciu na ulicu, JV časť zástavby mala veľkú blokovú parceláciu postupne vývojom členenú na ulice a zahusťované mladšou zástavbou
 - dvoj a troj poschodové samostatné blokové stavby na Ulici P. Križku
 - prízemné, poschodové a 2,5 poschodové samostatne stojace domy, vilky v uličnej zástavbe Zechenterovej ulice
 - výškové zónovanie – prízemné (minimálne, len na časti Zechenterovej ulice), 2-3 poschodové, 4 poschodový (nevhodný)
- **strechy**
 - strechy – valbové (pôvodná zástavba), na novostavbách – sedlové (aj so štítom do Zechenterovej ulice - nevhodné) a kombinácie striech, ploché strechy (nevhodné)
 - materiál – pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech, betónové škridle, lepenkový šindel
 - prvky na strechy – komíny, vetracie otvory, výlezné otvory, pri novostavbách vikiere (aj ako celé nové poschodie), satelity, strešné okná
- **architektonický výraz,**
 - samostatné stojace 2-3 poschodové objekty (aj bytové), bodový výškové bytové domy, rodinné domy a vilky
 - materiál: prírodné materiály (omietky), novostavba – aj brizolit
 - farebnosť – rôzna
- **funkcia**
 - bývanie, školstvo, občianska vybavenosť, kultúra, park
- **komunikácia a doprava**
 - Zechenterova ulica – štátna cesta II. triedy – smer železničná stanica a Nevoľné, Ulica P. Križku – pôvodne hlavná cesta na Skalku, v súčasnosti miestna komunikácia
 - povrch komunikácií – Ulica P. Križku, Zechenterova – cesty malé čadičové kocky s vejárovitou skladbou ukladania, chodníky – asfaltové; Matunákova – cesta živý povrch
- **zeleň**
 - Zechenterova záhrady – park
 - lipová nesúvislá aleja na Križkovej ulici, smrek a brezy
 - Zechenterova ulica – aleja hlohov, gaštan, tuje

- **drobná architektúra**

drobná architektúra

osvetlenie – konzolové na stĺpoch elektrického vedenia

odpad – kontajnery, separovaný zber – kontajnery, domový

infraštruktúra (siete)

inžinierske siete- voda, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn

- 15 Angyalova ulica, Bystrická ulica, Partizánska Dolina, Skalka foto 91, 97-98
- PZ, mimo PZ

- **prírodné danosti :**
 - v údolí - pozdĺž údolia Zvolenodolinského potoka
 - zo S – Krahulský štít, na J – Kremnický štít
 - mierne zvažujúca sa na západ, ulica (dolina) má východozápadnú orientáciu
- **situovanie v rámci mesta**
 - intravilán sa nachádza na východnej strane mesta, za mestskými hradbami
 - extravilán pokračuje údolím na východ až k rekreačnému stredisku Skalka
- **vývoj ulice**
 - v údolí Zvolenodolinského potoka zvanej „Soller“ sa už v roku 1331 nachádzali mlyny a stupy; uvádzaná „zlatovozná cesta“ išla pravdepodobne od Zámockého námestia po diagonále – križujúc Kollárovu ulicu, pozdĺž severných uličiek Angyalovej ulice – okolo už zaniknutého prístrešného kríža (bol za objektom ZUŠ) až k potoku;
 - v roku 1393 sa uvádza druhá sídelná jednotka mesta - „vallis Soller“ (až 62 rokov po 1. sídelnej jednotke Colner), platea longra - dlhá dolina na východe je z roku 1391;
 - okolité svahy bohaté na vodu sa stali zásobnicou – zdrojom technologickej vody (až od r. 1512, dovtedy sa drvilo v stupách na sucho), a od 15. stor. budovaním Grobňových vodovodou, ktoré po úpätí Krahulského štítu privádzali vodu do mesta, (rozvetvený systém ju priviedol až k jednotlivým objektom);
 - Angyalova ulica (už mimo hradobného systému) bola predpolím východného vstupu do mesta (od Bystrica);
 - aj tu v Angyalovej ulici máme pár objektov s gotickým základom stavieb, (napr. d.č. 403, v renesancii prestavaný, i v ďalších obdobiach), staré grafiky a maľba zachytávajú i poschodové stavby, na poschodí väčšinou drevené stavby, banícke domy;
 - už stredoveká urbanistická zástavba vytvára pozdĺž potoka zoskupenia objektov (okolo tzv. „platzopv“), neskor dobudovaných do súvislých uličiek, súbežných s potokom, staršia vetva smerom na sever (Záhradná ulica), mladšia na juh (Pasienkova, Zvolenská medzi ulica) ;
 - v roku 1469 sa spomínajú úpravárenské zariadenia v doline Soller, (tiež I. grobňový vodovod);
 - v roku 1542 k predmestiu Kremnice patrili i časti Solergasse a Solergrund;
 - v roku 1565 sa presunuli úpravárenské zariadenia do Novej Doliny – súviselo to s výstavbou štôlne Sauberg – prevedenie vôd do Novej Doliny, taktiež pokles banských spoločností súvisel s poklesom výroby zlata;
 - v roku 1720 k predmestiu mesta patrilo 326 domov – vo východnej časti - **Unergassen, Zoller Grunt, Gulden Span** - roku 1773 bola postavená kaplnka sv. Anny a svetelný prístrešný stĺp;
 - zástavba na rozhraní Angyalovej a Bystrickej ulice tvorená baníckymi prízemnými, ale i poschodovými domami po oboch stranách potoka, bola v 18. storočí takmer stavebne ukončená, mala bohatú štruktúru uličiek, i s prepojením na Zlatú ulicu; na trase sa nachádzala šachta, na južnej strane štôlna Abrahám, nad križením potoka a cesty – štôlna;
 - v 19. storočí začali vznikať priemyselné továrne – areál mestského pivovaru (zač. 20. storočia bol prestavaný - najmä poschodová stavba - na kancelárie a neskôr na byty, využívané i dnes); továreň Makovický – na kachľové pece ;
 - výstavba železnice v rokoch 1870 – 1872 rozťala údolie, pod oblúkom železnice je dvojtunel: tunel cesty a potoka;
 - objekty pôvodnej zástavby sa začali prestavovať, využívať na výrobné, rodina Angyalovcov žila v dome č. 338, zač. 20. storočia dom prestavali a na východnej strane pristavili drevenú verandu;

- teraz Základná umelecká škola - základom renesančný objekt bol v 18. stor. rozšírený a najmä zač. 20.stor. pristavaný a prestavaný pre potreby Ústavu hluchonемых;
- 1/3 20.stor. sa údolie začalo využívať na rekreáciu, vystavali sa rekreačné vily – letohrádky v údolí, ale i chata na Skalke;
- počas II. sv. vojny v Kremnických horách pôsobili partizánske skupiny, pod úpatím Skalky bola II. obranná línia, dolina má pomenovanie – Partizánska;
- mohutnými viacposchodovými objektami sú dom dôchodcov (na staršom základe) a internát;
- bytová panelová výstavba z konca 20.storočia vo východnej časti Bystrickej ulici zásekom do terénu a viacpodlažnosťou je nevhodným akcentom;
- **architektonicko – historické hodnoty :**
- prícestný svetelný stĺp, kaplnka sv. Anny, prícestné križe a charakteristické tri-križe
- poschodové domy mestského typu s špecifickým regionálnym znakom – drevená pavlač na poschodí
- meštiansky dom, pamätný dom
- pomník padlých v I. sv. vojne, pomník partizánov
- technické pamiatky – býv. šachta, štôlna Abrahám
- **prieťahy a dominanty**
- dominanty (nie)
- akcent
- v údolí – bytová výstavba, blokové viacposchodové stavby
- pohľad z interiéru mesta
- z Bystrickej ulice na hradný areál
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
- pôvodná parcelácia (- nepravidelná - pozdĺžna a priečna na komunikáciu) v Angyalovej a čiastočne Bystrickej ulici je zachovaná;
- vo východnej časti Bystrickej ulice bola časť pôvodnej parcelácia zmenená výstavbou panelových domov, časť za ľavým brehom (JV od svetelného stĺpa) – nahradená vyššími novými rodinnými domami;
- pozdĺžne niekoľkosekciové panelové bytové domy (nevhodné umiestnením zásekom do svažitého terénu, hmotou, dĺžkou)
- výškové zónovanie - prízemné a dvojpodlažné
 - vo východnej časti Bystrickej ulice - 4 až 7 poschodové bytové domy (nevhodné)
- **strechy**
- pôvodnej zástavby boli valbové (s vyšším vrcholom) a manzardové i na poschodových domoch, ostatné – valbové, sedlové s polvalbou, na bytových domoch - plytké s výškovo posunutými pultovými strechami, nové rodinné domy – vysoké sedlové strechy (vrcholový uhol menší ako 90 stupňov);
- materiál pôvodne drevený šindel, neskôr azbestocementové šablóny, plech, pálená krytina, betónová krytina;
- prvky na strechy – komíny, vikiere, strešné okná, výťahové šachty, satelity
- **architektonický výraz,**
- poschodový dom so špecifickými regionálnymi znakmi – drevená pavlač, strecha, vstupný portál (i polkruhový), ...
- pôvodná prízemná a poschodová zástavba – osovosť, jednostupňová tektonika, detaily dverných a okenných výplní, kováčske prvky (i na oplotení);
- nová výstavba rodinných domov (v JV časti za potokom – merítkovo nevhodné);
- typová panelová výstavba

- charakteristické prvky novej výstavby : osovosť, panelové plochy, balkóny a lódzie,
- materiál – prírodné (drevo, kameň, vápenné, kov); brizolit, betónové panely;
- farebnosť – rôzna;
- **funkcia –**
- bývanie, rekreácia - športovo-oddychová zóna,
- **komunikácie a doprava**
- historicky ulica slúžila ako hlavný východný vstup do mesta od Bystrice, a bola hlavnou cestou na Skalku a Krahule, kým nebola rozšírená cesta od severu na Krahule;
- parkoviská - kapacitne nedostatočné, garáže – nedostatočné,
- materiál - cesty – živičný,
 - niektoré pôvodné uličky (J od svetelného stĺpa) – ostali ako chodníky v prírodnom teréne
- **zelen**
- záhrady,
- **drobná architektúra**
- drobná architektúra
- prícestný stĺp, križe, kaplnka, pomníky a pamätníky
- osvetlenie – typové na betónových vysokých stĺpoch
- lavičky – v časti letohrádkov a rekreačnej časti
- odpad – domové kontajnery, odpadkové koše – len v časti rekreačnej – typové;
- infraštruktúra (siete)**
- inžinierske siete- voda, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn - čiastočne,

- 16 Ulica Československej armády a staničný chodník, foto 104-105
Ulica Sama Chalupku, Ulica ČSA (Jazerná) - PZ, mimo PZ

- **prírodné danosti :**
 - na západnom úbočí Kremnického štítu, západne pod západnou skalnou stenou
 - úbočie zvažujúce sa na západ – severozápad;
 - jazero (v areáli psychiatrickej liečebne)
- **situovanie v rámci mesta**
 - ulice majú SV – JZ až S – J orientáciu, takmer po vrstevniciach svahu
 - zástavba sa nachádza na juhovýchodnej strane od historického centra
- **vývoj ulice**
 - na mapách z pol 19. stor. sa objavuje skupina domov - bývalý Mestský majer nad jazero - pri JV hranici intravilánu, nazývaná tiež Jazerný dvor; (JV časť mesta ukončovala štvrť zo 16. stor. nazývaná pod Renbiesom – terajšia stredná Zechenterova ulica)
 - celá ostatná juhovýchodná časť mesta sa formuje až po výstavbe železničnej trate Hronská Dúbrava – Vrútky a železničnej stanice v roku 1870 – 1872; najprv vzniká peší staničný chodník, ktorý dopĺňa serpentínová cesta, doplnená alejami stromov, doplnená zástavbou rodinných domov na Ulici Sama Chalupku
 - najprv výstavba blokových stavieb - zač.20.stor 4-poschodovej školy pre sluchovo postihnutých a 1/3 20.stor. ešte i 3 a 4-poschodovej školy s internátom, ďalej tvorba tejto časti mesta pokračovala výstavbou vilovej štvrte nazývanej „Masarykova čtvrť“, 4-mi bytovkami a slobodárnou, drevenými 4-bytovými domami, medzi Mestským majerom a železničnou stanicou - kasárňami (tieto po vojne začali byť využité pre areál psychiatrickej liečebne);
 - po II. sv.vojne už len dopĺňanie existujúcej zástavby – v 60.tych rokoch 6-bytové domy s valbovými strechami,
 - v 70.tych rokoch 20.stor. bytová panelová výstavba (s posunutými pultovými strechami) južne od staničného chodníka;
 - areál bývalého Elektrovodu - haly s plytkými strechami a ich bývalá slobodáreň (teraz byty) sú negatívom na miernej – čiastočne umelej terase, jasle a materská škola nad Veterníkom, v 80.-tych rokoch sa časť prevádzky z mincovne na námestí presťahovala do hál nad železničnou stanicou, vystavala sa východná strana ulice rodinných domov pod stanicou, blokova 4-poschodova stavby archívu SZ od železničnej stanice;
 - koncom 20.stor. sú to sociálne byty v JV časti intravilánu, cestou na Nevoľné;
- **architektonicko – historické hodnoty :**
 - železničná stanica, železničná trať s tunelmi,
 - staničný chodník s alejou, aleje pozdĺž cesty Ulice ČSA
- **prieťahy a dominanty**
 - dominanty**
 - bytové domy pod Elbou - nevhodné
 - nová budova archívu - nevhodné
 - nový komín v areáli mincovne nad stanicou - nevhodné
 - akcenty**
 - škola pre hluchovo postihnutú mládež,
 - internát pre hluchovo postihnutú mládež,
- **pohľad z interiéru mesta**
 - z hlavného námestia na bytové domy pod Elbou – nevhodné, bytové domy stoja na temeni kopca - nad historickou zástavbou námestia;

- z ulíc na protiahlych svahoch (od S, SZ a Z)
- pohľad z exteriéru mesta
 - z protiahlych svahov – od Krahulského štítu, Revolty, Schultersbergu, Kalvárie a Šibeničného vrchu;
 - čiastočne – nadhľad – z Kremnického štítu (nevhodné – priemyselné areály)
- vstupy do mesta
 - južný nástup pred Kremnicou pri Hornej Vsi – na kopci areál závodu Elba (nevhodné)
 - severný nástup – z Banskej cesty (budova archívu – nevhodné)
- **podorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - parcelácia bola riešená priečne (pri rodinných domoch a vilkách) alebo pozdĺžne (pri bytových domoch) na cestnú sieť
 - pozdĺž cestných komunikácií (v miernom spáde pozdĺž vrstevníc) radová zástavba samostatných (2 a 3-podlažných) bytových domov, striedaná alejmi stromov;
 - zástavba rodinných domov a vil pozdĺž cestných komunikácií
 - priečna aleja stromov lemujúca staničný chodník
 - bytové domy pod Elbou - na temeni kopca – nevhodné;
 - priemyselné areály s halami (nevhodné z niektorých pohľadov)
 - výškové zónovanie:
 - rodinné domy, vily – 1 ½ až 2 ½ poschodové
 - bytové domy - 2 ½ až 5 -6 poschodové (od 3 poschodí, a ešte s plochými strechami nevhodné)
- **strechy**
 - strechy – valbové, sedlové a ich kombinácie, pultové s výškovým posunom, ploché, pri staničnom chodníku sa nachádza rodinný dom s ohýbanou konštrukciou krovu;
 - materiál pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech, betónová krytina;
 - prvky na strechy – komíny, manzardky, vikiere, strešné okná, výťahové šachty, satelity
- **architektonický výraz,**
 - zástavba vil a rodinných domov;
 - typová bytová a panelová výstavba;
 - typová halová plošná zástavba;
- charakteristické prvky novej výstavby : osovosť, balkóny a lódzie, i v strešnej rovine;
- materiál – vápenno-cementové omietky, brizolit, betónové panely, obkladové plechy;
- farebnosť – prevládajúca biela, šedá, individuálna zástavba – rôzne odtiene;
-
- **funkcia –**
 - bývanie, školstvo, zdravotníctvo, priemysel, doprava (železničná)
- **komunikácie a doprava**
 - historický staničný chodník a cesta na železničnú stanicu začali slúžiť až po vybudovaní železničnej trate;
 - následne sa dobudovala cesta na Nevoľné (neskôr rozšírená);
 - parkoviská a garáže sú riešené len čiastočne, kapacitne nedostatočné;
 - materiál - staničný chodník – čadičové kocky;
 - cesty – živичný povrch;
- **zelen**
 - aleja pozdĺž staničného chodníka;
 - povodne obojstranná aleja pozdĺž Ulice ČSA – niektoré úseky poškodené

- záhrady pri zástavbe rodinných domov a vil;
- vzrastlá zeleň S a SZ pod Elbou a bytovkou, čiastočne zakrývajúca nevhodnú zástavbu;

- **drobná architektúra**

- drobná architektúra – (len 2 pamätne tabule) ;
- osvetlenie – typové vysoké, na betónových stĺpoch ;
- lavičky – typové – pozdĺž staničného chodníka a na železničnej stanici;
- odpad – kontajnery, odpadové koše – typové;

infraštruktúra (siete)

- inžinierske siete - voda, kanalizácia - čiastočne, elektrické vedenie – vedené vzduchom, plyn,

KREMICKÉ BANE

-1 Areál kostola sv. Jána Krstiteľa a jeho okolie foto 106 - 108

- **prírodné danosti :**
- v sedle , na rozhraní povodí : Hrona a Turca, na severozápad od Tmovníka
- **situovanie v rámci obce**
- areál kostola sa nachádza mimo zástavby, stojí na rozhraní troch katastrálnych území – Kremnické Bane, Krahule a Horný Turček
- na J-JZ je komunikačne napojený na prístupovú komunikáciu – Krahule Kremnické Bane
- **vývoj územia**

Najstaršia zastavaná časť, predpokladaná románska rotunda neskôr prešla históriou cca 16 prestavbami, koncom 19.storočia za hradbami kostola nachádzalo pár domov – škola a obytný dom s charakteristickými vysokými valbovými strechami. (Prízemné i s výškou – poschodové). (Po prestavbe kaplnky v dedine na farský kostol, ale najmä od pol. 20.stor.statil svoju funkciu, objekty boli zbúrané. Po postavení nového areálu kláštora pri kostole a výstavbu amfiteátra začal sa opäť využívať.

- **architektonicko – historické hodnoty :**
 - zachovaný areál kostola s opevnením a vstupnou bránou, starým cintorínom
- **prieťahy a dominanty**
dominanty
- veža a kostol sú výraznými dominantami v širokej krajine
pohľady
 - od Jastrabskej skaly, z Kremnice – Veterníka,
 - od cesty na Kunešov
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
- areál kostola – takmer kruhový prstenec múrov, orientácia kostola – hl. os – V – Z
- areál nového kláštora
 - **strechy**
strechy – valbové (pôvodná zástavba),
materiál – plech v pásoch
prvky na streche novostavby - vikiere
 - **architektonický výraz,**
sakrálna jednoloďová stavbička s vežou, ohradená kamenným múrom
novostavba areálu kláštora – komplex 1 – 2 podlažných budov
materiál: prírodné materiály (omietky),
farebnosť fasád – biela
 - **funkcia**
- bohoslužby, v okolí – kult. podujatia
 - **komunikácia a doprava**
len prístupová komunikácia k areálom a vodami
 - **zeleň**
krajinné prostredie – lúky, pasienky, ojedinele stromy (i lipy)
 - **drobná architektúra**
nie, odpad – kontajnery kláštora
 - **infraštruktúra (siete)**
inžinierske siete- voda, elektrické vedenie (zemou)

-2 Zástavba hlavnej časti obce (okolo obecného úradu) - PZ, mimo PZ

foto 32-36, 109- 115

- **prírodné danosti :**
- pod východným svahom vrchu Jarabica a v začínajúcom údolí Piargskeho potoka
- **situovanie v rámci obce**
- v strede obce , preťatá štátnou cestou I/65 smer Martin – Žiar nad Hronom
- **vývoj územia**

Starší rozsah zástavby v tejto časti nevieme, rozvetvená sústava komunikácií v členitom teréne a rozvoľnená zástavba súvisí s banskou činnosťou v tejto časti banského poľa – nazývanej Zadné banské pole. Staršou cirkevnou stavbou bola kaplnka v dedine – zač. 20.stor. prestavanej na farský kostol. Konkrétne datované máme domy z konca 19.storočia – prízemné i poschodové. Nachádzali sa tu i domy so šindľovou krytinou, ale i so slamenou strechou. Súčasná modernizácia a prestavba bytového fondu slúži z väčšej časti na rekreáciu.

V minulosti územie obce bolo bohaté na množstvo technických prevádzok. Najvýznamnejší bol areál šachty Anna.

Mimo PZ sa nachádzajú areály bývalého družstva a priemyselné haly.

- **architektonicko – historické hodnoty :**
 - zachovaná rozvetvená cestná sieť
 - zachovaná rozvoľnená urbanistická štruktúra – zoskupenie domov radených na hlavnejšie trasy
 - prestavaný farský kostol
 - charakteristická architektúra baníckych domov – poschodových s pavlačou – na území PZ Kremnické Bane – (vidiecka)
 - dvojpodlažné stavby sú objekty obecného úradu a bývalej školy
- **prieťahy a dominanty**
 - dominanty - veža kostola – prestavanej kaplnky
 - pohľady - od „Hlavnej uličky“
 - od zástavby pri cintoríne
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
- parcelácia je nepravidelná, nakoľko terén je členitý
- zástavbu tvoria samostatne stojace objekty
- výškové zónovanie - prízemné, niektoré – i poschodové
- **strechy**
 - strechy – valbové (pôvodná zástavba), sedlové s polvalbou a
 - materiál – drevený šindel, pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech, betónové škridle, lepenkový šindel
 - prvky na strechy – komíny, vetracie otvory, tyče elektrických rozvodov, satelity, pri prestavbách - vikiere
- **architektonický výraz,**
 - samostatne stojace 1-2 poschodové rodinné domy, a hospodárske stavby
 - materiál: prírodné materiály (omietky), drevený obklad, novostavby – aj brizolit
 - farebnosť – rôzna
- **funkcia** - bývanie, prechodné bývanie - rekreácia
- **komunikácia a doprava** - sústava obslužných komunikácií, živíčný povrch
- **zeleň** - prírodno-krajinárska, záhrady, ojedinele lipy pri križkách
- **drobná architektúra** - drobná architektúra – prístenné križky
- **osvetlenie** – konzolové na stĺpoch elektrického vedenia
- **infraštruktúra (siete)**
 - inžinierske siete- voda, elektrické vedenie – vedené vzduchom

- **prírodné danosti :**
 - pod juhovýchodným a južným svahom vrchu Jarabica, pri prepadisku Kribanus
- **situovanie v rámci obce**
 - v južnej časti – samostatne od obce
- **vývoj územia**

Staršia zástavba je doložená na grafikách zo 16. – 18.storočia. Ide o rozvoľnenú zástavbu domov, povodne drevených – prestavovaných. Po II.sv. vojne postavili zotavovňu Slniečko a zástavba v západnej časti starých Piarg začala chátrať. V súčasnosti sú tu len pozostatky základov a terás domov.
- **architektonicko – historické hodnoty :**
 - zachovaná rozvetvená cestná sieť tvaru trojuholníka
 - zachovaná rozvoľnená urbanistická štruktúra – zoskupenie domov radených okolo ciest (tvar trojuholníka)
 - architektúra baníckych domov – poschodových s pavlačou
 - rekreačné 2 – 3 podlažné zariadenie zotavovne na terase
 - plocha západne od zotavovne – bývalá zástavba
- **prieťahy a dominanty**

dominanty

 - akcent – vežička a hmota zotavovne

pohľady

 - od Kremnice z Kalvárie, časť nad Veterníkom
 - od Schultersbergu
- **pôdorysné, hmotovo-priestorové riešenie,**
 - parcelácia je nepravidelná, nakoľko terén je členitý
- zástavbu tvoria samostatne stojace objekty
- výškové zónovanie - prízemné, niektoré – i poschodové
- **strechy**

strechy – valbové (pôvodná zástavba), sedlové s polvalbou a materiál – drevený šindel, pálená krytina, azbestocementové šablóny, plech, lepenkový šindel

prvky na strechy – komíny, vetracie otvory, tyče elektrických rozvodov, pri prestavbách - vikiere
- **architektonický výraz,**

samostatne stojace 1-2 poschodové rodinné domy, a hospodárske stavby

materiál: prírodné materiály (omietky), drevený obklad, farebnosť – rôzna
- **funkcia**
 - bývanie, prechodné bývanie - rekreácia
- **komunikácia a doprava**

sústava obslužných komunikácií, živícný povrch
- **zeleň**

prírodno-krajinárska, záhrady, ojedinele lipy pri krížoch
- **drobná architektúra**

drobná architektúra – prístenné kríže

osvetlenie – konzolové na stĺpoch elektrického vedenia
- **infraštruktúra (siete)**

inžinierske siete- voda, elektrické vedenie – vedené vzduchom

II - 4.6. Zásadné urbanistické vývojové etapy

do 14. storočia

- povrchové dobývanie a prechod i do hlbok žilných štruktúr (priestor dnešného Šturca) je na takej úrovni, ktorá dáva predpoklad existencie banického osídlenia v okolí banského poľa

1/2 14. storočia

- existencia dobývania v priestore dnešného prepadliska Šturec (Kremnica) a na východných svahoch, prepadlisko Kribanus (Kremnické Bane) – 1. žilný systém
- prírodné danosti a hospodárska základňa (rozvinuté baníctvo) lokalizujú dve pôvodné **sídelné jednotky - Vallis Colner** (pri sútoku Piargského a Kremnického potoka) a **Vallis Soller** (pozdĺž Zvolenodolinského potoka). Individuálne spracovanie rudy bolo viazané k vode a súviselo aj s bývaním
- bližšie k banskému poľu južne pod vrchom Revolta – niekde pri sútoku Kremnického a Piargského potoka vznikla stará mincovňa – začína obdobie organizovaného baníctva a mincovníctva v tejto oblasti (mestské privilégia)
- v tejto etape môžeme predpokladať rozptýlenú zástavbu domov **okolo hlavnej osi údolia (rozvolnenú gotickú zástavbu)** v ploche medzi sútokom Kremnického a Piargského potoka a Kremnického a Zvolenodolinského potoka
- hlavným komunikačným ťahom je smer S – J (z Turca do Pohronia), avšak cez západnú časť Kremnických Baní – Piargy a údolie Kremnického potoka (v 15. storočí cestné ťahy jednoznačne určené gotickými stúpami na severe - Wetterkreutz a juhu – Fernkreutz)
- obec Krahule (Blaufuss) je majetkom mesta

2/2 14. storočia

- existencia **rotundy na Jánskom vrchu** /priamo doložena r. 1430 (neskôr kostol sv. Jána Krstiteľa prešiel cca 16 vývojovými fázami úprav a prestavieb, zostal diaľkovou dominantou prírodno – krajinárskej scenérie)
- **rotunda na hradnom areáli v Kremnici** /prvá pís. správa o rotunde sv. Ondreja je z r. 1430, predtým sv. Michala/, okolo kamera **výstavba opevnenia mestského hradu**, predpoklad staršieho dreveného kostola
- formovanie **urbanisticky organizovaného priestoru hlavného námestia** pod hradom, väčšinou so samostatne stojacími gotickými meštianskymi domami
- **výstavba špitála a kostola** v južnej časti podmienila vytvorenie **chudobnej zástavby** v tejto časti mesta,
- **vznik osady Veterník a Kremnické Bane** (roku 1450 mala osada Kremnické Bane 125 obyvateľov, predpokladáme rozvolnenú zástavbu baníckych domov v západnej časti)

15. storočie (prevažujúcim stavebným materiálom je ešte stále **drevo**)

- vytvorenie **výsadnej časti mesta uzavretej v prstenci hradobných múrov** a troch vstupných brán na severnej, východnej a južnej strane, ktoré boli skôr priemetom zástavby a zahusťovanie pozdĺž týchto komunikačných osí. Na západnej strane - gotická ulička pri dome st.č.16 plnila funkciu komunikačného prechodu k západným baštám fortifikačného systému, námestie ako trhové miesto, jarmočné, ring
- presťahovanie starej mincovne do prstenca mestských hradieb a vytvorenie „malého“ areálu mincovne na námestí, posilnenie komunikácie (bývalá Mincovná ulica, teraz Kutnohorská ulica a časť Langsfeldovej ulice) vzťah spracovania rudy a novej mincovne

- rozšírenie dobývok si vynútil **vytváranie spracovateľských závodov** – stúp (Altgrund –Langsfeldova ulica a pod Banskou cestou – Huntsmarkch), primárne **využitie Grobňových vodovodov** pri spracovaní rudy umožnilo neskôr výstavbu Neustiff pod trasou vodovodu ako rozptýlenej baníckej zástavby
- pôvodne pár samostatne stojacich domov okolo sústredenej zástavby a rozvoj baníctva sa prejavuje i rozširovaním i ďalších častí mesta. Okrem historického jadra v mestských hradbách a sídelných jednotiek Colner, Soller a ich spojnice (Langgasse), je to zástavba južne od hradieb, zástavba okolo špitálu, **zástavba okolo Hornej dedičnej štólne (Huntsmarkch) a pri severnom vstupe na hrad (Neustiff – Zlatá ulica).**
- k mestu sú **kupované osady Kunešov, Lúčky, Horná Ves a Šváb (Dolná Ves)**, tiež k mestu patrila obec **Sklené**
- rozširovanie a prestavba objektov hradného areálu

16. storočie

- mesto odkupuje obce **Dolný a Horný Turček a Hornú Štubňu**
- **zahusťovanie** existujúcich urbanistických štruktúr Kremnice
- koncom 16. storočia vznikajú nové štvrte pod Kalváriou a Renbiesom (časť Zechenterovej ulice)
- rozvoj baníctva (banské diela – neskôr areál šachty Anna) a **systém Turčekovského vodovodu** boli hospodárskou základňou pre rozvoj osady Kremnické Bane a Piargy

17. storočie

- v 17. storočí (pokles banskej ťažby roku 1676) **ťažba dreva** z okolitých lesov sa stala novou hospodárskou základňou mesta, vybudoval sa areál **mestskej pily**
- **výstavba františkánskeho areálu** (združovanie úzkych gotických parciel) začína etapu **formovania ucelenejších uličných front**
- výstavba **banských diel** od konca 16. storočia (vytvorenie nového vodného systému) v Novej doline dal základ výstavby i v tejto časti mesta

18. storočie

- **dobývanie na 2. žilnom systéme** (banské diela pod intravilánom mesta)
- opätovný rozvoj baníctva (pred konjunkúrou roku 1767) a návštevy panovníkov, tiež časté a rozsiahle požiare - si vynútili prestavby, dostavby a zahusťovanie existujúcej zástavby väčšinou samostatne stojacich domov a postupné **vytváranie ucelených radových uličných front**, dochádza k zmene orientácie spádu striech do ulice, výškové zónovanie je do úrovne dvoch nadzemných podlaží
- **rušenie priekop fortifikačného systému** vytvorilo priestor na výstavbu v tesnej blízkosti mestských hradieb (zástavba na Jiráskovej, Kláštornej ulici a rad domov od č.218)
- **výbudovanie areálu kalvárie**
- výstavba **dominant námestia – farský kostol Panny Márie a morový stĺp**
- výstavba drobnej prístrešnej architektúry (kaplnky, križe, stĺpy, plastiky, pamätníky) pri cestách potvrdila ich funkčnosť pre ďalšie obdobie
- **hutnícka výroba sústredená do jednej huty – 17 objektov (50 000m²)** na mieste terajšieho Hutníckeho námestia

19. storočie

- existuje zástavba domov – **Lúčanský prechod, Galandov majer a majer pri Banskej ceste, mestský majer (Jazerný dvor)**
- vznikol **areál šachty Ludovik**, rozširovaný a dobudovaný ďalšie storočie
- **areál šachty Márie – pomocnice – rozšírený**

- rozvoj manufaktúrnej výroby a budovanie tovární (fajková, škatulkáreň, remenárka, výroba porcelánu, keramiky, pivovar)
- v 2/3 19. storočia **výstavba železničnej trate** s tunelmi a mostami sa stala výrazným stavebným zásahom do prírodného prostredia Kremnice a Kremnických Baní
- v roku 1828 mali Kremnické Bane 80 domov a 769 obyvateľov, koncom 19. storočia potvrdená **výstavba drevených banických domov**,
- výstavba komunikácií do JV časti mesta (na železničnú stanicu)
- zbúraná časť fortifikačného systému, **rozširovaný areál mincovne** na námestí
- asanácia dominanty kostola Panny Márie na námestí
- asanácia radnice a prestavba hradného areálu
- **areál šachty Zigmund (teraz šachta Ferdinand), areál šachty č. IV**
- **výstavba vodného energetického systému Kremnické Bane – Kremnica** (vodné nádrže)
- výstavbou 2-3 podlažných **blokových objektov škôl na Ulici P. Križku** vnáša do mesta novú hmotovo - priestorovú štruktúru, ktorá v solitéroch pokračuje až do Bystrickej ulice, vytvára sa plocha Zechenterovej záhrady

1/2 20. storočia

- vybudoval sa ústav hluchonemých (novostavby a dostavby)
- rozširovanie využitia vodného energetického systému Kremnické Bane – Kremnica – podzemná vodná elektrárňa
- výstavba areálu **úpravne Ladislav**, neskôr nad ňou vybudovaná nová úpravňa (terajšia)
- otvorenie lomu pod Šibeničným vrchom a budovanie hradskej na Lúčky a do Žiaru nad Hronom
- výstavba vilovej „**Masarykovej**“ štvrte pod železnicou, výstavba **areálu kasární** nad železnicou, využitie vodnej plochy bývalého mestského majeru (Jazerný Dvor)
- **výstavba areálu zotavovní** v Partizánskej doline
- **výstavba plavárne**

2/2 20. storočia

- **asanácia stavieb** zničených vojnou (Štefánikovo námestie, Zámocká ulica, južne pod hradbami, synagóga, hotel Jeleň)
- buduje sa športový areál a park
- areál skokanského mostíka
- **zrušené plochy cintorínov** – evanjelický, židovský, a premiestnenie katolíckeho južnejšie – nahradené výstavbou rodinných domov a bytovou výstavbou
- znovuoobnovenie vodnej plochy na Veterníku
- na Kremnických Baniach – **výstavba areálu Jednotného roľníckeho družstva, areálu oceľových konštrukcií, areálu ošetrovne Siniečko, areálu závodu Elka, športového areálu, amfiteátra pri Jánskom kostole**
- **novostavby a bytová zástavba v Kremnici:** Štefánikovo námestie, Banská cesta, pod železničnou stanicou, Dolná ulica, Zlatá ulica, Ulica ČSA, bytová a panelová zástavba – Matunáková ulica, Ulica S.Chalúpku, Zlatá ulica, Hutnícke námestie, Štúrova ulica, Dolná ulica pri novom cintoríne
- výstavba cesty na Skalku
- zrušenie autobusovej stanice na Partizánskej ulici a vybudovanie novej – západne pri hradbách
- **výstavba prieťahu štátnej cesty I/65 Kremnicou** a s tým súvisiaca asanácia objektov
- **nové areály závodov** – mliekárňa (teraz výrobňa perníkov), skladové hospodárstvo pod a nad železničnou stanicou, Elba, nová mincovňa nad stanicou, priemyselná zóna pri Včeline